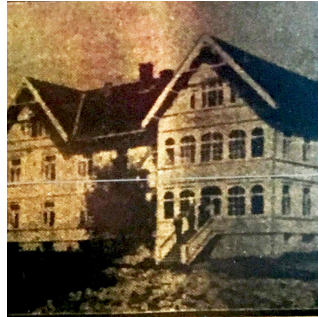

Karoline Hauge

Kvinner, krig og forbudt kjærlighet

En studie av hvordan tyskerjentene i Hedmark ble behandlet i tiden like etter frigjøringen

Masteroppgave i historie
Trondheim, juni 2016

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

 NTNU
Kunnskap for en bedre verden

Omslagsfoto: Privat foto. Bildet er hentet fra en av “fangemappene” fra Hovelsåsen-arkivet. Fra Statsarkivet i Hamar. Privatarkiv 273, Hovelsåsen Interneringsleir.

Tittelsidefoto: Hovedbygningen på Hovelsåsen. Bildet er hentet fra “Hovelsåsen blir alkoholistanstalt igjen”, Glåmdalen, 10.09.1945.

Forord

Andre verdenskrig er et tema jeg alltid har interessert meg for, og da jeg var yngre var det alltid spennende å høre på at Bestemor fortalte om krigen. At masteroppgaven skulle handle om noe fra krigen visste jeg tidlig i prosessen. Kvinner har imidlertid fått lite oppmerksomhet i forbindelse med andre verdenskrig, og slik ble oppgaven snevret inn til kvinnehistorie og andre verdenskrig. Hvorfor jeg valgte akkurat tyskerjentene som tema for oppgaven er mer tilfeldig, men at de fortjener en plass i norsk historie er det ingen tvil om i mine øyne.

Grunnen til at jeg valgte Hedmark som utgangspunkt for undersøkelsen kan forklares med at jeg selv kommer derfra, og at jeg oppdaget at det var forsket og skrevet lite om kvinner under andre verdenskrig der, langt mindre om mer tabubelagte temaer som tyskerjentenes historie.

Det er flere som fortjener en takk for at dette prosjektet har kommet i havn.

Jeg vil takke min veileder, Maria Fritsche, som har pushet meg selv om motivasjonen til å skrive ikke alltid har vært på topp, og for tips, råd og veiledning.

Statsarkivet i Hamar fortjener også takk for god hjelp til å finne fram i arkivmaterialet.

Takk til Henriette, Maiken, Oda og June som har lest korrektur og ofret tiden sin for meg.

De siste to årene hadde ikke blitt det samme uten gjengen på lesesalen. Samtaler om alt mellom himmel og jord, motivasjon, latter, støtte, råd, rebuser og mental breakdowns er bare noe av det vi har vært igjennom, og dere fortjener en stor takk alle sammen!

Jeg vil også takke vennene mine, som har holdt ut med meg, og vist forståelse for at jeg har takket nei til å være med på ting som er morsommere enn å sitte på lesesalen og skrive. Men også for at dere har fått meg til å ta pauser og overtalt meg til å ta et avbrekk og få tankene over på noe annet.

Sist, men ikke minst vil jeg takke familien min, som har vært der for meg hele veien, og som jeg vet at alltid støtter meg gjennom tykt og tynt.

Alle feil er mine egne.

Karoline Hauge

Trondheim, mai 2017

Innhold

Kapittel 1. Introduksjon.....	1
1.1 Innledning.....	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Tidligere forskning.....	2
1.4 Definisjoner.....	7
1.5 Kilder og metode.....	8
1.6 Oppgavens gang.....	12
Kapittel 2. Krigstid.....	15
2.1 Innledning.....	15
2.2 Kvinnesyn og kjønnsroller	15
2.3 Krig, nasjonalitet og seksualitet.....	17
2.4 Okkupasjonen og den norske eksilregjeringen.....	19
2.5 Hverdagsliv i krig.....	22
2.6 “Prostitusjonsmyten”.....	25
2.7 Ekteskapslovgivning og konsekvenser av tysk-norske ekteskap.....	26
2.8 Lebensborn.....	27
2.9 Oppsummering.....	28
Kapittel 3. Etterkrigstiden	31
3.1 Innledning.....	31
3.2 Klippeaksjoner og hår som symbol på kvinners seksualitet.....	31
3.3 Befolkningens krav til straff.....	35
3.4 Hjemmefrontens rolle i frigjøringsdagene	36
3.5 Myndighetenes behandling av tyskerjentene	37
3.6 Provisoriske anordninger brukt for å legitimere interneringen av tyskerjenter..	38
3.7 Norske kvinners tap av statsborgerskap.....	41
3.8 Internering.....	42
3.9 Oppsummering.....	43
Kapittel 4. Internert	45
4.1 Innledning.....	45
4.2 Kildene	45
4.3 Statens Interneringsleir for kvinner på Hovelsåsen.....	46
4.4 Hva forteller kildematerialet?.....	48
4.4.1 Fødselsperiode og sivilstatus.....	49
4.4.2 Hvor kom kvinnene fra?.....	51
4.4.3 Hvor mange arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten?.....	53
4.4.5 Interneringstid og bruk av provisoriske anordninger	56
4.4.6 Hadde noen blitt utsatt for klipping eller andre former for sjikanering?.....	59
4.5 Oppsummering.....	61
Kapittel 5. Reaksjoner etter krigen.....	65
5.1 Innledning.....	65
5.2 Avisene.....	65
5.2.1 <i>Glåmdalen</i>	67
5.2.2 <i>Østlendingen</i>	68

5.2.3 <i>Hamar Arbeiderblad (HA)</i>	69
5.2.4 Sammenligning av de tre avisene	70
5.3 Mediedebatten om tyskerjentene	71
5.3.1 Forventninger til straff	72
5.3.2 Klippeaksjoner	75
5.3.3 Intelligens	78
5.3.4 Norsk-tyske ekteskap	80
5.3.5 Renslighet og smitte	83
5.3.6 “Både fine og fattige tyskerjenter”	87
5.4 Oppsummering	88
Kapittel 6. Avslutning	91
7. Bibliografi	97
7.1 Primærkilder	97
Trykte kilder	97
Aviser	97
Lover	97
Utrykte kilder	97
7.2 Litteratur	99
Nettsider	101

Kapittel 1. Introduksjon

1.1 Innledning

Norge under andre verdenskrig er ett av de temaene i norgeshistorien det er forsket mest på og skrevet mest om. Norske motstandshelter og en samlet norsk befolkning i kampen mot Hitler og nazismen har siden krigen endte, blitt glorifisert og innprentet i norsk kulturarv, gjennom filmer, dokumentarer, skjønnlitteratur og i pensumet i den norske skolen. I de senere årene har et mer nyansert bilde av den norske okkupasjonshistorien begynt å komme fram i lyset. Temaer som har blitt tiet ihjel, fortrengt og tabubelagt har i mye større grad enn tidligere blitt satt i søkelyset, og viser at helhetsbildet av norsk krigshistorie ikke er så rødt, hvitt og blått som vi skal ha det til. Blant temaene som har havnet i skyggen av norsk motstandskamp og patriotisme finner vi de såkalte tyskertøsene. Tyskertøser, eller tyskerjenter som jeg velger å kalle dem, var norske kvinner som hadde forhold til tyskerne under andre verdenskrig. Hvordan disse kvinnene ble behandlet i Hedmark i tiden like etter frigjøringen er hovedtema for denne oppgaven.

Allerede i 1941 ble det erklært at alle som sviktet nasjonen i krigsårene ville bli straffet.¹ Tyskerjentene var blant dem som ble ansett for å ha sviktet landet, fordi de hadde valgt fienden som kjæresten framfor sine egne landsmenn. Disse kvinnene ble, både under og etter krigen, utsatt for ulike typer overgrep både fra lokalbefolkningen og myndighetene. Klippeaksjonene er en liten del av deres historie, hvor disse kvinnene ble skamklippet offentlig som straff for kollaborasjon med fienden. Klippeaksjoner var en av gatejustisens straffemetoder, og gikk ut over kvinner som ble ansett for å være tyskerjenter. Dette var tvangsklipping utført av to-tre personer eller større grupper. Resultatene etter slike aksjoner varierte fra å få noen lokker klippet av, til å få alt håret klippet og revet av, med et blodig resultat.

Mange av kvinnene ble også tvangsinternert i leirer opprettet spesielt for dette formålet etter krigen. Det finnes eksempler på kvinner som i verste fall ble sterilisert og lobotomert.²

Nøyaktig hvor mange norske kvinner som hadde et forhold til tyske soldater i løpet av andre verdenskrig er usikkert. Tidligere forskning viser at det er vanskelig å fastsette et tall på hvor mange kvinner som havnet i kategorien “tyskertøs”, og antallet har variert mellom

¹ Toralv Øksnevad, *Det lå i luften* (Oslo: Aschehoug, 1946).

² Helle Aarnes, *Tyskerjentene. Historiene vi aldri ble fortalt* (Oslo: Gyldendal Forlag, 2009).

30.000 og 100.000.³ Det ble født mellom 10-12.000 krigsbarn, og det har vært vanlig å regne antallet antatte tyskerjenter ut i fra fødte barn med tyske fedre.⁴

1.2 Problemstilling

Denne masteroppgaven har som hovedmål å undersøke hvordan tyskerjentene i Hedmark ble behandlet i tiden like etter frigjøringen, både av befolkningen i fylket og av norske myndigheter. Jeg begrenser oppgaven fra den tyske invasjonen 9. april 1940 og fram til utgangen av oktober 1945, noen uker etter at Statens interneringsleir for kvinner på Hovelsåsen ble lagt ned. Selv om krigstiden er viktig for å forstå bakgrunnen for hendelsene som skjedde i etterkrigstiden, vil etterkrigstiden likevel være i hovedfokus.

Jeg vil også se på hvordan 1940-tallets kjønnsroller og kvinnesyn var med på å prege synet på norske kvinner som valgte tyskere som sine kjærester i krigsårene. For å forstå behandlingen av tyskerjentene etter krigen, er det nødvendig å belyse sammenhengen mellom nasjonalitet, seksualitet og kvinnene.

1.3 Tidligere forskning

Ikke før på midten av 1980-tallet begynte tyskerjentene å få en plass i norsk historieforskning. Det tok over 40 år før deres historie kom fram i lyset som en del av den norske krigshistorien. Blant de første som tok opp temaet var Kjersti Grøtnæs, Kari Helgesen, Veslemøy Kjendsli og Sigurd Senje. Etter disse forsøkene på å blåse liv i forskningen på tyskerjentene i Norge gikk det omtrent ti år før temaet ble tatt opp igjen. Siden midten av 1990-tallet har forskningen tatt to hovedretninger, hvor den ene retningen har fokusert på krigsbarna⁵, mens den andre retningen har fokusert på tyskerjentene.

Utover på 2000-tallet og i inneværende tiår har det kommet en rekke nye tilskudd i forskningen. Tyskerjentenes historie har de siste årene vært tema for flere masteroppgaver og bøker. Både innenfor historie, sosiologi⁶ og tverrfaglige kulturstudier, med ulike problemstillinger og vinklinger. Hedmark har ikke vært tema i noe av den forskningen som

³ Kåre Olsen (1998) mener antallet tyskerjenter i Norge lå på rundt 30-40.000 kvinner, mens Terje A. Pedersen (2012) mener antallet kan ha vært helt oppe i 100.000 kvinner.

⁴ Kåre Olsen, *Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre* (Oslo: Aschehoug, 1998), 72.

⁵ Krigsbarn er barn med norsk mor og en mann i tysk tjeneste som far, født i perioden 1940-1946.

⁶ Diana Strømstad, "Fra fordømmelse til anerkjennelse? En diskursanalyse av mediedebatten om de norske krigsbarna og tyskerjentene i perioden 1945 og 1985" (Mastergradsavhandling, D. Strømstad, 2006).

har blitt gjort til nå, og det er her mine undersøkelser kommer inn og fyller en egen nisje i det større bildet av hvem disse kvinnene var, og hvordan de ble behandlet.

I forbindelse med femtiårsmarkeringen av den tyske kapitulasjonen skrev sosiolog Dag Ellingsen, i samarbeid med danske Anette Warring og islandske Inga Dóra Björnsdóttir en bok om kvinner, krig og kjærlighet. De tre forfatterne så på norske og danske tyskerjenter og islandske 'krigsbruder'⁷ fra hvert sitt nasjonale ståsted.⁸ Dette var en av de første bøkene om tyskerjenter i Norge og bidro til å skifte fokus fra krigsbarna og over til tyskerjentene.

Ellingsens del av boken fokuserer på myter som har oppstått i forbindelse med tyskerjentene, og han diskuterer blant annet det han kaller "prostitusjonsmyten" Denne myten vil jeg se nærmere på i kapittel 2.

I dag, over 20 år senere er noen av Ellingsens argumenter delvis utdatert. Nyere og mer detaljert forskning har bygget videre på hans undersøkelser, og viser at bilder er mer komplekst. Jeg kommer likevel til å trekke fram noen av hans teorier i forbindelse med de mytene som ble skapt rundt tyskerjentene, og forklare hvorfor og hvordan disse mytene oppstod.

Historiker Anette Warrings bidrag i boken behandler Danmark. Warring er en av de fremste forskerne på sitt felt i Danmark, og forskningen bygger på et omfattende kildemateriale og intervjuer av danske tyskerjenter. Hun fokuserer på koblingen mellom nasjonalitet, seksualitet og tyskerjenter, noe som også er viktig i min oppgave. Ved å sammenligne mine funn fra Norge og Hedmark med hennes funn fra Danmark vil jeg vise hvordan disse aspektene ikke bare er relevante for Danmark. Dette gjelder også med tanke på den symbolikken som ligger i klippeaksjonene mot tyskerjenter, som jeg vil gå nærmere inn på i kapittel 3 og 4.

Kåre Olsen blir i mange tilfeller regnet som en av de viktigste forskerne rundt behandlingen av "tyskerungene", og til dels kvinnene. Selv om hans bok i hovedsak fokuserer på krigsbarna, har han også konkludert med at myndighetene var med på å forsterke det rettslige problemet som avstraffelsen av tyskerjentene skapte. - Både gjennom offentlige uttalelser, oppsigelser av kvinner fra arbeidsplasser, særlig i det offentlige, og gjennom rettspraksisen. Han hevder også at anordningene ble brukt som påskudd for å internere kvinnene, og for å gi

⁷ Island hadde et høyt antall amerikanske og engelske soldater stasjonert under krigen, krigsbruder i denne forbindelsen er islandske kvinner som giftet seg med allierte soldater.

⁸ Dag Ellingsen et. al., *Kvinner, krig og kjærlighet* (Oslo: Cappelens Forlag, 1995).

den straffen de fikk et rettslig grunnlag. Dette mener han var en uverdigg behandling fra en demokratisk rettsstat som Norge er, noe jeg er enig i.

Cæcilie Stang er den eneste som har skrevet noe om tyskerjenter og krigsbarn i Hedmark.⁹ Artikkelen baserer seg på en rapport utarbeidet av Norsk Forskningsråd fra 1999 og omhandler barn født i perioden 1939-46 med norsk mor og tysk far. Hun stiller spørsmål om hvorfor reaksjonene mot krigsbarnas mødre (tyskerjentene) var så harde i Norge i etterkrigstiden. Hun ser også nøyere på hvem mor og far var, hvilken sosial bakgrunn de hadde og om forholdene var seriøse eller ikke. Stang tar også for seg Lebensborn¹⁰ i Hedmark og kort om ekteskapslovgivningen under og rett etter krigen.

I kapittel 2 vil jeg diskutere både Lebensborn, synet på og lovgivningen rundt norsk-tyske ekteskap, ekteskapene vil også nevnes i kapittel 3 om etterkrigstiden, og i kapittel 5 vil jeg undersøke hva avisene i Hedmark skrev om slike ekteskap.

Ebba D. Drolshagen har sammenlignet forholdene i flere av de okkuperte landene i Nord- og Vest-Europa, blant annet Norge, Danmark og Frankrike. Hun har sett på ulike perspektiver rundt tyskerjenter, okkupasjonssoldater, krigsbarn, moral og hverdagsliv i krig. Det å være i krig har mange opplevd og fortalt om, men hva soldatene gjorde når de ikke var med i krigshandlinger, er ett av spørsmålene Drolshagen stiller. Soldatenes ikke-militære liv i krig er et tema som er forholdsvis lite utforsket.¹¹ I de fleste tysk-okkuperte land og områder påvirket okkupasjonen og soldatenes tilstedeværelse lokalbefolkningen på ulike måter. Blant andre de norske kvinnene som valgte å ha et forhold til okkupasjonssoldater, til tross for advarsler fra både eksilregjeringen i London og resten av den norske befolkningen. Det var i soldatenes ikke-militære liv kvinnene kom inn i bildet. Det var på fritiden soldatene og kvinnene tilbragte tid sammen og utviklet forhold, som i etterkrigstiden førte til at kvinnene ble straffet og stemplet som tyskerjenter.

Drolshagen knytter, i likhet med Warring, tyskerjentene sammen med kjønnsroller, nasjonalitet og seksualitet, og poengterer at okkupasjonen gjorde at kvinnene fikk større

⁹ Kari Sommerseth Jacobsen og Cæcilie Stang (red.), *Mangfold. Historier om kvinner i Hedmark* (Kongsvinger: Flisa Boktrykkeri, 1999).

¹⁰ Lebensborn var en SS-organisasjon som tok seg av, støttet og gav veiledning og økonomisk hjelp til ugifte kvinner som fikk barn med tyske soldater. Mer om Lebensborn i kapittel 2.

¹¹ Ebba D. Drolshagen, *De gikk ikke fri. Kvinnene som elsket okkupasjonsmaktens soldater* (Oslo: Forlaget Oktober, 2009), 9.

seksuell frihet. Til gjengjeld ble den friere seksualiteten en dobbel ydmykelse for nasjonen og landets menn, da kvinnene valgte fienden framfor egen landsmenn.¹²

Anne-Katrine Wagnilds masteroppgave i tverrfaglige kulturstudier med spesialisering i kultur- og kjønnsstudier fra 2010, har hovedfokus på debatten om tyskerjenter i *Adresseavisen* i Trondheim. Hun har undersøkt hva denne avisen skrev om tyskerjentene fra mai og ut året 1945.¹³ Hun har fokusert på hvordan disse kvinnene ble beskrevet i forhold til nasjonalitet og seksualitet og hvordan mediedebatten var med på å stigmatisere tyskerjentene. Også hennes bidrag i forskningen vil bli brukt i denne oppgaven, særlig i kapittel 5 hvor jeg skal undersøke hva avisene i Hedmark skrev om “sine egne” tyskerjenter.

Hun konkluderer med at den behandlingen tyskerjentene ble utsatt for, både fra befolkningen og myndighetene, var med på å ødelegge kvinnenes liv. Dette rammet særlig de kvinnene som hadde et lite sosialt nettverk rundt seg. Hun mener også at alle kvinner som ble sett på som tyskerjenter ble plassert innen den samme kategorien, til tross for at kvinnene kom fra ulik sosial bakgrunn og hadde ulike yrker og stillinger i samfunnet. Kvinnenes forhold til tyskerne ble sett på med samme øyne, uansett om det var ekte kjærlighet eller om det kun var flyktige forhold eller prostitusjon. Hennes funn strider i mot denne oppfatningen, og viser at kvinnene ikke kan omtales som en ensartet gruppe.

Knut Papendorf er professor i retts sosiologi og har forsket på det han kaller “rettsoppjøret i videre forstand”. Han tar i hovedsak for seg det rettslige rundt den straffen tyskerjentene i Norge fikk etter frigjøringen, og fokuserer på politiets praktisering av de provisoriske anordningene som ble brukt for å internere og straffe norske tyskerjenter. I likhet med Pedersen har også Papendorf hovedfokus på Oslo. Han argumenterer for at de to provisoriske anordningene som ble brukt for å internere tyskerjenter i hovedsak ble tatt i bruk for å etterkomme befolkningens krav om at tyskerjentene skulle straffes. Han kritiserer særlig bruken av den såkalte “smitteanordningen” som ble brukt for å internere tyskerjenter som hadde eller hadde hatt en kjønnssykdom.¹⁴ Det argumenteres også for at “beskyttelsesanordningen” ble brukt som en kvasi-strafferettslig regel av politiet og

¹² Ibid, 56.

¹³ Anne-Katrine Wagnild, “*Et dobbelt svik? Tyskerjentene sett i lys av nasjonalitet og seksualitet*” (Mastergradsavhandling, A. K. Wagnild, 2010).

¹⁴ Knut Papendorf, *Siktet som tyskertøs. Rettsoppjøret i videre forstand* (Oslo: Novus Forlag, 2015), 177.

myndighetene, som et påskudd for å internere tyskerjenter som i utgangspunktet ikke hadde brutt noen norsk lov, framfor å beskytte dem mot gatejustisen.¹⁵

Monica Waage Johannessens bok fra 2016¹⁶ bygger på tematikken fra hennes masteroppgave fra 2015. Hennes problemstilling tar for seg myndighetenes rolle i behandlingen av tyskerjenter etter okkupasjonen. Her sammenligner hun ulike regioner på Vestlandet og forholdet mellom ulike myndighetsorgan. Hun konkluderer med at rettspraksisen varierte noe fra sted til sted, og at behandlingen av kvinnene som ble beskyldt for å være tyskerjenter også varierte noe fra sted til sted.

Terje Andreas Pedersen er den eneste som har forsket på tyskerjentene, og som til dels har brukt de samme kildene som jeg benytter. Pedersens bok fra 2012 bygger videre på hans masteroppgave fra 2006.¹⁷ Mitt fokus er på Hedmark, mens Pedersen har fokusert på Norge generelt, men med hovedfokus på Oslo og interneringsleiren på Hovedøya. Hovedproblemstillingen i hans masteroppgave handler om hvordan tyskerjentene ble behandlet av myndighetene og den øvrige norske befolkningen etter krigen, og hvorvidt de ble straffet i samsvar med lover og regler. Boken tar for seg kvinnene i større grad enn masteroppgaven, og prøver å gi en fremstilling av hvem de som ble straffet var. Pedersen har i hovedsak brukt materiale fra Hovedøya-arkivet i begge disse prosjektene.

Han har også, ved å ta utgangspunkt i de 824 kvinnene som ble avhørt av Oslo-politiet, funnet ut at omtrent ti prosent av kvinnene hadde fått barn med en tysker. Deretter regner han at det ble født 10.000 krigsbarn, noe som resulterer i så mye som 100.000 tyskerjenter i Norge.¹⁸ Han tar imidlertid ikke hensyn til eventuelle skjjevheter i kildematerialet. Dette anslaget er i hovedsak basert på en matematisk utregning, med utgangspunkt i et begrenset kildemateriale fra Oslo. Tidligere forskning har vist at antallet tyskerjenter i Norge var høyt, men om det var så høyt som Pedersens anslag skal ha det til, på bakgrunn av utregningen, er usikkert. Selv om ti prosent av kvinnene i Oslo fikk barn med tyskere, er det ikke sikkert at dette var tilfellet i resten av landet.

¹⁵ Ibid, 178.

¹⁶ Monica Waage Johannessen, *“Tyskertøsene” Myndighetenes behandling og befolkningens reaksjoner* (Haugesund: Vormedal Forlag, 2016).

¹⁷ Terje A. Pedersen, *Tyskerjenter i Norge. Reaksjoner og klippeaksjoner, 1940-1946* (Mastergradsavhandling, T. A. Pedersen, 2006) og *Vi kalte dem tyskertøser* (Oslo: Spartacus Forlag, 2012).

¹⁸ Pedersen, 2006, 12.

Min oppgave vil ta for seg Hedmark og interneringsleiren for kvinner på Hovelsåsen i Hedmark. En liknende undersøkelse av tyskerjenter i Hedmark har ikke blitt gjort tidligere. Selv om Pedersen til dels har brukt kildene fra Hovelsåsen har ikke hans undersøkelser hatt Hedmark som hovedfokus. Det har heller ikke blitt gjort noen undersøkelser av hva lokalavisene i Hedmark skrev om tyskerjenter i tiden rett etter andre verdenskrig. Det har blitt gjort liknende undersøkelser for andre deler av Norge, basert på både aviser og andre kilder, men ikke for Hedmark. En av de to statlig drevne interneringsleirene for kvinner lå i Hedmark, den andre lå på Hovedøya i Oslo. Kildematerialet fra Hovedøya har blitt brukt i flere historiske forskningsprosjekter, blant annet av Pedersen og Olsen. Kildene fra Hovelsåsen har kun blitt brukt som supplement til andre kilder tidligere. Ved å bruke kildene fra Hovelsåsen og tre lokalaviser vil jeg forsøke å danne et bilde av hvem tyskerjentene fra Hedmark var, og hvordan de ble behandlet av lokalbefolkningen og myndighetene i tiden etter frigjøringen i mai 1945.

1.4 Definisjoner

Tyskertøs er den betegnelsen som har blitt mest brukt om kvinner som hadde hatt et forhold til en mann som tilhørte den tyske okkupasjonsmakten. Tøs kan bety hore eller prostituert, men det kan også bety jente. Jeg velger å omtale disse kvinnene som tyskerjenter da dette er et mindre stigmatiserende begrep enn tyskertøs.¹⁹ Som vi skal se senere i oppgaven ble mange kvinner beskyldt for å være tyskerjenter kun fordi de hadde snakket med eller blitt observert sammen med en tysker. Begrepet tyskerjenter beskriver både kvinner som ble beskyldt for å ha omgang med tyskere og kvinner som hadde seksuelle og/eller kjærlighetsforhold til en eller flere menn i den tyske okkupasjonsmakten.

Når jeg snakker om tyskere eller tyske soldater mener jeg både medlemmer av Wehrmacht, SS og tyske sivile. Det var ikke bare tyskere som tjenestegjorde og arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten, men også mange østerrikere, og noen italienere og andre europeiske nasjonaliteter.²⁰ Fordi majoriteten av tyskerjentene hadde forhold til tyske og østerrikske soldater (som ble ansett som tyske på denne tiden), vil jeg bruke begrepet tyskere eller tyske soldater om alle som tjenestegjorde og arbeidet for den tyske krigsmakten.

Den tyske okkupasjonsmakten vil også bli brukt for å beskrive okkupasjonsmakten, og om de personene som stod for lovgivning og det overordnede ansvaret i det tysk-okkuperte Norge.

¹⁹ Aarnes, 2009, 7.

²⁰ Papendorf, 2015, 13. Se fotnote 1.

Straff er også et begrep jeg vil bruke mye i de følgende kapitlene. Å straffe alle som hadde sviktet landet under krigen stod sterkt i samfunnet i tiden like etter frigjøringen, både for den norske befolkningen og for norske myndigheter. Det er imidlertid forskjell på hva som ligger i ordets betydning i dagligtalen og innenfor jussen. Den dagligdagse betydningen av ordet straff er gjengjeld for ulydighet og uakseptabel oppførsel. Definisjonen innen jussen er mer kompleks. I hovedsak handler straff innen jus om at kriminelle handlinger blir etterfulgt av rettslige reaksjoner.

Jeg vil undersøke både hvilke forventninger befolkningen hadde til hvordan tyskerjentene skulle straffes, og hvordan norske myndigheter kom fram til en “passende” straff for kvinnene som ble mistenkt for å ha kollaborert med den tyske okkupasjonsmaktens menn.

Jeg kommer også til å vise forskjellen på straff i form av gatejustis og i form av rettslig grunnlag.

Gatejustis er en fellesbetegnelse på den straffen kvinnene fikk utenom det rettslige grunnlaget, og omfatter blant annet skamklipping, verbal trakassering, spyting og andre former for fysisk og psykisk vold. Kvinnenes omgang med tyskere ble sett på som landssvik, men det fantes ikke noe rettslig grunnlag for å fengsle dem som landssvikere i den forstand de fleste forbinder med landssvik.²¹

1.5 Kilder og metode

Oppgaven vil bygge på flere retninger innen historiefaget, hvor lokalhistorie og kvinnehistorie er de to retningene det vil bli lagt mest vekt på. Lokalhistorie fordi det er en undersøkelse av et avgrenset område, altså Hedmark²², og kvinnehistorie fordi det er en undersøkelse av en bestemt gruppe kvinner²³ som hadde et forhold til en eller flere tyske soldater under krigen som fellesnevner. Prosjektet er en undersøkelse av en bestemt gruppe kvinner i et avgrenset geografisk område i en avgrenset tidsperiode på fem år, altså fra 1940 til 1945.

For min undersøkelse har jeg benyttet kilder fra et privatarkiv fra Statens interneringsleir for kvinner på Hovelåsen. Materialet befinner seg på Statsarkivet i Hamar og er taushetsbelagt. Etter at leiren på Hovelsåsen ble nedlagt i oktober 1945 tok den tidligere

²¹ Landssvik er en samlebetegnelse på forbrytelser mot statens selvstendighet og sikkerhet mot statsforfatningen og statsoverhodet. Begrepet ble innført ved Landssvikanordningen av 15. desember 1944.

²² Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 89.

²³ *Ibid*, 97.

bestyreren Sigurd Ø. Berven vare på arkivet og oppbevarte det privat før det ble gitt til Statsarkivet på Hamar i 2002.

Arkivmaterialet består av tre hoveddeler, hvor den største delen er seks bokser med fangemapper, en mappe for hver person som ble internert på Hovelsåsen. I alt er det 428 “fangemapper”, 389 av de internerte var kvinner og 28 av dem var menn. Noen av mappene inneholder flere ark, noen har flere avhørsrapporter og det finnes også flere mapper som inneholder brev fra familie eller fra en tysk kjæreste. Det er også 12 mapper uten innhold.²⁴

Den andre delen er kalt *journaler og overgripende registre* og består av tre bøker med journaler og et register i form av kartotek kort, ett kort for hver enkelt internert. Den tredje delen er kalt *korrespondanse 1945-1948* og består blant annet av både innkommet og utgående korrespondanse, legeerklæringer og papirer angående de internerte og leirens drift. Det meste av innholdet er maskinskrevet, men noe er også skrevet på for hånd, dette gjelder særlig i journalene og i kartoteket.

I kapittel 4 har jeg for det meste brukt kvantitativ metode, ettersom det er et stort antall data som har blitt analysert. Jeg har brukt kvantitativ metode for å finne kvinnenens alder, sivilstatus, sosial bakgrunn og hvorfor de ble internert, samt hvor lenge de var internert. Disse opplysningene er samlet i tabeller for å gi et mer oversiktlig bilde av informasjonen. Ved noen tilfeller har kildene også blitt brukt i en kvalitativ tilnærming, for å vise eksempler for enkelte tilfeller og enkelte personer.²⁵

Aviser er en uvurderlig kilde til innsikt i nyere historie. De kan sette oss på sporet av interessante saker, følge utviklingen i hendelser og til å finne realopplysninger og holdninger.²⁶ Selv om aviser er en god kilde til å finne fram til holdninger i samtiden, kan aviser som empiri være problematisk. Det er viktig å være kritisk og stille spørsmål ved hvem som har skrevet teksten og hvorfor det er skrevet. Hvem er det skrevet for og hvor godt kjenner forfatteren til emne, er spørsmål det er viktig å stille seg når tekstene skal analyseres.²⁷

Jeg har undersøkt tre lokalaviser i Hedmark: *Hamar Arbeiderblad*, *Østlendingen* og *Glåmdalen*. Jeg har valgt å undersøke flere aviser for å vise en større representativitet.²⁸

²⁴ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D, nr. 85-92, 159, 224-226.

²⁵ Kjeldstadli, 1999, 183.

²⁶ Ibid, 165.

²⁷ Ibid, 166.

²⁸ Astri Andresen et. al., *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2012), 75.

Hadde jeg valgt kun én av lokalavisene fra Hedmark ville ikke dette ha representert hele fylket, og som vi skal se i kapittel 5 er det forskjeller på hvor mye avisene skrev om tyskerjentene.

Jeg var valg å kombinere to metoder i undersøkelsen av avisene. Først vil jeg gjøre en kvantitativ analyse hvor jeg undersøker avisene hver for seg og sammenligner dem til slutt. Den andre metoden er en kvalitativ hermeneutisk metode hvor jeg gjør en kritisk nærlesning av avisene. I denne delen tar jeg for meg de temaene det ble skrevet mest om i de undersøkte avisene, for deretter å analysere hva som ble skrevet. Dette vil jeg gjøre for å se hvordan lokalbefolkningen og media i tiden like etter krigen så på tyskerjentene, og hva som ble skrevet om dem i lokalavisene. Jeg mener dette kan bidra til å gi et mer oversiktlig bilde over hvorfor kvinnene ble straffet og sjikanert på den måten de ble, i et forsøk på å se situasjonen gjennom samtidens øyne.

I tillegg har jeg brukt noen provisoriske anordninger laget av den norske eksilregjeringen i London²⁹ og den norske regjeringen etter den tyske kapitulasjonen i oppgaven. Den rettslige behandlingen av tyskerjentene er et sentralt tema for denne oppgaven, og de anordningene jeg har brukt vil være en sentral del i drøftingen av problemstillingen. Ved å undersøke ordlyden i anordningene og lovene, og hvordan disse har blitt tolket og brukt i forbindelse med tyskerjenter er interessant. De provisoriske anordningene er med på å vise at det rettslige grunnlaget for interneringen av antatte tyskerjenter er noe tvilsomt. Anordningene vil også være med på å vise hvordan myndighetene valgte å svare på befolkningens krav om at tyskerjentene burde straffes på samme måte som andre landssvikere. Etersom det ikke var straffbart å forelske seg i en mann med en annen nasjonalitet, måtte myndighetene finne en annen løsning på hvordan tyskerjentene kunne straffes, her er to provisoriske anordninger sentrale. Anordningene skulle henholdsvis beskytte kvinnene fra gatejustisen, og forhindre spredning av kjønns sykdommer. Disse anordningene vil bli presentert og diskutert i flere av de følgende kapitlene.

Med kildene jeg har brukt er det viktig å huske på hvem det er som har skrevet dem og hvorfor de har blitt skrevet. Kildene jeg har benyttet bærer preg av det Ellingsen kaller “det

²⁹ Samling av provisoriske anordninger, klg. res. m.v 1940-1945, utgitt av det klg. Justis- og politidepartement, p.t. London, 7. april 1945.

skjeve utvalgs forbannelse”.³⁰ Med dette menes at tyskerjentene selv ikke har satt spor etter seg i kildene. Det som er sagt og skrevet om dem er andres synspunkter og ord. I kildene fra Hovelsåsen får vi kvinnenes forklaringer på hvorfor og hvordan de hadde havnet på Hovelsåsen, men de skrev ikke avhørsrapportene selv. Med dette kildematerialet er det derfor viktig å spørre seg hvem som har skrevet det, hvorfor det ble gjort, og hvilken rolle denne eller disse personene har hatt i den settingen kilden er skrevet i, og hva deres formål var. Kvinnene kan også ha løyet i avhørene, dette er det flere eksempler på fra kildene, hvor kvinnen først har fortalt en versjon, for så å endre forklaring en stund senere.³¹

“Det skjeve utvalgs forbannelse” gjelder også i avisene, hvor det ble ytret mange meninger om kvinnene, og hvilken straff befolkningen mente at de burde få. Kvinnene, som tekstene handler om, har ingen stemme her, og det gjør at man ikke kan basere seg kun på avisene som kilde for denne oppgaven. Ingen av avisene jeg har undersøkt har hatt leserinnlegg skrevet av tyskerjenter eller intervjuer med kvinner som ble ansett for å være tyskerjenter. Det er også viktig å huske på at avisene var med på å påvirke synet på tyskerjentene, og at befolkningens meninger har vært med på å påvirke det synet som ble presentert i avisene.

For begge hovedkildene er det viktig å huske på at landet akkurat hadde blitt frigjort og at det hatet som fantes overfor den tyske okkupasjonsmakten var veldig sterkt. Nærheten til hendelsene i tid er et viktig aspekt for hele oppgaven. Det vil derfor være svært viktig med en hermeneutisk tilnærming i forbindelse med holdninger, både når det gjelder selve krigen, kjønnsroller og moral. En hermeneutisk tilnærming handler om å se historien med samtidens øyne.³² Det er over 70 år siden disse hendelsene fant sted, og på grunn av tidsaspektet mellom da og nå har mye av tankesettet vårt endret seg. Både med tanke på hvordan vi i dag “opplever” andre verdenskrig og med tanke på hvordan kjønnsrollene og forholdet mellom kjønn og moral har endret seg betraktelig i løpet av de årene som har gått.

Problemene rundt bruken av disse kildene er mange og av ulik art. Ved bruk av taushetsbelagt kildemateriale er det svært viktig å anonymisere navn og andre personlige opplysninger som kan gjøre personene gjenkjennbare. Der jeg forteller om enkeltpersoner har jeg brukt fiktive navn. Det er også viktig å tenke på etikk rundt et såpass personlig tema som dette var og er for mange. Både for personene kildene sier noe om, og for deres etterkommere som kan føle seg krenket ved at utenforstående graver i deres familiehistorie. Jeg har også valgt å ikke gjøre

³⁰ Ellingsen et. al., 1995, 76-78.

³¹ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428.

³² Kjeldstadli, 1999, 123.

intervjuer med kvinner som ble stemplet som tyskerjenter som kilde, av flere grunner. Intervju er en uvurderlig kilde til å tilegne seg informasjon, men ved å intervju tyskerjenter ville dette kun representert én side. Andre som har skrevet om temaet tidligere har hatt problemer med å finne personer som faktisk vil snakke om fortiden, og mange av kvinnene er i dag døde. Jeg ville antakelig fått problemer med å finne mange nok intervjuobjekter for at kvinnenens stemme skulle blitt representativ nok. I tillegg har det gått mange år siden hendelsene, og kvinnenens minne kan ha forandret seg med årenes løp.³³

1.6 Oppgavens gang

Oppgaven er delt inn i seks kapitler. Dette kapitlet inneholder problemstilling, metode, historiografi og presenterer i korte trekk hva som har blitt gjort av tidligere forskning på dette temaet.

I kapittel 2 viser jeg hvordan forholdene i Norge var under andre verdenskrig og hvilke holdninger som vokste fram overfor landssvikere gjennom påvirkning fra eksilregjeringen i London. Hvorfor noen kvinner valgte å innlede forhold til okkupasjonsoldater og hvordan slike forhold ble sett på i krigsårene vil bli drøftet her. Hvorfor det oppstod forhold mellom norske kvinner og tyske soldater vil jeg knytte til Maslows behovspyramide. Kjønnroller og samtidens normer og forventninger til hvordan kvinner skulle oppføre seg spilte en viktig rolle for hvordan antatte tyskerjenter ble behandlet både under krigen og i etterkrigstiden. Hvordan det ble forventet at kvinner skulle oppføre seg er et viktig aspekt i sammenheng med denne oppgavens formål. Jeg vil også se på noen lover den tyske okkupasjonsmakten innførte sammen med Quisling-regjeringen, og hvordan dette påvirket norsk-tyske forhold. Hvordan denne lovgivningen var med på å påvirke hvordan befolkningen i samtiden så på tyskerjentene. Dette kapitlet vil i hovedsak bygge på tidligere forskning og litteratur.

Kapittel 3 analyserer holdninger og forventninger i frigjøringsdagene og sommeren som fulgte etter den tyske kapitulasjonen 8. mai 1945. Også dette kapitlet er bygget på tidligere forskning og litteratur.

³³ Ibid, 196.

Det har blitt hevdet at for tyskerjentene og barna deres startet den egentlige krigen sommeren 1945.³⁴ Den første etterkrigstiden handlet i hovedsak om to ting: å gjenoppbygge landet og å straffe alle som hadde sviktet nasjonen ved å samarbeide med fienden. Hvilke forventninger befolkningen hadde til hvordan tyskerjenter og andre landssvikere skulle straffes, og hvordan myndighetene løste problemene som oppstod i forbindelse med rettsoppgjøret og gatejustisen med hjelp fra Hjemmefronten vil være hovedfokus i dette kapitlet.

Jeg vil også analysere en av de mest kjente formene for straff som tyskerjentene ble utsatt for – såkalte klippeaksjoner – og sammenligne omfanget av dette fenomenet i Norge med Danmark og Frankrike. Jeg vil også diskutere symbolikken som ligger i å klippe håret av kvinner. Deretter vil jeg presentere det myndighetene kom fram til at var den “beste” løsningen på “problemet tyskerjentene”: å internere kvinnene i egne leirer på bakgrunn av to provisoriske anordninger.

I kapittel 4 skal vi se nærmere på en av interneringsleirene for tyskerjenter. Statens interneringsleir for kvinner på Hovelsåsen lå i Åsnes i Hedmark. Her ble kvinner fra alle kanter av landet internert fordi de angivelig hadde hatt forhold til tyskere under krigen. Kvinnene skulle straffes for deres handlinger, som ble sett på som landssvik av resten av den norske befolkningen. Jeg vil se nærmere på hvem de internerte kvinnene var, hvorfor og hvor lenge de ble internert, samt på hvilket grunnlag de ble internert. Jeg vil også vise hvor mange av de internerte kvinnene som ventet eller hadde fått barn med tyskere, samt hvor mange forhold de hadde hatt til menn i den tyske okkupasjonsmakten. I dette kapitlet bruker jeg arkivmaterialet fra Statens interneringsleir for kvinner på Hovelsåsen som hovedkilde, og bygger opp om analysen ved hjelp av litteratur og tidligere forskning.

I kapittel 5 skal jeg analysere tre lokalaviser fra Hedmark og forsøke å danne et bilde av hvordan tyskerjentene ble framstilt i lokalavisene etter frigjøringen og utover høsten 1945. Dette vil jeg gjøre ved å undersøke hvilke syn som kom fram i avisene, og hvor stor oppmerksomhet tyskerjentene fikk i den lokale pressen i Hedmark i månedene etter den tyske kapitulasjonen. Jeg vil også undersøke hvilke holdninger som kom fram overfor tyskerjentene via avisenes leserinnlegg og artikler. Kapitlet er delt inn i to hoveddeler, den første delen er en kvantitativ analyse hvor jeg blant annet undersøker hvor stor plass det ble gitt til saker som omhandlet tyskerjentene, og hvor stor interessen var for dette temaet i de ulike avisene i den

³⁴ Olsen, 1998, 233.

undersøkte perioden. Den andre delen er en kvalitativ hermeneutisk metode, en kritisk nærlesning av den debatten som ble tatt opp i avisene fra mai til oktober 1945. Her vil jeg, ut i fra de seks temaene det ble skrevet mest om i perioden, se nærmere på hvilke holdninger som kom fram fra både avisens, myndighetenes og befolkningens side. De mest omtalte temaene sier noe om hva leserne var opptatt av, og ved å analysere hvilke meninger som ble presentert om de ulike temaene i avisene vil det være mulig å si noe om hva befolkningen i Hedmark visste og mente om tyskerjentene i fylket.

I kapittel 6 vil jeg gi en oppsummering av hva mine undersøkelser har vist. Her vil jeg vise om Hedmark skilte seg ut fra andre deler av landet og hvordan forholdene var der, både med tanke på kjønnsroller, internering og befolkningens holdninger til tyskerjentene. Jeg vil også si noe om videre forskning og om hvordan synet på tyskerjentene har forandret seg på de årene som har gått siden andre verdenskrig sluttet.

Kapittel 2. Krigstid

2.1 Innledning

For å forstå det som hendte etter frigjøringen må vi først se nærmere på hva som skjedde under okkupasjonen, og hvilke forventninger og holdninger som var med på å forme rettsoppjøret og etterkrigstiden. Norge var okkupert av Nazi-Tyskland i fem år, og den tyske okkupasjonen 9. april 1940 bragte med seg omveltninger i de fleste nordmenns hverdag.

Et viktig aspekt for denne oppgaven er kvinnesynet og kjønnsrollene på 1940-tallet. Dette vil jeg sette i sammenheng med nasjonalitet og seksualitet, og hvordan kjønnsrollene og rammene for kvinner ble satt på prøve med opptil 400.000 tyske soldater i landet.³⁵ Ved å se nærmere på disse kjønnsrollene og forsøke å sette seg inn i situasjonen under okkupasjonen, vil dette hjelpe til med å forstå de reaksjonene og hendelsene som skjedde etter frigjøringen.

Deretter vil jeg se nærmere på hvilke endringer okkupasjonen førte med seg og hvordan disse påvirket det norske folk, både i Hedmark og mer generelt i Norge. Okkupasjonen førte blant annet til nye lover og nye arbeidsplasser, men også et dilemma for folk flest om hva som ble sett på som nazi-sympati og unasjonale holdninger, og hvordan en skulle forholde seg til den tyske okkupasjonsmakten i hverdagen. Videre vil jeg ta for meg nazistenes raseideologi og sette dette opp mot hvordan dette påvirket hverdagen, særlig på områder som rammet den kvinnelige delen av befolkningen. Ekteskapslovgivning, Lebensborn og prostitusjon er tre områder jeg vil gå nærmere inn på, og vise hvordan holdningene overfor kvinner under krigen påvirket synet på tyskerjentene og hvordan dette synet også fikk følger i etterkrigstiden.

2.2 Kvinnesyn og kjønnsroller

Kvinner har i lang tid blitt omtalt og klassifisert ut i fra deres familierolle og sivilstatus, som hustru, enke, søster, mor eller enslig. Kvinners status ble definert ut i fra forholdet til familie og ektemann, i motsetning til menn som ble omtalt etter rang, eller bare som enkeltmenneske. Dette er trekk som går igjen i mange kulturer og varte langt fram mot vår egen tid i Norge. Dette kvinnesynet bærer preg av at kvinnen tilhørte mannen og var underdanig ham.

Ektemannen eller faren var familiens overhode og forsørger. Kvinnens plass var i hjemmet, hvor hun tok seg av det huslige og barna. Rollen som mor og husholderske var den viktigste

³⁵ Drolshagen, 2009, 82.

rollen en kvinne kunne ha.³⁶

“Kvinnen bærer navnet til mannen som kontrollerer hennes seksualitet, om det nå er hennes far eller seksualpartner.”³⁷ Med dette menes det at kvinnens far kontrollerer hennes seksualitet fram til hun gifter seg, hun bærer også farens etternavn. Når hun gifter seg tar ektemannen over kontrollen over hennes seksualitet og kvinnene bytter også fra farens til ektemannens etternavn.

Når en kvinne giftet seg opphørte medlemskapet i hennes biologiske familie, og hun skiftet navn og tilhørighet til ektemannens familienavn. Navneskikken fra tidligere tider viser også at mannen var den dominerende part i familien, ved at barna fikk farens navn som etternavn i kombinasjon med son(/sen i nyere tid) eller datter.³⁸ På 1940-tallet var det også vanlig at kvinnen tok mannens etternavn når de inngikk ekteskap. At det er kvinnen som skifter etternavn ved ekteskapsinngåelse kan sees på som en slags maktdemonstrasjon fra kvinnens mannlige overhode. Etternavnet viser til at hun er mannens eiendom, først farens, deretter ektemannens.

Med kristendommen kom også skillet mellom rent og urent, knyttet til kjønn og seksualitet.³⁹ De religiøse holdningene må også tas i betraktning når man snakker om samtidens moral og holdninger rundt kvinner og deres seksualitet. Kvinnen skulle være ren (jomfru) fram til hun giftet seg. Før hun giftet seg var det farens ansvar å passe på dette, deretter var det ektemannens plikt å forsørge henne og passe på at hun ikke hadde andre partnere enn han. Menns seksualitet hadde ikke de samme strenge begrensningene og det var ikke noe krav om at mannen skulle være ren når han giftet seg. Dette synet hang lenge igjen i Norge, som var et sterkt protestantisk land på 1940-tallet.⁴⁰ Den religiøse normen var at mannen skulle “styre og byde”, mens kvinnen skulle være underdanig og lydig.⁴¹

Barn født utenfor ekteskap ble heller ikke godt mottatt i kristne samfunn. Barnet var et bevis på at kvinnen ikke lengre var ren i seksuell forstand, og at hun hadde hatt seksuell omgang utenfor ekteskapet. Dette synet var likevel ikke like strengt på 1940-tallet som det hadde vært på 1800-tallet. Tidligere ble kvinner som fikk barn utenfor ekteskap straffet med bøter eller andre dommer. På 1940-tallet var det ikke lengre straffbart, men det var likevel ikke sosialt akseptert og kvinnen kunne pådra seg et rykte som løsaktig.

³⁶ Ida Blom og Sølvi Sogner (red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (Oslo: Cappelens Forlag, 2005), 27.

³⁷ Drolshagen, 2009, 57.

³⁸ Blom og Sogner (red.), 2005, 63.

³⁹ Ibid, 70.

⁴⁰ Drolshagen, 2009, 148.

⁴¹ Blom og Sogner (red.), 2005, 126.

Tidligere var ekteskap først og fremst fornuftsbaserte, det er først de siste par-hundre årene det gradvis gikk over til ekteskap basert på kjærlighet. Denne endringen kunne gi økt frihet i valg av partner. Til tross for den økte friheten var det fortsatt en rekke normer som måtte tas i betraktning før ekteskapet var akseptert av familien og av samfunnet. Medisinhistoriker John Gilman argumenterte for at “bare seksualitet som holdes strengt innenfor ens egen gruppe blir betraktet som moralsk, så vel i familiens som i nasjonens øyne.”⁴² Kvinners seksualitet var ikke bare et familieanliggende for å opprettholde familiens rykte og ære, i krigstid ble det også et nasjonalt anliggende. Kvinnene brøt med samtidens kjønnsroller ved å velge fienden framfor sine egne landsmenn og sitt eget land. Det var ikke bare et svik mot mannen, det var et svik mot nasjonen.

Kjønnsroller blir ekstra viktige i krigstid. Både de mannlige og kvinnelige kjønns-rollene får en større betydning når nasjonen er i en truet situasjon som krig. Både nasjonens menn og kvinner representerer nasjonens ansikt utad, og oppførselen til nasjonens innbyggere vil derfor peke tilbake på nasjonen som helhet. Kvinnene som hadde en uønsket oppførsel under krigen ble derfor representanter for nasjonens kvinner, men på en uønsket måte.

2.3 Krig, nasjonalitet og seksualitet

Kvinner har en viktig rolle i nasjonens reproduksjon, både for den biologiske og den kulturelle videreføringen av nasjonens tradisjoner. Nasjon er et moderne begrep og omfatter både en sosial gruppe mennesker med felles sosial og kulturell identitet, statsdannelser og en stat som omfatter en gruppe med en felles identitet.⁴³ Nasjonalitet betyr å tilhøre en bestemt nasjon, i dette tilfellet Norge. Vi blir født inn i en nasjonalitet, et konstruert fellesskap. Ved å blande nasjonaliteter kan dette også sees på som å blande det de ulike nasjonalitetene representerer. En slik blanding ville “vanne ut” nasjonaliteten, da en felles opprinnelse står sterkt i nasjonalitetsbegrepet.⁴⁴ Nasjonalismen var svært vesentlig i nazistenes raseideologi, hvor den ariske rase ble sett på som den overlegne rasen. Kvinner som valgte tyske soldater som kjæreste under andre verdenskrig valgte ikke bare fienden, de valgte også en annen nasjonalitet.

Anette Warring skiller mellom mannens og kvinnens roller, hvor mannen representerer nasjonens ånd og fysiske vitalitet. Kvinnen representerer kontinuitet,

⁴² Gilman, sitert i: Drolshagen, 2009, 55.

⁴³ Ole T. Berg, ”Nasjon” i *Store Norske Leksikon*. Sist endret 23.10.2014. <https://snl.no/nasjon>

⁴⁴ Nira Yuval-Davis, *Gender and nation* (London: Sage publications, 1997), 27-28.

respektabilitet, den bestående orden og tradisjonelle verdier, samt dyden.⁴⁵ Mannen representerer nasjonens ansikt utad, som kriger, mens kvinnens oppgaver er å sørge for at hverdagen fortsetter noen lunde som normalt. Rollen som mor og kone er den viktigste for kvinner. Menn skulle kjempe for landet, kvinnene skulle være hjemme og sørge for at livet kunne fortsette som før og å være trofast mot han selv om han ikke var tilstede.

Krig handler i hovedsak om politikk og det militære, to sider som tilhører den mannlige sfæren. Motstand og kamp er viktigere aspekter her. - Mannens oppgaver, ikke det hverdagslige og det kontinuerlige og tradisjonelle – kvinnens oppgaver. Hverdagslivet under krigen og forhold som oppstod på grunn av krigen er ikke hovedfokus når det er snakk om krig.

Krig og seksualitet er knyttet tett sammen. Kvinners seksualitet og nasjonens ære er også tett knyttet sammen, særlig i krigstid. Ebba D. Drolshagen skriver at “kvinner som ’innlater’ seg med soldater fra fiendens hær, har overalt og til alle tider blitt utsatt for sjikane.”⁴⁶ Den okkuperte nasjonen forventet at befolkningen skulle kjempe imot de fiendtlige inntrengerne, men når et stort antall kvinner ikke levde opp til forventningene oppstod det et problem. Mennene skulle beskytte kvinner og barn mot fienden. Mislyktes mannen med dette, mislyktes han i sin rolle som mann og som beskytter. Når kvinnen frivillig velger fienden framfor sine egne landsmenn kan dette sees på som at mannen har mislyktes i sin oppgave med å beskytte henne.⁴⁷ Det kan også sees på som at kvinnen svikter nasjonen da hun bryter med forventningene til hennes oppførsel.

Kvinnekroppen kan også sees på som et politisk våpen i krigstid. At fiendesoldater voldtar den okkuperte nasjonens kvinner kan virke demotiverende på landets menn, som mislykkes i rollen som beskytter for kvinnene.⁴⁸ Å voldta representerer også ydmykelse, både for offeret selv og for offerets nasjon. Men hva skjer når kvinnen selv velger fienden framfor sine “egne”? Goldstein presenterer flere eksempler på forhold mellom soldater og den kvinnelige sivilbefolkning i ulike kriger. At kvinner “fraterniserer” med fienden er ikke noe som er typisk for verken Norge eller andre verdenskrig.⁴⁹ De kvinnelige kjønnsrollene ble satt på prøve ved den tyske invasjonen, og i okkupasjonsårene som fulgte. Som straff for en slik type ydmykelse overfor nasjonen og nasjonens menn kunne kvinnene fryses ut av “det gode

⁴⁵ Drolshagen, 2009, 68.

⁴⁶ Ibid, 52.

⁴⁷ Joshua S. Goldstein, *War and gender. How gender shapes the war system and vice versa* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 333.

⁴⁸ Ibid, 362.

⁴⁹ Ibid, 334.

selskap”, og omtales som løsaktige kvinner som valgte sitt eget behov for moro og fornøyelse framfor sin forventede rolle som underdanig forsørger. En måte å “gi slipp” på kvinnen som sviktet og bragte skam over familien og nasjonen ble derfor å se på henne som en “mindreverdige” kvinne, og som på grunn av sin upassende oppførsel og kontroversielle valg av partner gjerne ble sett på som løsaktig og prostituert. Ved å sette kvinnen i et slikt lys, ble ikke mennenes og nasjonens “tap” av dem like tungt å bære.

Samtidens kjønnsroller og forventninger til hvordan kvinner skulle oppføre seg, samt forventninger til befolkningen i krigstid, var en viktig faktor for hvordan den norske eksilregjeringen i London under krigen var med på å påvirke befolkningens holdninger overfor landssvikere, deriblant tyskerjentene.

2.4 Okkupasjonen og den norske eksilregjeringen

Den 9. april 1940 ble Norge invadert av tyske tropper. I dagene og ukene som fulgte gjorde den norske hæren et tappert forsøk på motstand, men måtte etter kort tid gi opp kampen mot den overlegne tyske krigsmakten. I likhet med flere andre steder i Norge opplevde også Hedmark krigshandlinger i april-dagene 1940. Flere steder i fylket oppstod det trefninger. I tillegg ble Elverum og tettstedet Nybergsund i Trysil bombet 11. april som følger av “Kongens nei”.⁵⁰

Den 9. april ble også det vi kjenner som Elverumsfullmakten vedtatt i Elverum, mens Kongen og Regjeringen var på flukt. Dette stortingsvedtaket gav den norske regjeringen fullmakt til å gjøre alle vedtak som ble påkrevet for å ivareta rikets interesser inntil Stortinget igjen kunne samles.⁵¹ Under krigen ble det viktig for regjeringen å opprettholde motstandsviljen blant nordmennene hjemme, samtidig som de ville opprettholde respekten og legitimiteten fram til Norge igjen ble fritt.⁵² Eksilregjeringen laget en rekke lover og provisoriske anordninger som kunne brukes etter krigen, i det som ble landssvikoppgjøret. Elverumsfullmakten fra okkupasjonsdagene i 1940 dannet det legitime grunnlaget for eksilregjeringens lovgivning.⁵³ Gjennom illegale aviser og rapporter fra norske flyktninger ble eksilregjeringen klar over at holdningene overfor tyskerjenter og krigsbarn var aggressive, og

⁵⁰ Anno Museum: ”11. april: Bombingen av Elverum og Nybergsund”. Hentet 08.03.2017 fra http://annomuseum.no/krigsutbruddet-i-hedmark-1940-dag-for-dag?kp_id=39:142:2210

⁵¹ Samling av provisoriske anordninger, kgl. res. m.v. 1940-1945, 5.

⁵² Olsen, 1998, 236.

⁵³ Samling av provisoriske anordninger, kgl. res. m.v. 1940-1945, 5.

det ble derfor et aktuelt problem som måtte løses, til tross for at de ikke hadde brutt noen lov.⁵⁴

En av de provisoriske anordningene eksilregjeringen laget var *Provisorisk anordning om polititjenesten i Norge under krigen av 26. februar 1943*. Denne ble, som vi skal se senere i dette kapitlet, svært sentral i forbindelse med den straffen antatte tyskerjenter fikk etter frigjøringen.

En av de viktigste måtene å få ut informasjon til den norske befolkningen ble radioen, selv om det å eie og å høre på radio ble forbudt for de fleste nordmenn fra høsten 1941. Bare tyske soldater og NS-medlemmer fikk lov til å beholde radioen, resten av befolkningen måtte levere inn radioen og fikk den ikke tilbake igjen før etter frigjøringen.⁵⁵

Likevel ble London-regjeringens budskap spredt gjennom illegal radiolytting, illegale aviser og med folkesnakk. Å “lytte til London” og å videreformidle nyhetene var den motstandsformen flest nordmenn tok del i under krigen. Ble en tatt, kunne straffen bli et opphold på Grini eller en fangeleir i Tyskland.⁵⁶

Radiomannen Toralv Øksnevad ble en sentral skikkelse i formidlingen av nyheter via radiosendinger på BBC fra London. Han var også kjent som “Stemmen fra London”. Allerede i 1941 formidlet Øksnevad i en av sine radiotaler at alle som sviktet landet under krigen og ikke avviser tyskerne ville bli straffet. I utdraget fra Øksnevads radiotale 11.05.1941 ser vi at det særlig var snakk om de kvinnene som sviktet landet under krigen.

“Men det vedblir også å komme rapporter om at ikke bare prostituerte kvinner, men også enkelte unge piker og norske kvinner har omgang med tyske soldater og offiserer.(...)I kampen mot fremmedveldet kan en fast og avvisende front av norske kvinner gjøre underverker. Det blir i høy grad lagt merke til hver gang noen svikter.(...) Men det blir en forferdelig pris de kvinner får betale for resten av sin levetid, som ikke avviser tyskerne.(...) Og de kvinner som ikke vil regnes blant de prostituerte, skylder de beste og sunneste krefter i det norske folk å holde seg borte fra moralsk og fysisk nedverdiggelse. Vi har advart før, og når advarselen nå blir gjentatt er det etter inntrengende henstillinger fra kvinner og menn i Norge, som gjerne vil at

⁵⁴ Olsen, 1998, 236.

⁵⁵ Jon Vegard Lunde, *Hjemmefronten på Hedmarken og i Østerdalen. Bind 1: motstand og ikke-motstand 1940-42*. (Lillehammer: Jon Vegard Lunde Pressetjeneste, 1998), 134.

⁵⁶ Ibid, 138.

de lettsindige og tankeløse skal vite hvor sterk forakt det er som omgir alle som svikter.(...) Mer enn 999 pro mille av dem praktiserer det.”⁵⁷

I utdraget fortelles det at vanlige norske kvinner fraterniserte med fienden, noe som var i strid med eksilregjeringens oppfordringer om å danne en isfront mot okkupasjonsmakten. Kvinner som ikke ville bli sett på som løsaktige og prostituerte ble oppfordret på det sterkeste til å overholde denne oppfordringen, så sant de ikke ønsket å få en staff som ville følge dem resten av deres levetid. Kvinner som omgikk tyskere ville bli sett på som prostituerte dersom de ikke holdt seg unna okkupasjonssoldatene. Som omtalt tidligere, stod kvinnenenes kjønnsroller sterkt i nasjonens ansikt utad, og ved å bryte med forventningene til god og ønsket oppførsel fikk dette konsekvenser for både nasjonen og nasjonens menn. Særlig i en slik vanskelig situasjon som Norge befant seg i, med den tyske okkupasjonen.

Øksnevads uttalelse fra 1941 kan forstås som at det ble lovet en straff for de som fraterniserte med fienden. At befolkningen tok denne, og andre uttalelser om straff seriøst kom tydelig fram i frigjøringsdagene. Problemet som oppstod på grunn av denne uttalelsen i etterkrigs-tiden var at det ikke fantes noen lov som rammet norsk-tyske kjærlighetsforhold eller andre forhold mellom nordmenn og tyskere, utenom kriminelle handlinger. Hendelser i krigsårene viser også tendenser til at folket tok slike uttalelser på alvor og ofte kunne ta saken i egen hender. Under krigen kunne man ikke gjøre hva man ville, og dette var trolig også med på å sette sitt preg på frigjøringsdagene og forventningen til at alle som hadde sviktet på ulike måter skulle straffes. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

Til tross for at okkupasjonsmakten utgjorde en trussel for nordmenn som ikke fulgte deres regler, ble tyskerjentene utsatt for klippeaksjoner også under krigen. Både i Bergens-området og i Akershus skal det ha blitt utført klippeaksjoner under okkupasjonen, i Akershus skjedde det allerede i mai 1940.⁵⁸ Om noe slikt skjedde i Hedmark er usikkert, da det er forsket forholdsvis lite på tyskerjenter og hverdagsliv under okkupasjonen i Hedmark til nå.

Eksilregjeringen gikk ved flere anledninger ut å oppfordret og informerte om hvor viktig det var at nordmenn tok avstand fra den tyske okkupasjonsmakten, gjennom å danne det de kalte en isfront. Samarbeid eller kollaborasjon ble sett på som svik. Alle som hadde en tyskvennlig innstilling ble regnet som svikere, under denne kategorien gikk også tyskerjentene. Alle som sviktet nasjonen under krigen ved å ikke avvise tyskerne, i tråd med

⁵⁷ Øksnevad, 1946, 18-19.

⁵⁸ Pedersen, 2012, 81.

eksilregjeringens utsagn og lovnader, skulle straffes etter krigen. Hvem som hadde vært på hvilken side under krigen ble en avgjørende faktor for etterkrigstiden og rettsoppgjøret som fulgte.

2.5 Hverdagsliv i krig

“Men man må ikke glemme at okkupasjonstiden var daglig” har Jean-Paul Sartre sagt.⁵⁹ Med dette mente han at krig innebærer mye mer enn helte- og skurkehistoriene. Det daglige livet måtte gå videre til tross for krigen. Befolkningen ble kanskje mer sammensveiset som nasjon, men på noen måter førte okkupasjonen også til splittelser i befolkningen, dette gjaldt både i Hedmark og i resten av landet.

Å følge den norske eksilregjeringens befaling om å danne en isfront mot den tyske okkupasjonsmakten ble for de aller fleste umulig å leve opp til, samtidig som man prøvde å leve et nogen lunde normalt liv. Mellom 150.000 og 200.000 nordmenn arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten i løpet av krigen.⁶⁰ Tyskerne kunne tilby høyere lønninger enn de fleste norske arbeidsgivere, i tillegg til at de hadde et stort behov for norsk arbeidskraft, både fra menn og kvinner. Ved krigsutbruddet hadde hver fjerde fagorganisert arbeider gått arbeidsløs⁶¹, noe som var en viktig grunn til at så mange nordmenn valgte å arbeide for tyskerne.

Mange valgte også å arbeide frivillig for tyskerne framfor å bli tvangsutskrevet. 22. februar 1943 ble *lov om alminnelig nasjonal arbeidsinnsats* vedtatt, denne loven ga Quisling-regjeringen og den tyske okkupasjonsmakten muligheten til å tvangsutskrive “all arbeidskraft som ikke er fullt utnyttet eller som brukes til arbeid som ikke er nødvendig.” Alle menn mellom 18 og 55 år, og alle kvinner mellom 21 og 40 år kunne nå bli innkalt til arbeidstjeneste.⁶²

Behovet for kvinnelig arbeidskraft var like stort som mannlig arbeidskraft for den tyske okkupasjonsmakten. På tyske forlegninger var det brukt for kokker, kjøkkenpiker, vaskepiker, syersker, kontordamer og andre typiske kvinneyrker. På mindre steder var det begrenset med arbeidsplasser, og mange menn og kvinner måtte flytte for å finne en jobb.⁶³

⁵⁹ Ebba D. Drolshagen, *Den vennlige fienden. Wehrmacht-soldater i det okkuperte Norge*. (Oslo: Spartacus Forlag, 2012), 9.

⁶⁰ Drolshagen, 2009, 136.

⁶¹ Ibid, 83.

⁶² Jon Vegard Lunde, *Hjemmefronten på Hedmarken og i Østerdalen. Bind II: 1943- juli 1944. “Det har lett for å gå godt”* (Lillehammer: Jon Vegard Lunde Presseservice, 2001), 274, 276.

⁶³ Ellingsen et. al., 1995, 30-31.

Likevel ble det å arbeide for tyskerne sett på med ulike syn ettersom man var mann eller kvinne. Det ble sett på med større forståelse at en mann arbeidet for tyskerne enn at en kvinne gjorde det. Mannens oppgave var å forsørge familien, og en bedre betalt jobb hos tyskerne ble legitimert med ønsket og behovet for å brødfø familien. Kvinnens arbeid ble ikke møtt med den samme forståelsen og hennes forbindelse til tyskerne kunne lettere føre til rykter og påstander om at hun var tyskvennlig, særlig hvis hun tilbragte tid med tyskerne utenom arbeidstiden.

Det var ikke bare på arbeidsfronten at den tyske okkupasjonen kom med nye muligheter. På mange norske småsteder var hverdagen relativt begivenhetsløs, med de samme menneskene og de samme daglige rutinene. Med krigen kom det noe nytt: nye mennesker, nye retningslinjer og nye hendelser. Det ble mer liv og røre, både i byene og i de små bygdene.

I Norge var det ikke krig i samme forstand som på Østfronten, og krigshandlingene er et aspekt som var med på å forme synet på de vanlige Wehrmacht-soldatene som var stasjonert over hele landet. Store deler av den norske befolkningen hadde ikke opplevd krigen på kroppen, og soldatene utgjorde ikke det samme trusselbildet i Norge som andre steder i Europa. For å sette tall på forskjellen i antall tapte menneskeliv under andre verdenskrig mistet Polen 17% av befolkningen, mens Norge mistet 3%.⁶⁴

Tyske soldater i Norge hadde derfor mye fritid etter at de daglige pliktene var unnagjort. De tilbragte mye av fritiden på kaféer, kino (hvis stedet de var på hadde dette tilbudet), spilte kort, drakk og andre aktiviteter de hadde tilgang og mulighet til å gjøre. Mange av soldatene som var stasjonert i Norge var også plassert på samme sted i lengre perioder, noen tilbragte hele krigstiden i Norge.⁶⁵

De fleste Wehrmacht-soldatene var unge gutter på jakt etter nye opplevelser. Ved å oppsøke stedets sivilbefolkning, og å skape vennskap og kjærlighetsforhold fikk soldatene nye impulser i en ellers så begivenhetsløs soldathverdag. Også for lokale norske jenter og kvinner var soldatene et nytt og spennende innslag i en ensformig hverdag. I likhet med de unge Wehrmacht-soldatene var også de unge norske kvinnene ute etter litt spenning.⁶⁶ I Hedmark var ikke konsentrasjonen av tyske soldater like høy som i Nord-Norge, men det var tyske forlegninger flere steder i fylket, blant annet i Hamar, Elverum, Kongsvinger og Solør.⁶⁷

⁶⁴ Jacobsen og Stang (red.), 1999), 18.

⁶⁵ Drolshagen, 2009, 80.

⁶⁶ Ellingsen et. al., 1995, 34.

⁶⁷ Jacobsen og Stang (red.), 1999, 27.

I mange tilfeller var det kanskje kjedsomheten som førte menneskene sammen, på tross av hvilken side og hvilken nasjon de tilhørte. I tillegg til kjedsomhet var trolig også det sosiale behovet og nysgjerrighet på det nye og ukjente til stede. Ikke bare i form av vennskap fra medsoldatene, men også kjærlighet og nærhet fra et annet menneske, en kvinne. Soldatene var dessuten langt hjemmefra, mange for første gang. Ser vi på Maslows behovspyramide⁶⁸ er de fysiologiske behovene de viktigste, deretter kommer trygghetsbehovet. Begge disse behovene ble dekket. Det tredje grunnleggende behovet for mennesker er det sosiale behovet. Å føle tilhørighet og kjærlighet er viktig for mennesker. Tilhørigheten fikk de gjennom samholdet til medsoldatene, mens behovet for kjærligheten og den mer intime nærheten måtte man finne på andre måter - gjennom lokalbefolkningen og stedets kvinner. For kvinnene som hadde flyttet for å finne arbeid ble også behovet for tilhørighet og kjærlighet viktig, mange hadde flyttet bort fra familie og venner og opplevde ensomhet og det å være på egen hånd for første gang. Oppmerksomhet fra en tysk soldat førte i mange tilfeller til at kvinner innledet ulike typer forhold til okkupasjonssoldatene for å dekke sitt eget behov for nærhet, kjærlighet og intimitet.

Men hva var det som fikk norske kvinner til å falle for “fienden”? Det finnes mange fortellinger og gjenfortellinger om og fra kvinnene som, av ulike grunner, valgte å innlede forhold til de tyske okkupasjonssoldatene under krigen. Noen av disse kvinnene fortalte at det var uniformen og utseende de falt for i første omgang, og senere personen bak uniformen. At kvinner kan ha en svakhet for menn i uniform er ikke noe nytt, men hvordan påvirket denne “uniformsmyten” kvinnene under krigen? Mennene hadde jo feil uniform og nasjonalitet.⁶⁹ De tyske soldatene ble kanskje oppfattet som mer dannede enn sine jevnaldrende norske menn.⁷⁰ I tillegg til gode manerer og flotte uniformer kunne de lokke med gaver som det ellers var vanskelig å skaffe i det okkuperte Norge. Særlig underoffiserer og andre av høyere rang kunne by på blant annet restaurantbesøk og luksuriøse gaver. Fordi mange kvinner som vanket med tyskerne fikk gaver, oppstod det rykter om at disse kvinnene lå med tyskerne i bytte mot luksusartikler som sjokolade, sigaretter og alkohol, og på grunn av dette ble de sett på som prostituerte. For kvinner som holdt seg unna tyskerne, og ikke fikk noen slike goder, oppstod det trolig misunnelse i mange tilfeller, og dermed falske rykter. Slik oppstod det som Ellingsen kaller “prostitusjonsmyten”, myten om at alle tyskerjenter var prostituerte.

⁶⁸ Karl Halvor Teigen, “Abraham Maslow” I *Store Norske Leksikon*, Sist endret 16.12.2016.

https://snl.no/Abraham_Maslow

⁶⁹ Drolshagen, 2012, 42.

⁷⁰ Ibid, 43.

2.6 “Prostitusjonsmyten”

Tøs kan bety jente, men det kan også brukes som et synonym for prostituert, og tyskerjentene ble av mange sett på som løsaktige kvinner. Å sammenligne alle tyskerjentene med prostituerte er en stor overdrivelse, - de brøt kanskje med forventningene, men de var likevel ikke prostituerte i ordets rette forstand. I norsk straffelov defineres prostitusjon som “at en person mottar vederlag for å ha seksuell omgang eller foretar seksuell handling med en annen eller for å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv”.⁷¹ Tidligere forskning viser at kun et fåtall av tyskerjentene var eller ble prostituerte i ordets rette forstand i løpet av krigsårene.⁷² På grunn av datidens normer var det, som vi har sett tidligere i dette kapitlet, ikke sosialt akseptert at kvinner hadde seksuell omgang utenfor ekteskapet, og kvinner som hadde forhold til flere menn kunne derfor bli sett på som løsaktige og umoralske.

“Vanlige” kvinner og prostituerte kvinner befinner seg i to ulike sfærer, den vanlige kvinnen tilhører den private sfæren, mens den prostituerte tilhører den offentlige.⁷³ Tyskerjentene havnet et sted mellom disse to sfærene, som noe litt udefinerbart. De var vanlige kvinner, men brøt med den forventede adferden og beveget seg ut i den offentlige sfæren ved å innlede forhold til fienden. Dermed forsvinner også tanken om at forholdet mellom en vanlig norsk kvinne og en tysk mann kunne være et helt vanlig kjærlighetsforhold, særlig når dette var to nasjoner som var i krig med hverandre.

Antallet kjønnssykdommer økte betraktelig i krigsårene. Fra 1943 begynte den tyske okkupasjonsmakten å registrere norske kvinner med kjønnssykdommer.⁷⁴ De hadde blitt anmeldt for å ha smittet tyske soldater, eller blitt inndratt ved razziaer på ulike steder som var kjent for at det vanket tyske soldater og norske kvinner der. Dersom en kvinne ble innbragt ved en razzia ble hun også undersøkt av lege; var hun smittet ble hun innlagt, tvangsbehandlet og registrert som syk. Den 22. juni 1944 ble *Lov om bekjempelse av kjønnssykdommer m.v* vedtatt av NS-myndighetene.⁷⁵ Loven gav hjemmel for å behandle alle kjønnssyke. Dersom den syke ikke ville la seg behandle kunne vedkommende tvangsbehandles. Allerede i 1876

⁷¹ John Christian Elden og May-Len Skilbrei: “Prostitusjon” I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 11.02.2016. <https://snl.no/prostitusjon>

⁷² Pedersen, 2012, 98. Blant de internerte på Hovedøya hadde kun 2 av 1100 “begynt sin gamle trafikk igjen i Oslo”.

⁷³ Wagnild, 2010, 24.

⁷⁴ Astrid Daatland Leira, *Kjærligheten har ingen vilje. Norske “tyskerjenter” bak jernteppe og Berlin-mur*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1987), 7.

⁷⁵ Papendorf, 2015, 57.

hadde norske myndigheter innført obligatorisk legekontroll av prostituerte som et tiltak for å begrense spredningen av kjønnssykdommer.⁷⁶ At “vanlige” kvinner nå ble ført inn i samme type register som de prostituerte kvinnene under krigen må trolig ha blitt sett på som svært skamfullt.

Prostitusjonsmyten var delvis basert på at kvinner som hadde forhold til tyskere mottok gaver og andre goder, men myten var også basert på at antallet tilfeller av kjønnssykdommer økte under krigen og at smittede kvinner ble registrert som syke. Kjønnssykdommer er kun smittsomt gjennom seksuell omgang, og smitten var et “bevis” på at de var løsaktige.

2.7 Ekteskapslovgivning og konsekvenser av tysk-norske ekteskap

Norge, Danmark, Nederland, Belgia, og Nord- og Øst-Frankrike skilte seg ut fra andre tysk-okkuperte områder. Befolkningen i disse områdene ble sett på som en del av den germanske, ariske folkegruppen, mens befolkningen i Øst-Europa ble sett på som “undermennesker” i nazistenes raseideologi. Denne forskjellen gjorde at tyske tropper fikk forbud mot å ha intim omgang med befolkningen i øst. Befolkningen i vest og nord ble sett på som verdige og det var derfor tillatt for okkupasjonssoldatene å ha omgang med dem, både i form av vennskap og av mer intim art.⁷⁷ Det var delte meninger mellom SS og Wehrmacht om hvilken grad av kontakt de tyske soldatene skulle ha med lokalbefolkningen. SS var i begynnelsen mer liberale enn Wehrmacht på dette punktet. Wehrmacht-ledelsen fryktet at den sosiale omgangen med nordmenn kunne påvirke krigsinnsatsen i en negativ retning og svekke soldatenes kampvilje. Utover krigen ble også SS strengere på dette punktet, noe som kom fram gjennom de strenge kravene som ble stilt for å inngå norsk-tyske ekteskap.⁷⁸

I utgangspunktet var ekteskap mellom tyskere og andre nasjonaliteter forbudt, fordi Hitler var redd for at dette ville “utvanne det tyske blod”.⁷⁹ Det tyske rasehierarkiet tilsa at norske kvinner var blant de mest ariske, etter tyske kvinner, og dermed kunne ikke dette argumentet lengre brukes. I tillegg var det viktig for nazistene å videreføre det germanske blodet og å holde det “rent”. Tyskland mistet dessuten stadig flere menn utover i krigsårene og flere barn var nødvendig for å opprettholde den ariske rasen. 28. februar 1941 ble loven som forbød ekteskap opphevet.⁸⁰ Ekteskap kunne nå inngås mellom tyskere og enkelte andre

⁷⁶ Blom og Sogner (red.), 2005, 174.

⁷⁷ Ellingsen et. al., 1995, 108.

⁷⁸ Olsen, 1998, 163.

⁷⁹ Pedersen, 2012, 43.

⁸⁰ Olsen, 1998, 165.

nasjonaliteter, men kun dersom den andre parten oppfylte de strenge rasekravene som ble stilt og med Hitlers personlige godkjenning. Ekteskapsinngåelse var en lang og krevende prosess og ekteskap under krigen var absolutt ingen privatsak. Da ekteskapet var inngått mistet kvinnen sitt opprinnelige statsborgerskap⁸¹, og kvinnen måtte flytte til Tyskland så fort det lot seg gjøre.⁸²

Mange av disse planlagte ekteskapene ble ikke noe av. Mens parene ventet på svar kunne soldaten bli forflyttet, og i mange tilfeller kom han aldri tilbake og kontakten ble brutt. Det finnes også en rekke eksempler på at det hadde blitt inngått forlovelser hvor det senere kom fram at mannen allerede var gift i Tyskland. Søknadene hadde ofte lang behandlingstid. Dette var et bevisst trekk fra okkupasjonsmaktens side for å hindre at alt for mange ekteskap mellom tyskere og andre nasjonaliteter ble inngått. Okkupasjonsmaktens ekteskapspolitikk kan med dette sies å være selvmotsigende, uten at andre enn den tyske ledelsen visste om dette.

Ikke alle kvinnene som hadde forhold til tyskere ønsket å gifte seg, av ulike grunner. Til tross for dette resulterte mange forhold i at kvinnen ble gravid med en tysker. For mange norske kvinner som ventet – og fikk barn med tyske soldater i krigsårene, ble Lebensborn redningen.

2.8 Lebensborn

Norge skilte seg også ut fra andre tysk-okkuperte land med Lebensborn-ordningen. Dette er utenfor temaet i denne oppgaven, men må likevel nevnes i denne sammenhengen. Lebensborn betyr livskilde på tysk. Abteilung Lebensborn var en SS-organisasjon som tok seg av, støttet og gav veiledning og økonomisk hjelp til ugifte, norske kvinner som fikk barn med tyske menn.⁸³ Norge var det første okkuperte landet som hadde denne ordningen. For at kvinnene skulle få hjelp måtte det grundige undersøkelser til for å finne ut om hun var fysisk og psykisk frisk og ekte arier. Et eksempel på norske kvinner som ikke fikk hjelp, var samiske kvinner som fikk barn med tyske soldater. Gatejenter, åndelig- og kroppslig vanføre fikk heller ingen hjelp fra Lebensborn.⁸⁴ De ble ikke sett på som rasemessig verdige nok til å motta denne støtten.

På 1940-tallet var abort forbudt i Norge, med mindre svangerskapet var livstruende for kvinnen. Dette har sammenheng med at kristendommen stod sterkt i landet på denne tiden, og

⁸¹ Drolshagen, 2009, 170.

⁸² Olsen, 1998, 165.

⁸³ Ellingsen et. al., 1995, 20.

⁸⁴ Olsen, 1998, 75.

abort ble sett på som mord. Det å havne i “uløkk” var for mange det verste som kunne skje. Barnet ble et synlig bevis på at kvinnen hadde hatt seksuell omgang utenfor ekteskapet, noe som ikke var sosialt akseptert på denne tiden. Det at barnets far var tysker og fiende gjorde det ikke lettere for kvinnene. For mange kvinner ble Lebensborn redningen.

For Lebensborn spilte det ingen rolle om barna var født utenfor ekteskap, så lenge de var rasemessig verdifulle. Lebensborn arbeidet faktisk for at det ikke skulle være så sosialt mindreverdig å få barn utenom ekteskap⁸⁵, noe som var sterkt i strid med kirkens syn.

Lebensborn opprettet flere typer hjem rundt om i Norge.⁸⁶ Ett av dem var plassert på Høsbjør Hotell ved Hamar i Hedmark. Dette stedet ble tatt i bruk i mars 1945 da fødehjemmet på Geilo ble flyttet. Grunnen til flyttingen er usikker, men en teori er at Geilo lå for utsatt til med tanke på en mulig alliert invasjon. Hjemmet var i drift i to måneder, og på den tiden ble det født 24 barn der, det siste ble født 13. mai 1945.⁸⁷ Hvor mange krigsbarn som ble født i Hedmark er usikkert, men Stang skriver i sin artikkel at det finnes cirka 350 Lebensborn-mapper i Fylkesmannen i Hedmark sitt arkiv ved Statsarkivet i Hamar.⁸⁸

Mange norske kvinner både giftet seg og fikk barn med tyske soldater i løpet av krigsårene. Til tross for dette ble ikke norsk-tyske forhold sett på som vanlige kjærlighetsforhold i mange nordmenns øyne. Et barn var et synlig bevis på at kvinnen hadde hatt et seksuelt forhold, og dersom hun fikk støtte og hjelp fra Lebensborn ble det også synlig at barnets far var en tysk soldat. Kvinnene hadde ikke bare brutt normen om at seksualiteten tilhørte ekteskapet, hun hadde også brutt med eksilregjeringens forventninger til at den norske befolkningen skulle avvise den tyske okkupasjonsmakten. Tyskerjentene ble derfor sett på som løsaktige kvinner som mottok goder fra tyske soldater og den tyske okkupasjonsmakten gjennom Lebensborn, og på denne måten avviste hun ikke okkupasjonsmakten slik det ble forventet.

2.9 Oppsummering

Hendelser og holdninger fra krigens dager kom til å ha stor påvirkning på etterkrigstiden. Ikke bare med tanke på de kjønnsrollene og normene som fantes i samfunnet på 1940-tallet, men også på grunn av beslutninger og befalinger den norske eksilregjeringen i London kom med. Kjønnsroller, moral og holdninger overfor kvinner har røtter langt tilbake i tid. Kvinnens plass var i hjemmet og å være lydige overfor enten faren eller ektemannen. Når disse

⁸⁵ Ibid, 34.

⁸⁶ Lebensborn hadde både mødre hjem, føde hjem og barnehjem, samt by hjem og ventehjem. Se Olsen, 1998, 81.

⁸⁷ Jacobsen og Stang (red.), 1999, 23-24.

⁸⁸ Ibid, 19.

forventningene ble brutt, bragte kvinnen skam over familien. I krigstid blir kjønnsrollene viktige også for nasjonen. Mannen skulle forsvare landet og landets kvinner og barn. Når kvinner valgte fiendens menn framfor sine egne landsmenn ble forventningene brutt, og mannens ære ble krenket ved at kvinnen valgte en annen til å beskytte seg. Mannens rolle ble med dette overflødig. Kvinnene som giftet seg med utenlandske menn mistet sitt opprinnelige statsborgerskap, og fikk mannens nasjonalitet ved ekteskapsinngåelsen. Hun var ikke lengre en del av den norske nasjonaliteten, men til tross for at hun fikk tysk statsborgerskap ble hun heller ikke regnet som en del av den tyske nasjonaliteten. Igjen falt tyskerjentene mellom to sfærer, i dette tilfellet den norske og den tyske nasjonaliteten.

Den norske eksilregjeringens propaganda ble en viktig faktor for forventningene som oppstod hos den norske befolkningen under andre verdenskrig. Til tross for at radioen ble forbudt for folk flest fra 1941, ble London-regjeringens budskap likevel spredt videre muntlig og gjennom illegale aviser. Spredningen av budskapet fra London førte til at det oppstod en forventning om at alle som sviktet skulle straffes når krigen var over.

Kapittel 3. Etterkrigstiden

3.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi se på hva som skjedde etter frigjøringen, fra den tyske kapitulasjonen var et faktum 8. mai 1945, og i månedene som fulgte. For den norske regjeringen ble det svært viktig å bekrefte legitimiteten, samt at landet igjen skulle være en demokratisk rettsstat med de forpliktelser dette innebar. Som nevnt i tidligere kapitler, førte uttalelser og lovnader fra eksilregjeringen i krigsårene til at det oppstod en forventning om straff for de som sviktet landet. Denne forventningen gjaldt også for de som ikke hadde brutt loven, men de moralske normene.

Kåre Olsen skriver at “flere tyskerjenter og krigsbarn har hevdet at for dem startet den egentlige ’krigen’ våren 1945.”⁸⁹ Offentlige ydmykelser i form av blant annet skamklipping, spyting og verbal trakassering var noe av det som møtte kvinner som hadde hatt et forhold til tyskerne.⁹⁰ I dette kapitlet skal jeg belyse de forskjellige formene for straff som tyskerjentene ble utsatt for. Jeg vil analysere hvilken rolle befolkningen, Hjemmefronten og myndighetene spilte for interneringen av tyskerjentene i tiden like etter frigjøringen, og diskutere det rettslige grunnlaget for interneringen.

3.2 Klippeaksjoner og hår som symbol på kvinners seksualitet

Klippeaksjoner er et fenomen som ofte forbindes med tyskerjentene. Helt siden antikken har kvinners hår blitt forbundet med deres seksualitet. Tacitus (ca. 55-120 e.kr) fortalte om germanerne som klippet håret av kvinner med uakseptabel seksuell adferd. I norrøn mytologi finner vi igjen den samme symbolikken da Loke klippet av Siv, tordenguden Tors kone, sitt lange hår. Den amerikanske antropologen Edmund Leach knytter også hår til kvinners seksualitet. Langt hår symboliserer fri seksualitet, mens kort hår og barbert hode ofte kan sees på som et tegn på symbolsk kastrasjon og sølibat. Klipping symboliserer med dette sosial kontroll, og kontroll over kvinners seksualitet.⁹¹

Ved å klippe håret av antatte tyskerjenter, ble de symbolsk straffet for å ha brutt med samtidens forventede oppførsel for kvinner og med de kvinnelige kjønnsrollene. Det barberte

⁸⁹ Olsen, 1998, 233.

⁹⁰ Dette ble også “dokumentert” av politilege og psykolog Augusta Rasmussen som utførte ulike intelligenstester på kvinnene som ble internert på Hovedøya. Testene som Rasmussen utførte på Hovedøya har i ettertid vist seg å være misvisende og med feil resultater. Se Pedersen, 2006, 25.

⁹¹ Leach, sitert i Ellingsen et. al., 1995, 123.

hodet ble et symbol på at kvinnen hadde blitt ydmyket, som straff for at hun hadde ydmyket nasjonen ved å velge fienden som kjæreste. Hennes svik mot nasjonen var av seksuell art og hun ble derfor straffet deretter, ved å klippe håret av henne og gjøre henne mindre attraktiv som kvinne.

Både i Norge, Danmark og Frankrike forekom klippeaksjoner allerede i krigsårene. Anette Warring har funnet bevis for dette i Danmark,⁹² og Fabrice Virgili i Frankrike.⁹³ Klippeaksjoner forekom ikke bare i disse tre landene eller kun i forbindelse med andre verdenskrig. I Spania under borgerkrigen, i Belgia etter første verdenskrig og i Tyskland etter den allierte okkupasjonen av Rhinland skjedde det samme, men disse hendelsene er langt mindre kjent enn hendelsene i forbindelse med andre verdenskrig.⁹⁴

Etter andre verdenskrig forekom det flere klippeaksjoner enn noen gang tidligere. I Norge antas at kun et fåtall av alle kvinner som havnet under kategorien “tyskertøs” faktisk ble klippet. Tidligere undersøkelser fra ulike deler av landet viser at det skjedde flere klippeaksjoner i byene enn i bygdene.⁹⁵ Dette stemmer overens med resultatene av min undersøkelse fra Hovelsåsen, som viser at fire av de 389 internerte kvinnene hadde blitt klippet. Disse fire kvinnene kom fra større steder, dette skal vi se nærmere på i neste kapittel. Drolshagen tror at de fleste kvinnene som ble en del av klippestatistikken var kvinnene som ikke hadde et nettverk rundt seg og stod alene mot ryktene.⁹⁶ Mangelen på nettverk gjorde kvinnene mer utsatt for både gatejustis og myndighetenes straff.

I Danmark ble også kvinner skamklippet som straff for deres omgang med tyske soldater. Klippingen i Danmark kan, i likhet med Norge, sees på som en reaksjon på befolkningens undertrykte aggresjon overfor kvinnenes omgang med tyskere.⁹⁷ I dagene etter frigjøringen skjedde det angivelig så mange klippeaksjoner rundt om i Danmark at Rikspolisjefen måtte sende ut et skriv til landets politimestere om at det skulle settes en stopper for aksjonene, dette skjedde 25. mai 1945. En dansk undersøkelse fra sommeren 1945 viste at cirka 75% av den danske befolkningen mente at danske tyskerpiker burde straffes.⁹⁸ Det finnes ingen tilsvarende undersøkelse fra Norge, men det er nærliggende å anta at store deler av den norske befolkningen mente det samme som danskene.

⁹² Ellingsen et. al., 1995, 83.

⁹³ Pedersen, 2012, 82.

⁹⁴ Ibid, 82.

⁹⁵ Ibid, 63.

⁹⁶ Drolshagen, 2009, 47

⁹⁷ Ellingsen et. al., 1995, 127-128.

⁹⁸ Kjersti Ericsson og Eva Simonsen (red.), *Children of world war II. The hidden enemy legacy*. (Oxford: Berg, 2005), 39.

“Femmes tondues” betyr barberte kvinner på fransk, og har blitt brukt som et nedsettende kallenavn på franske kvinner som hadde forhold til okkupasjonssoldater. Frankrike ble frigjort nesten ett år før Norge og Danmark. Også her ble kvinner som hadde hatt forhold til okkupasjonssoldatene utsatt for gatejustisen. Kun to uker etter frigjøringen kunne man lese i en dansk avis at “Frigjøringskomiteen i distriktet har besluttet at alle kvinner som har pleiet omgang med tyskere skal få håret klipt av, med unntak av de prostituerte i bordellene.”⁹⁹ Klippeaksjoner var mye mer utbredt i Frankrike enn de var i Norge og Danmark. Fabrice Virgili hevder at så mange som 20.000 franske kvinner ble klippet etter frigjøringen, men at kun halvparten av dem hadde hatt en seksuell forbindelse til de tyske soldatene.¹⁰⁰ Som utdraget fra avisartikkelen over viser, kan det virke som om klippeaksjoner var mer sosialt akseptert i Frankrike enn det var i Norge og Danmark, hvor avisene og myndighetene gikk ut og advarte om at de som satte i gang klippeaksjoner ville bli straffet.

Klipping forekom med varierende brutalitet. Noen fikk klippet av større eller mindre deler av håret, mens andre opplevde å få hodet glattbarbert, noen også med blodig resultat på grunn av stor brutalitet.

De som utførte klippingen var i de fleste tilfeller menn, som regel ganske unge. De var gjerne to eller tre stykk, eller store gjenger på flere titalls mennesker. Mange av dem hadde også hatt en “stripete”¹⁰¹ oppførsel under krigen, og benyttet nå anledningen til å vise at de var “gode nordmenn”.¹⁰² Det var sjelden kvinner deltok aktivt i selve klippingen, men at de var tilskuere finnes det en rekke eksempler på.

Mange av klippeaksjonene var kun basert på rykter om at kvinnene hadde vanket med tyskerne. Dette gikk i mange tilfeller utover kvinner som aldri hadde hatt noe forhold til den tyske okkupasjonsmakten, og noen tok hendelsene svært hardt.¹⁰³

Det har ved flere tilfeller blitt hevdet at klippeaksjonene var spontane. For å kunne klippe noen må man ha en saks, og de færreste går rundt med en saks. Det kan derfor diskuteres om klippeaksjonene mot tyskerjentene faktisk var spontane. En kan for eksempel tenke seg at en guttegjeng følte seg sviktet. Da krigen var over og de ikke måtte passe seg for de tyske

⁹⁹ Drolshagen, 2009, 41.

¹⁰⁰ Ericsson og Simonsen (red.), 2005, 145.

¹⁰¹ Å være “stripete” var en betegnelse som ble brukt om personer som samarbeidet med NS-myndighetene og den tyske okkupasjonsmakten, vanket i tyskvennlige miljøer og/eller fikk fordeler ved denne omgangen, uten å melde seg inn i NS eller verve seg til tysk tjeneste.

¹⁰² Drolshagen, 2009, 39-40.

¹⁰³ Pedersen, 2012, 73-74.

soldatene lengre, kunne de hevne seg på kvinnene som hadde valgt fienden framfor sine egne landsmenn, og ta sak(s)en i egne hender og straffe kvinnene som hadde sviktet.

Det finnes ingen nøyaktige tall eller statistikk over hvor mange norske kvinner som ble klippet i frigjøringsdagene. De færreste anmeldte hendelsene til politiet, og det er derfor store mørketall som vi trolig aldri kan fastslå med sikkerhet. Undersøkelser fra Bergen, Oslo og områdene rundt disse byene viser at det var flere tilfeller av klipping i byene og på større steder enn det var i mindre bygder og tettsteder.¹⁰⁴ Likevel er det svært vanskelig å si eksakt hvor mange kvinner som har blitt utsatt for denne typen overgrep. Mange av kvinnene som ble utsatt for sjikanering eller andre former for gatejustis tok aldri saken videre til politiet.

En forklaring kan være at kvinnene var redde for å ikke bli trodd av politiet, og dermed unnlot å anmelde ulike hendelser. En annen forklaring kan være frykt for å bli utsatt for nye overgrep dersom hun ”sladret” til politiet. En tredje grunn kan være skam. Sjikaneringen ble opplevd som skamfull for den fornærmede, og kvinnene syntes kanskje det var bedre å la saken ligge, og prøve å glemme den uten å gjøre noe større nummer ut av det. En fjerde grunn kan være at kvinnene ikke stolte på politiet, ikke uten grunn. Tidligere undersøkelser viser at svært mange av sakene til tyskerjentene ble henlagt, eller at den eller de som hadde utsatt kvinner for overgrep fikk en så lav bot at det nesten ble sett på som hån mot kvinnen.¹⁰⁵ For de tilfellene av klipping som ble anmeldt til politiet, kan en også se at både politiet, påtalemyndighetene og domstolene hadde et negativt syn på kvinnene som anmeldte hendelsene og at klipperne ofte slapp unna med henleggelse og svært milde dommer. Dette gjaldt også i saker hvor klipperne innrømmet handlingen. Det ser ut til at likhet for loven og rettsvernet ikke fungerte som det skulle, og at politiet ofte så mellom fingrene på hendelsene, på grunn av egne meninger om kvinnene og sympati for overgriperne.

Befolkningen og myndighetene hadde begge et ønske om å løse de rettslige problemene som oppstod i forbindelsen med straffen av landssvikere i tiden rett etter frigjøringen. Befolkningen ønsket også at tyskerjentene skulle straffes, eksilregjeringen hadde sagt at alle som sviktet nasjonen under krigen ville bli straffet etter frigjøringen. For myndighetene ble det vanskelig å følge opp eksilregjeringens lovnader om straff, samtidig som de ønsket å framstå som en demokratisk rettsstat. Myndighetene fryktet for hva som ville skje dersom de ikke gjorde noe med tyskerjentene, dette var trolig en viktig årsak til at

¹⁰⁴ Johannessen, 2016 og Pedersen, 2012.

¹⁰⁵ Olsen, 1998, 266.

kvinnene som hadde hatt et forhold til tyskerne også ble straffet, til tross for at det etter norsk lov ikke var straffbart å forelske seg i fiendens menn.

3.3 Befolkningens krav til straff

Befolkningens krav til straff av dem som hadde sviktet nasjonen i krigsårene stod sterkt i frigjøringsdagene. Dette kom fram på flere måter. Hvor stor hevnlysten overfor tyskerjentene var blant befolkningen, varierte fra bygd til by, og fra region til region.¹⁰⁶ Det var kanskje lettere å hevne seg på noen man ikke kjente, men som man hadde hørt rykter om, framfor jenta fra nabogården som man hadde vokst opp sammen med.

Nord-Norge skiller seg fra resten av landet, med det høye antallet tyske soldater som var stasjonert der på grunn av den strategiske viktigheten med kystlinjen, og med grensen mot Russland. Eksempelvis i Sør-Varanger, en kommune med cirka 8000 innbyggere, fikk stasjonert opptil 60.000 tyske soldater.¹⁰⁷ Den høye konsentrasjonen av okkupasjonssoldater påvirket befolkningens forhold til dem. Fordi mange av soldatene bodde i private hus med norske familier oppstod det flere venns- og kjærlighetsforhold her enn andre steder i landet. Ettersom "hele" befolkningen i nord hadde vanket med tyskerne, ble det mer akseptert at kvinnene hadde innledet kjærlighetsforhold til soldatene og at mennene hadde vært venner med dem.

Mange kvinner mistet jobben og ble fryst ut av kolleger etter frigjøringen på grunn av deres forhold til okkupasjonssoldatene. Oppsigelse fra arbeidsplassen ble også straff for NS-medlemmer og andre som ble dømt i landssvikoppgjøret. Mellom 150.000 og 200.000 nordmenn arbeidet for tyskerne,¹⁰⁸ og de fleste menn som hadde arbeidet for tyskerne slapp unna uten straff etter krigen. Mens de fleste kvinnene som frivillig (men også ufrivillig, gjennom utskrevet tvangsarbeid) arbeidet for tyskerne ble ansett som tyskerjenter og derfor internert.¹⁰⁹ Her ser vi hvordan kjønnsnormene kommer inn i bildet. Mennene hadde antakelig snakket like mye med sine tyske arbeidsgivere, men fikk ikke et dårlig rykte av den grunn. Mennenes forhold til tyskerne dreide seg om vennskap, mens for kvinnene dreide det seg mer

¹⁰⁶ Pedersen, 2012, 83.

¹⁰⁷ Olsen, 1998, 244.

¹⁰⁸ Drolshagen, 2009, 136.

¹⁰⁹ Ibid, 137.

om følelser, gjerne med en seksuell undertone, og fordømmelsen av kvinnene ble derfor mye sterkere enn for menn som hadde vært venner med tyskerne, på grunn av kjønnsrollene.¹¹⁰

Mange av klippeaksjonene mot tyskerjentene var kun basert på rykter og folkesnakk, og hadde ingen rot i virkeligheten. I forbindelse med rykter ble det også laget lister over antatte tyskerjenter, disse ble ofte laget av lokale unge menn.¹¹¹ Det kom også opp en rekke forslag på hva som kunne gjøres med kvinnene, og noe av det som ble foreslått i ulike aviser var ganske ekstremt. Et av de mest brutale forslagene ble trykket i Arbeiderbladet: “ja, tøs du var den verste av dem alle. Et hakekors skal brennes i din skalle.”¹¹² Det ble også foreslått at kvinnene burde gå med armbind merket med ”T”.¹¹³

3.4 Hjemmefrontens rolle i frigjøringsdagene

Hjemmefronten er en fellesbetegnelse på alle som tok opp kampen mot nazismen, både gjennom holdningskamp, sivil- og militær motstand under andre verdenskrig. I tiden like etter frigjøringen ble Hjemmefronten svært viktig. Hjemmefrontens ledelse (HL) overtok styringen da den tyske okkupasjonsmakten kapitulerte 8. mai 1945. De hadde det organisatoriske ansvaret av landet fram til en regjeringsdelegasjon, med Kronprins Olav i spissen, returnerte til Norge 13. mai.¹¹⁴

Over halvparten av den norske politistyrken hadde meldt seg inn i NS under krigen¹¹⁵ og ble derfor sett på som uegnet til å fortsette i jobben etter krigen. For å få landet på rett kjørl raskest mulig brukte politiet Hjemmefronten til å utføre mange av deres oppgaver, i mangel på egnede politifolk. Hjemmefronten utførte svært mange av arrestasjonene som skjedde like etter kapitulasjonen, med arrestordre fra politiet.¹¹⁶ Mange antatte tyskerjenter ble også arrestert av hjemmefrontmenn, mange ble hentet i tyske oppsamlingsleire, som vi skal se nærmere på i neste kapittel.

¹¹⁰ Helle Jørgensen, “Norske kvinner og tyske soldater. En undersøkelse av kvinner fra Alta, Tromsø og Lenvik som var sammen med tyske soldater under andre verdenskrig” (Mastergradsavhandling, H. Jørgensen, 2006), 29.

¹¹¹ Olsen, 1998, 268.

¹¹² *Arbeiderbladet* 29.05.1945.

¹¹³ Jørgensen, 2006, 69.

¹¹⁴ Grimnes, Ole Kristian, ”Norge under andre verdenskrig” I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 26.04.2017. https://snl.no/Norge_under_andre_verdenskrig#-Fra_krig_til_fred

¹¹⁵ Lunde, 1998, 51.

¹¹⁶ Papendorf, 2015, 77.

Deres parole var “Verdighet, ro og disiplin”,¹¹⁷ og de hadde strenge instruksjoner som skulle følges, både for arbeidsoppgaver og for hvordan de skulle oppføre seg. Om disse instruksene faktisk ble fulgt til en hver tid er tvilsomt. Det har blitt dokumentert at menn fra Hjemmefronten deltok, både aktivt og passivt, i klippeaksjoner av tyskerjenter.¹¹⁸ Hjemmefronten var også med på å arrestere og internere tyskerjentene. Hjemmefronten hadde ingen juridisk rett til å arrestere folk uten ordre fra politiet, men dette ble det gjort unntak fra ved en rekke anledninger. Med en politistyrke som var kraftig underbemannet og svært overarbeidet, var det kanskje lettere å se mellom fingrene i stedet for å lage mer arbeid på grunn av overtredelse av ordre.

Mange av de som var med i Hjemmefronten var unge menn i begynnelsen av tyveårene, som ikke hadde noen erfaring med det arbeidet de ble satt til. De hadde også opplevd krigen, og i likhet med jevnaldrende menn hadde sikkert en del av dem opplevd at jentene de hadde et ekstra godt øye til heller valgte fiendens menn framfor sine egne landsmenn.

Hjemmefronten kan sees på som et bindeledd mellom befolkningen og myndighetene på grunn av den mellomposisjonen de hadde mellom disse to gruppene. Hjemmefronten bestod av vanlige nordmenn som ønsket at Norge igjen skulle bli fritt, og kjempet for dette på ulike måter. De ble også viktige for den norske eksilregjeringen og den propagandaen de førte, gjennom spredningen av illegale aviser og informasjon fra eksilregjeringen og ut til det norske folket. I tiden etter den tyske kapitulasjonen ble også Hjemmefronten viktig for myndighetene for å bevare ro og orden i Norge, både gjennom å arrestere landssvikere og for å hindre opptøyer blant de tyske soldatene som nå hadde overgitt seg.

3.5 Myndighetenes behandling av tyskerjentene

Etter krigen ble det viktig for den norske eksilregjeringen å vise sin legitimitet. En av de viktigste oppgavene i tiden rett etter frigjøringen ble derfor å straffe alle som angivelig hadde sviktet landet under okkupasjonen. Å straffe de som faktisk hadde begått lovbrudd gjennom angiveri, NS-medlemskap og svartebørshandel var ikke noe problem rent juridisk. For de som ikke hadde brutt noen lov, men som likevel etter allmenn oppfatning burde straffes, oppstod det utfordringer. Hvordan skulle regjeringen og myndighetene løse dette?

¹¹⁷ “Hårklipping er ikke verdig” *Østlendingen* 23.05.1945.

¹¹⁸ Olsen, 1998, 267.

Å forelske seg i fienden var ikke et lovbrudd, men på grunn av de holdningene som fantes i samfunnet sommeren 1945, så regjeringen seg nødt til å gjøre noe med saken. Myndighetene fryktet for hva befolkningen ville gjøre dersom de ikke foretok seg noe, til tross for at de fleste tyskerjentene ikke hadde begått noen form for lovbrudd. De hadde, i mange “gode” nordmenns øyne, likevel brutt med de forventningene og den moralen som ble krevet ut ifra datidens kvinnesyn.

Det er også en sammenheng mellom moral og rett. De moralske forestillingene i samtiden virker inn på retten og hvordan lovene utformes.¹¹⁹ Som diskutert i forrige kapittel oppstod det en forventning om at alle landssvikere skulle straffes da krigen tok slutt. Dette påvirket normene i samfunnet etter krigen, og var i høy grad med på å påvirke hvordan utfallet i landssvikoppgjøret ble. Også for forventningene til hvordan utfallet ble for dem som falt utenom en rettslig dom og straff, som tyskerjentene. Med tanke på at Norge var et sterkt protestantisk land, kan dette ha vært med på å påvirke myndighetenes beslutninger om å ta i bruk provisoriske anordninger for å straffe kvinnene som hadde fraternisert med fienden. Normene som fantes i samfunnet om seksualitet som et ekteskapelig anliggende, i tillegg til det presset befolkningen la på myndighetene om at tyskerjentene også måtte straffes, var også med på å framprovosere myndighetenes beslutning om å ta i bruk provisoriske anordninger.

3.6 Provisoriske anordninger brukt for å legitimere interneringen av tyskerjenter

Løsningen på hvordan tyskerjentene skulle straffes fant myndighetene i to provisoriske anordninger. Den 26. februar 1943 vedtok eksilregjeringen i London *Provisorisk anordning om polititjenesten i Norge under krigen*, for å opprettholde den alminnelige ro og orden under frigjøringen av Norge.¹²⁰ I realiteten ble ikke anordningen brukt før etter frigjøringen var over, og da ble lovens paragraf 6 brukt for å straffe tyskerjentene:

Personer som blir eller befryktes å ville bli utsatt for overlast fra befolkningens side på grunn av formodning om unasjonalt sinnelag, kan av politiet tas i forvaring på slik måte og for så lang tid som anses nødvendig av hensyn til deres egen sikkerhet, dog ikke utover 30 dager. Justisdepartementet kan bestemme at fengslingen skal vedvare, dog ikke utover til sammen 120 dager.¹²¹

¹¹⁹ Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen (red.), *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppjøret i Norge etter 1945* (Oslo: Pax Forlag, 2004), 32.

¹²⁰ Papendorf, 2015, 46.

¹²¹ Samling av provisoriske anordninger, kgl. Res. 1940-1945, 91.

Myndighetene brukte denne anordningen for å legitimere interneringen av kvinner som et påskudd for å beskytte dem mot gatejustis og skamklipping. I realiteten ble anordningen brukt for å roe den hevngjerrige befolkningen.¹²² Knut Papendorf kritiserer bruken av denne anordningen, og mener at den ble tolket til politiets og myndighetenes fordel.¹²³ I stedet for å bruke anordningen til det den egentlig var ment for - å opprettholde ro og orden i frigjøringsdagene, ble anordningen brukt som et påskudd for å kunne internere antatte tyskerjenter. På denne måten løste myndighetene det rettslige problemet som oppstod i forbindelse med befolkningens krav til at tyskerjentene skulle straffes.

Legg merke til at lovteksten bruker ordet *fengsling* og ikke internering. I teorien er det klare forskjeller på hva det innebærer å være fengslet og hva det innebærer å være internert.¹²⁴ Fengsling er frihetsberøvelse fordi vedkommende har gjort noe straffbart og har blitt dømt for lovbrudd. Internering er også frihetsberøvelse, men ikke på grunn av en straffbar handling etter lov og dom. Dette underbygger Papendorfs påstand om at anordningen ble brukt som påskudd for å straffe kvinnene framfor å beskytte dem, slik det ble hevdet at anordningen skulle. Praksisen i etterkrigstiden følger ikke definisjonene til de to begrepene og de går, som vi ser her, over i hverandre. Også i leirreglementet fra Hovelsåsen Interneringsleir ble de internerte omtalt som fanger, de samme antydningene finner vi igjen fra kartoteket og mappene hvor de internerte ble gitt hvert sitt *fangenummer*, og ikke interneringsnummer.¹²⁵ Denne anordningen vil heretter bli omtalt som “beskyttelsesanordningen”.

Den 12. juni 1945 vedtok regjeringen *Provisorisk anordning om åtgjerder mot kjønnssykdommer*. Denne loven skulle erstatte Quisling-regjeringens lov: *Lov om bekjempelse av kjønnssykdommer m.v. av 22. juni 1944*. Som nevnt i kapittel 2 ble denne loven fra 1944 laget på grunn av det økende antallet tilfeller av kjønnssykdommer. Loven gjorde det blant annet mulig å tvangsbehandle smittede personer som ikke møtte opp frivillig til behandlingen. Ved frigjøringen var ikke NS-lovene lengre gyldige, og fram til *Provisorisk anordning om åtgjerder mot kjønnssykdommer* kom 12. juni 1945, fantes det ingen gjeldende lov om hvordan man skulle behandle dem som var smittet av ulike kjønnssykdommer. Knut Papendorf hevder at den nå ugyldige NS-loven likevel ble brukt til den provisoriske

¹²² Papendorf, 2015, 47.

¹²³ Ibid, 178.

¹²⁴ Pedersen, 2012, 92.

¹²⁵ Hovelsåsen Interneringsleir, journaler og overgripende register og korrespondanse: SAH/C/Y.

anordningen kom på plass omtrent fem uker etter frigjøringen.¹²⁶ Ifølge Papendorf, ble flest kvinner som hadde eller hadde hatt en kjønnssykdom internert etter § 9, denne anordningen vil heretter bli omtalt som “smitteanordningen”.

Helserådets ordfører kan internere på sykehus eller annet sted enhver som han antar lider av kjønnssykdom når han mener det er skjellig grunn til å frykte at vedkommende vil komme til å smitte andre. Helserådets ordfører kan også når forholdene gjør det påkrevd, med Medisinaldirektørens samtykke for en bestemt tid la internere eller la fortsatt holde internert dem som er helbredet for kjønnssykdom, hvis han på grunn av deres tidligere vandel mener det er skjellig grunn til å frykte for at de igjen vil komme til å utsette seg for smitte og deretter smitte andre. Vedtak av helserådets ordfører kan begjæres forelagt helserådet. Begjæringen har ikke oppsettende virkning. ...¹²⁷

Trygve Gjestland og Thor Gundersen framstilte bruken av denne anordningen som “et nødvendig onde i kampen mot en farlig epidemi av kjønnssykdommer, og ikke straff eller hevnakt for unasjonal holdning” i en artikkel.¹²⁸ Ut i fra tall fra både Hovedøya, Hovelsåsen og Helsemyndighetene er det ingenting som tyder på at det var fare for en epidemi. Selv om antallet tilfeller av kjønnssykdommer steg betraktelig i krigsårene, var det ikke i nærheten av noen epidemi.¹²⁹

Bruken av smitte- og beskyttelsesanordningene bør tolkes i sammenheng med samtidens syn på tyskerjentene, som ble sett på som løsaktige kvinner. Prostitusjon og kjønnssykdommer blir ofte sett i sammenheng. Ellingsen mener at “det kan ha en særlig symbolsk verdi at tiltakene mot kvinnene ble begrunnet i deres sykdommer.” Videre argumenterer han at “ved å internere og behandle dem for deres veneriske sykdommer, kunne vi rense og ‘utdrive’ det onde fra deres kropper og fra nasjonens krigshistorie.”¹³⁰ Som tidligere nevnt er kjønnssykdommer kun overførbart gjennom seksuell omgang, at kvinnene var eller hadde vært smittet og registret var et bevis på at kvinnene hadde hatt sex med tyskerne. Ved å internere og behandle kvinnene skulle dette forhindre videre spredning av kjønnssykdommene til resten av den norske befolkningen. Interneringen ble et symbol på

¹²⁶ Papendorf, 2015, 58.

¹²⁷ Ibid, 61.

¹²⁸ Trygve Gjestland og Thor Gundersen, “*Tyskertøser*” på *Hovedøya*. (Oslo: St. Hallvard, nr. 2/4 1990), 10.

¹²⁹ Ellingsen et. al., 1995, 60.

¹³⁰ Ibid, 66-67.

denne “rensingen”, som Ellingsen kaller det, av tyskerjentene. Det er viktig å understreke at også friske kvinner ble internert etter “smitteanordningen”, fordi loven også gjorde det mulig å internere kvinner som ble mistenkt for å ha en kjønnssykdom.¹³¹ Denne anordningens formål var i samsvar med befolkningens krav til at tyskerjentene skulle straffes på grunn av deres omgang med tyskerne under krigen. Ingen norske menn ble straffet etter denne anordningen.

Angivelig ble flere tusen norske kvinner internert på ulike steder i landet i dagene etter frigjøringen, både etter “smitteanordningen” og “beskyttelsesordenningen”.

3.7 Norske kvinners tap av statsborgerskap

Man har tidligere regnet at omkring 2.000-3.000 tysk-norske ekteskap ble inngått under og rett etter okkupasjonen. I en ny studie fra 2016 hevder Monica Waage Johannessen at hennes forskning tyder på at tallene man har brukt til nå er for lave, og at det kanskje er snakk om det dobbelte.¹³² Sommeren 1945 var hvert syvende bryllup i Norge mellom en norsk kvinne og en tysk mann.¹³³

Etter den tyske kapitulasjonen var det delte meninger om hva som skulle gjøres med norske kvinner som hadde giftet seg med tyske soldater under krigen. Som vi så i forrige kapittel mistet norske kvinner som giftet seg med utenlandske menn sitt opprinnelige statsborgerskap ved ekteskapsinngåelsen. Hun tilhørte nå mannens nasjon, og måtte flytte så fort det lot seg gjøre.

Etter kapitulasjonen var det flere diskusjoner om norsk-tyske ekteskap skulle regnes som gyldige eller ikke, og om flere slike ekteskap fortsatt kunne inngås. Norske myndigheter kom til slutt fram til at vielsen måtte utføres av en norsk vigselsmann for at ekteskapet skulle være gyldig i Norge.¹³⁴

Ved frigjøringen ble soldatene samlet i oppsamlingsleirer og på denne måten mistet trolig mange par kontakten. På leting etter sin tyske kjæreste eller forlovede ble mange kvinner internert fordi de var “tyskertøser”. Utover sommeren begynte hjemsendelsen av soldatene. Dersom mannen allerede hadde blitt sendt hjem, fikk han ikke reise tilbake til Norge for å gifte seg. Ugifte norske kvinner fikk heller ikke innreisetillatelse til Tyskland uten følge av en

¹³¹ Pedersen, 2012, 100.

¹³² Johannessen, 2016, 85-86.

¹³³ Drolshagen, 2009, 165.

¹³⁴ Olsen, 1998, 306.

tysker.¹³⁵ Mange par visste ikke om at ekteskap inngått av en tysk vigselmann etter kapitulasjonen ikke lengre ble regnet som gyldige i Norge, og trodde derfor at de var lovlig gift, uten at de var det etter norsk lov. I slutten av september ble det vedtatt at alle ekteskap som var inngått av tyske krigs- og militærdommere før kl. 23.00 8. mai 1945 skulle regnes som gyldige etter både norsk og tysk lov.¹³⁶ Parene som var lovlig gift, ble ofte plassert i egne leirer for ektepar i påvente på å bli sendt til Tyskland.¹³⁷ Ekteskapsanordningen fra 17. august 1945¹³⁸ fratok norske kvinner retten til å bo i Norge etter at de hadde inngått ekteskap med en tysker under krigen. Denne loven fikk tilbakevirkende kraft, noe som var i strid med Grunnlovens § 97 som sier at *“ingen lov må gis tilbakevirkende kraft.”*¹³⁹ Dette vedtaket gjaldt ikke de 28 norske mennene som giftet seg med tyske kvinner under krigen.¹⁴⁰

3.8 Internering

Mellom 3.000 og 5.000 kvinner ble anslagsvis internert i Norge i månedene som fulgte etter frigjøringen.¹⁴¹ På grunn av mangel på egnede steder for internering ble mange kvinner plassert på midlertidige steder av politiet i dagene like etter frigjøringen. Skoler, brakker og fengsler var noen av stedene kvinnene ble internert på før de ordentlige leirene kom i drift. Over hele landet ble kvinner internert, og man kjenner til cirka 40 leirer rundt om i landet, både mer permanente leirer og midlertidige leirer.¹⁴² Noen av disse var ment for å huse landssvikere mens de ventet på sin straff, mens andre leirer ble opprettet spesielt for kvinner med “unasjonal” oppførsel under krigen. Hovelsåsen interneringsleir var en av flere slike kvinneleirer. Andre leirer rundt om i landet var plassert på blant annet Selbu, Kongsberg, Ljanskollen, Sognsvann og Hovedøya.

Hovedøya i Oslofjorden var den største og mest kjente av disse leirene. Hovedøya ble tatt i bruk først i oktober 1945, på et tidspunkt da mange av dem som ble internert hadde sluppet ut igjen. Kvinnene som fortsatt var internert på andre steder i landet ble sendt til den nye leiren på Hovedøya, blant annet fra Ljanskollen i Oslo og Hovelsåsen i Hedmark. Hovedøya, sammen med Hovelsåsen var de eneste statlige drevne leirene, de andre leirene ble

¹³⁵ Ibid, 317.

¹³⁶ Ibid, 316.

¹³⁷ Ibid, 326.

¹³⁸ Pedersen, 2006, 61.

¹³⁹ ”Grunnloven. Kongerike Norges Grunnlov” (1814). Man kan ikke dømmes etter en lov som ble laget etter at forbrytelsen ble gjort, av en lov som ble laget for å straffe nettopp denne typen forbrytelser.

¹⁴⁰ Johannessen, 2016, 99.

¹⁴¹ Drolshagen, 2009, 163.

¹⁴² Pedersen, 2012, 88.

drevet av lokalt politiet og Hjemmefronten. Hjemmefrontens menn ble også brukt til vakthold på interneringsleirene for kvinnene, dette var også tilfellet på Hovelsåsen¹⁴³ og Hovedøya. I alt ble omkring tusen kvinner internert på Hovedøya, som var i drift fram til slutten av april 1946.¹⁴⁴

Åpningen av leiren på Hovedøya vekket allmenn interesse, og i Filmavisen i begynnelsen av oktober 1945 ble det fortalt at:

Representanter for presse, film og kringkasting var forleden på befaringsfor den store interneringsleiren for kvinner på Hovedøya. Det er Helsedirektoratet i samarbeid med Oslo Helseråd og politiet som har satt seg i spissen for dette utmerkede tiltak. (...) Det er meningen å anbringe godt og vel 2000 tyskerjenter av alle kategorier til denne leiren. (...) Tiltaket må først og fremst sees som et ledd i kampen mot kjønnsykdommene, i det man regner at cirka 75% av jentene her ute er smittefarlige.¹⁴⁵

“Dette utmerkede tiltaket i kampen mot kjønnsykdommene”, som Hovedøya ble omtalt som i filmavisen ble neppe sett på som utmerket dersom man var internert der. At så mange som 75% av de internerte hadde eller hadde hatt kjønnsykdommer er feil. Påstanden strider sterkt i mot funnene i Pedersens undersøkelse av leiren, som viser at det var 11% som faktisk hadde hatt eller fortsatt led av en venerisk sykdom.¹⁴⁶ Dette argumentet var trolig en del av den allmenne oppfatningen av tyskerjentene på denne tiden, og myndighetene ville nok ikke gjøre noe for å endre det heller. Slike overdrevne utsagn ble brukt som propaganda for å legitimere straffen av tyskerjentene.

3.9 Oppsummering

Vi har nå sett at befolkningen krevet at alle antatte landssvikere skulle straffes etter frigjøringen. Antatte tyskerjenter ble utsatt for offentlig sjikanering i form av både fysisk og psykisk vold. Dette var ikke et typisk norsk fenomen, og forekom i flere av de tidligere okkuperte landene i Europa. Danmark og Norge opplevde mange like situasjoner og tilfeller i forbindelse med dette, mens det i Frankrike foregikk i større omfang og av mer brutal art. Gatejustisen førte til at myndighetene ble tvunget til å gjøre noe, i frykt for hva befolkningen

¹⁴³ Hovelsåsen Interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y.

¹⁴⁴ Pedersen, 2012, 90.

¹⁴⁵ Filmavisen 4. oktober 1945. Hentet fra <https://tv.nrk.no/serie/filmavisen/FMAA45004045/04-10-1945>.

¹⁴⁶ Pedersen, 2012, 98.

ville gjøre på eget initiativ dersom myndighetene ikke gjorde noe. Løsningen på problemet med tyskerjentene, som ikke hadde brutt noen lov, ble å ta i bruk “beskyttelsesanordningen” fra 1943. Denne anordningen gav hjemmel for å internere kvinner som ble beskyldt for å ha hatt et forhold til en eller flere tyske soldater og beskytte dem fra gatejustisen. Ser vi nærmere på lovtekstene kan det virke som at myndighetene gjorde en egen tolkning, og brukte anordningene som påskudd for å etterkomme befolkningens krav til at tyskerjenter burde straffes på samme nivå som andre landssvikere.

Omtrent en måned etter frigjøringen ble det laget en ny provisorisk anordning, “smitteanordningen”. Denne anordningen gav hjemmel for å internere kvinner som hadde eller hadde hatt en kjønnssykdom. Dette kan sees i sammenheng med at forekomsten av kjønnssykdommer hadde økt betraktelig under krigen. Internering av smittede og tidligere smittede kvinner skulle være med på å få ned igjen tallene på tilfeller av kjønnssykdommer. Kvinner som var friske kunne også bli internert etter “smitteanordningen” fordi myndighetene så på dem som løsaktige, og de kunne derfor bli smittet og spre sykdommene videre.

Internering av tyskerjenter skjedde over hele Norge i dagene og månedene etter frigjøringen. I både selve interneringen og i driften av leirene fikk Hjemmefronten en viktig rolle, som i nyere tid har blitt kritisert. Det ble opprettet flere midlertidige leirer rundt om i landet, men kun to av omkring 40 leirer var statlig drevet. Hovelsåsen Interneringsleir for kvinner var en av de to statlig drevne leirene og lå i Hedmark. Her ble nesten 400 kvinner fra flere deler av landet internert fordi de ble ansett for å være tyskerjenter. Jeg vil i det følgende kapitlet undersøke hvem disse kvinnene var og på hvilket grunnlag de ble internert.

Kapittel 4. Internert

4.1 Innledning

Statens Interneringsleir for Kvinner på Hovelsåsen i Åsnes kommune i Hedmark, var en av de første interneringsleirene som ble opprettet etter krigens slutt og var i drift i cirka seks måneder, fra frigjøringen og fram til 12. oktober 1945.

Det ble opprettet flere interneringsleirer like etter frigjøringen. Mange kvinner ble plassert på skoler, brakker og andre liknende lokaler umiddelbart etter krigens slutt, ettersom det var mangel på interneringssteder.¹⁴⁷ Dette var ikke tilfellet i Solør, distriktet i Hedmark hvor Hovelsåsen lå. Hovelsåsen hadde tidligere fungert som kuranstalt for alkoholikere, og under krigen hadde stedet vært beslaglagt av Nasjonal Samling.

Ettersom leirens drift kom i gang kun noen dager etter frigjøringen, ble de kvinnene fra Solør og omegn som ble beskyldt for å ha hatt en “unasjonal opptreden” under krigen sendt rett dit, og ikke til midlertidige lokaler som flere andre steder i landet. Utover sommeren ble stadig flere kvinner sendt til Hovelsåsen fra andre deler av både fylket og landet.

På basis av en kvalitativ analyse vil jeg i dette kapitlet forsøke å danne et bilde av hvem kvinnene var, hvorfor de ble internert og om de hadde blitt utsatt for skamklipping eller andre former for sjikanering før de ble internert. Jeg vil også undersøke hvilket grunnlag kvinner med såkalt “unasjonal opptreden” ble internert etter, og hvilken rolle Hjemmefronten og Staten spilte i interneringen.

4.2 Kildene

Kildemateriale for dette kapitlet er et privatarkiv som i dag oppbevares i Statsarkivet på Hamar. Arkivet består av tre hoveddeler: protokoller og kartotek, fangemapper for hver enkelt internert og diverse korrespondanse. Fangemappene inneholder avhørsrapporter, samt personalia av kvinnene.¹⁴⁸ Innholdet i hver enkelt mappe varierer, og jeg har funnet både tomme mapper og svært utfyllende mapper. I tillegg er det en eske med diverse korrespondanse mellom leirledelsen og politiet, samt legeerklæringer.¹⁴⁹

Da den tidligere sjefen for leiren, Ølvar Berven, døde i 1979 ble papirene fra leiren puttet i plastsekker og plassert i en potetkjeller på Solør sorenskriverkontor. Sekkene ble overført til Statsarkivet på Hamar i 2002. Arkivet er ikke fullstendig da noen av

¹⁴⁷ Pedersen, 2012, 88.

¹⁴⁸ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428.

¹⁴⁹ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y.

fangemappene måtte kasseres på grunn av mugg- og fuktskader.¹⁵⁰ For de internerte der fangemappen mangler har jeg funnet informasjon fra protokollene, kartoteket og korrespondansen.¹⁵¹ Flere av de resterende mappene som i dag befinner seg i Statsarkivet bærer preg av de omstendighetene de har vært utsatt for i årenes løp, og det er tydelige fuktskader på flere av mappene.

Dette kildematerialet har kun blitt brukt i Terje A. Pedersens to verker tidligere¹⁵², men hans hovedfokus har vært på Hovedøya og Oslo. Han har brukt kildene fra Hovelsåsen som supplement til andre kilder. Min analyse av kildene vil derfor være et viktig bidrag i denne oppgaven og et nytt bidrag i forskningen på tyskerjentene i Norge, sett fra et lokalhistorisk standpunkt med Hedmark i fokus.

4.3 Statens Interneringsleir for kvinner på Hovelsåsen

Hovelsåsen var en av de første leirene som ble opprettet etter frigjøringen, i et samarbeid mellom Hjemmefronten i Solør og politimesteren i Kongsvinger. Hovelsåsen ble kjøpt av Staten i 1922 og fungerte som alkoholinstant før krigsutbruddet i 1940.¹⁵³ Under krigen ble stedet beslaglagt av Nasjonal Samling og ble brukt som tilholdssted for Hirden og NSU (Nasjonal Samlings Ungdomsfylking).¹⁵⁴ I tillegg til internatbygninger og fjøs fantes det også en fengselsbygning, og bygningene passet derfor godt som interneringsleir. I alt var 428 personer internert mens stedet fungerte som interneringsleir, hvorav 39 var menn og 389 var kvinner. Kildene viser at de første kvinnene ble internert på Hovelsåsen allerede 9. mai,¹⁵⁵ og de siste dro derfra 12. oktober¹⁵⁶ samme år, da leiren ble avviklet. De kvinnene som fortsatt var internert på Hovelsåsen i oktober ble sendt derfra til Hovedøya eller løslatt.¹⁵⁷

Leirens leder, Sigurd Ølvar Berven var dommerfullmektig i Bergen og Aker før han

¹⁵⁰ Arkivverket, "Hovelsåsen Interneringsleir". Hentet 04.11.2016 fra: <http://www.arkivportalen.no/side/arkiv/detaljer;jsessionid=F1crbjfDYkNV+eF1Ghi3256?arkivId=no-a1450-0300000000894>

¹⁵¹ Fangemapper som mangler har følgende nummer: 85-92, 159, 224-226.

¹⁵² Pedersen, 2006 og 2012.

¹⁵³ Arkivverket, "Hovelsåsen kuranstalt". Hentet 12.11.2016 fra: <http://arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-03000000111184>

¹⁵⁴ Arkivverket, "Hovelsåsen Interneringsleir". Hentet 04.11.2016 fra: <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-03000000072715>

¹⁵⁵ Hovelsåsen interneringsleir: Fangemapper, SAH/D nr. 83-86.

¹⁵⁶ Hovelsåsen interneringsleir: Fangemapper, SAH/D nr. 234, 236, 410.

¹⁵⁷ Før nedleggelsen fant sted og de siste kvinnen hadde dratt, finnes det korrespondanse mellom leirsjefen på Hovelsåsen og andre leire om hva man skulle gjøre med kvinnene som fortsatt satt internert. Det ble diskutert om enkelte av kvinnene skulle løslates, om de skulle sendes hjem eller til Hovedøya, samt en del praktiske spørsmål som måtte løses før og i forbindelse med avviklingen.

ble sakfører på Flisa i Åsnes kommune i 1924. Han hadde en rekke lokale verv, blant annet som overformynder i Åsnes, formann i Åsnes Overlikningsnemd og bestyrer av alle offentlige legater i Åsnes og Hof i 44 år. Berven var aktiv motstandsmann under andre verdenskrig og i 1944 var han internert i tre måneder på Berg interneringsleir for politiske fanger.¹⁵⁸ Han fungerte også som aktor i landssviksakene som ble ført for Vinger og Odal herredsrett i perioden 1945 til 1948. Sommeren 1945 var han bestyrer av Hovelsåsen Interneringsleir. Hans rolle som motstandsmann under krigen kan ha hatt betydning for at han ble valgt som leder på Hovelsåsen, som ble driftet av Hjemmefronten og politiet i Kongsvinger, som han hadde forbindelser til.

Ut i fra kildene kan vi se at det jobbet både menn og kvinner innen administrasjonen og driften av gården på Hovelsåsen. Vakt holdet ble tatt hånd om av Hjemmefronten i Solør. Flere av de som hadde arbeidet på stedet før krigen fortsatte også etter frigjøringen, blant annet verksmesteren, arbeidslederen og gårdsbestyreren. Andre ansatte var kvinnelige betjenter, kontorister, regnskapsfører, kasserer, lege Erling Huseby og lege A.A. Bjørneby, som byttet på å ha legeundersøkelser av de internerte. Ledelsen bestod av Berven, politimester Bottolf Engebretsen og politifullmektig Holst-Larsen.¹⁵⁹

Kildene forteller lite om hva kvinnene gjorde mens de var internert. Det eneste jeg har funnet fra kildene er et brev hvor det skrives at noen av de internerte kvinnene var med på å rydde beiteområder for busker og småtrær. Dette ble omtalt som “et makelig og sunt arbeide i den frie natur som de såvisst ikke har vondt av.”¹⁶⁰ Med tanke på at det var ansatt både arbeidsleder, verksmester og gårdsbestyrer er det nærliggende å tro at kvinnene ble satt til forskjellige arbeidsoppgaver. Hovelsåsen var et gårdsbruk med en gårdsbestyrer, dette viser at de internerte kvinnene ble satt til å gjøre en del av gårdsarbeidet, som for eksempel å melke kyr. I leirreglementet står det dessuten at de som hadde fjøstjeneste begynte klokken 05.30. Leirreglementet sier også at: “Unnløstelse av å utføre det pålagte arbeid eller unnaluring i arbeidstiden blir strengt straffet.”¹⁶¹

Leirreglementet forteller også at de internerte stod opp klokken 06.30 og at rosignalet gikk klokken 22.00. Etter 22.15 skulle det være absolutt ro på værelsene, de som ikke overholdt dette ville bli straffet. De internerte hadde hilseplikt for samtlige ansatte, både vaktene fra

¹⁵⁸ Carl Haave og Sverre J. Herstad (red.), *Quislings hønsegård: Berg Interneringsleir* (Oslo: Cammermeyers forlag, 1948), 204.

¹⁵⁹ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y.

¹⁶⁰ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y. Brev fra Ø. Berven, datert 01.09.1945.

¹⁶¹ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y. Leirreglement. Stemplet av Politimesteren i Kongsvinger.

Hjemmefronten og for alle mannlige og kvinnelige funksjonærer, samt alle besøkende. Hilsepikten gjaldt også dersom en av de ansatte kom inn i et rom.

Det var tillatt å motta to pakker i måneden, så sant vedkommende ikke hadde fått brev- eller pakkeforbud. Pakkene kunne ikke veie over 2 kilo og kunne ikke inneholde noe annet enn klær, sko, mat og tobakk. Å smugle inn eller ut pakker og brev var forbudt, og i leirreglementet ble det truet med strenge straffer for dem som brøt reglene. Renslighet, orden og god oppførsel var også påkrevet.

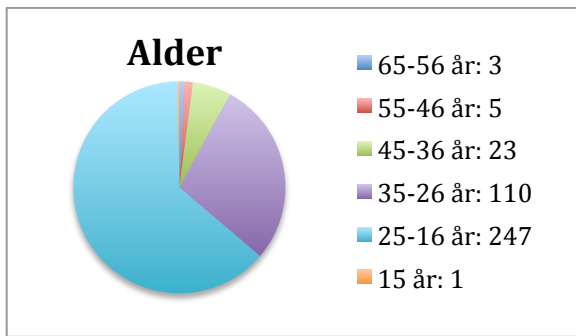
Som vist i tidligere kapitler var interneringen av kvinnene ment for å beskytte dem fra gatejustisen, og ikke som en straff. At kvinnene måtte arbeide mens de var internert mot sin egen vilje er et bevis på at anordningene ble brukt som et påskudd for å straffe dem, framfor å beskytte dem. At de i tillegg var underlagt streng disiplin og hilseplikt, med trusler om strenge straffer dersom reglene ikke ble fulgt, er også med på å underbygge teorien om at interneringen ble brukt som en straff for norske tyskerjenter.

4.4 Hva forteller kildematerialet?

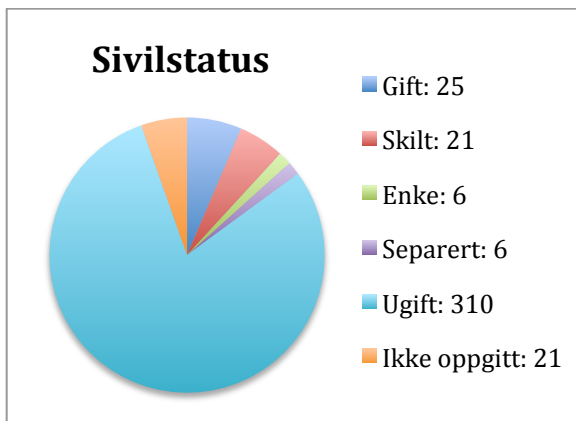
I denne delen vil kildematerialet bli analysert og forklart, og ved bruk av kvantitativ metode vil jeg undersøke nærmere hvem de 389 internerte kvinnene på Hovelsåsen var. Spørsmål som hvem kvinnene var, alder, fødested, bosted, sivilstatus, hva de ble internert for og hvor lenge de ble internert, samt hvor mange av kvinnene som hadde fått barn med en tysk soldat vil bli svart på i denne delen. Her vil jeg også trekke inn enkelthendelser eller forklaringer som ulike kvinner har gitt i avhørsrapportene. Alle navn som blir brukt er fiktive, fordi kildematerialet er taushetsbelagt.

Jeg har valgt å kun fokusere på de internerte kvinnene. De 39 internerte mennene er utenfor temaet i denne oppgaven og vil derfor ikke bli omtalt ytterligere. Flere av mennene var utlånt fra Kongsvinger fengsel for å gjøre veiarbeid. De var fengslet for svartebørshandel, NS-medlemskap, angiveri og tyveri. Det var også noen tyske soldater blant mennene, disse var arrestert for å ha oppsøkt sivilbefolkningen, noe som var strengt forbudt for soldatene etter frigjøringen.

4.4.1 Fødselsperiode og sivilstatus

Figur 4.1 viser de internerte kvinnenes alder.

Figur 4.2 viser de internerte kvinnenes sivilstatus.

Opplysningene om alder (fig. 4.1) og sivilstatus (fig. 4.2) henger tett sammen. Som vi ser i figur 4.1 var det flest kvinner i aldersgruppene 16-25 år og 26-35 år. Disse to gruppene utgjør til sammen 91,7% av de internerte kvinnene på Hovelsåsen. Figur 4.2 viser at 79,7% av kvinnene var ugifte. Mange av de ugifte kvinnene var eller hadde vært forlovet med en tysk soldat, og hadde planer om å gifte seg. At 357 av 389 kvinner var unge, og 310 av 389 var ugifte gjør det logisk å anta at mange av dem var på utkikk etter noen å gifte seg med og at de var nysgjerrige på de tyske soldatene. Mange av kvinnene fortalte i avhørsrapportene at de hadde arbeidet for okkupasjonsmakten og ble kjent med soldatene gjennom arbeidet. Norske kvinner var også ettertraktede på tyske arrangementer, og kunne på denne måten velge og vrake blant soldatene de omgav seg med. Denne nyvunnede interessen og oppmerksomheten var nok for mange kvinner en god nok grunn til å glemme hva resten av samfunnet mente om deres omgang med tyskerne under krigen.

Flere av de internerte kvinnene var gravide (15) og hadde barn med en tysker (36).¹⁶² Det er en mulighet for at dette tallet er høyere, ettersom 19 av mappene ikke har opplysninger om barnets far var norsk eller tysk. I tillegg hadde 83 kvinner barn med norske fedre.

58 av de internerte kvinnene oppgav at de var forlovet med en tysk soldat, 42 oppgav at de ønsket å gifte seg.¹⁶³ Noen av kvinnene som oppgav at de var forlovet og som oppgav at de ønsket å gifte seg var de samme kvinnene, mens andre var kun forlovet. Andre var i et forhold uten å være forlovet, men ønsket å gifte seg. Noen av kvinnene oppgav at de ønsket å reise til Tyskland med sin tyske kjæreste, mens andre oppgav bare at de ønsket å giftet seg med sin tyske kjæreste eller forlovede. Sju kvinner oppgav at de hadde vært forlovet med en tysker tidligere, men at denne forlovelsen nå var brutt, av ulike grunner. Noen av kvinnene hadde vært forlovet med tyske soldater som hadde falt, blant annet på Østfronten,¹⁶⁴ mens én kvinne hadde hatt et kjærlighetsforhold til en tysk soldat som var gift.¹⁶⁵ En annen kvinne oppgav at hun hadde hatt et forhold til en tysker, men at det ble slutt da hun fant ut at han allerede var gift i Tyskland.¹⁶⁶

Om noen av de internerte kvinnene faktisk ble gift med sine tyske kjærester er usikkert, men kildematerialet gir ingen opplysninger om at noen av kvinnene ble gift eller fikk mulighet til å gifte seg mens de var internert, til tross for at mange hadde reist langt for å gjenforenes med sine tyske kjærester og forloveder.

Opp mot 400.000 tyske soldater var stasjonert i Norge under krigen. Det tok lang tid å sende alle soldatene tilbake til hjemlandene fordi infrastrukturen var ødelagt flere steder i Europa. Så sent som sommeren 1946 befant det seg fortsatt Wehrmacht-soldater i Norge.¹⁶⁷ Etter kapitulasjonen ble flere av de tidligere tyske forlegningene rundt om i landet brukt som oppsamlingsleire for de tyske troppene i påvente på at de kunne sendes hjem. Det fantes cirka 50 slike leire fordelt på hele landet, og her ble Hjemmefronten brukt til vakt hold.¹⁶⁸

To av oppsamlingsleirene i Hedmark og nærmest Hovelsåsen var Terningmoen i Elverum og Haslemoen i Våler. Hvor mange soldater det var på de ulike stedene har jeg ikke funnet sikre tall på, da det har vært lite forsket på og skrevet lite om dette. Skal vi tro tallene i lokalavisene

¹⁶² Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428

¹⁶³ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428

¹⁶⁴ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 21, 25, 145.

¹⁶⁵ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 118.

¹⁶⁶ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 193.

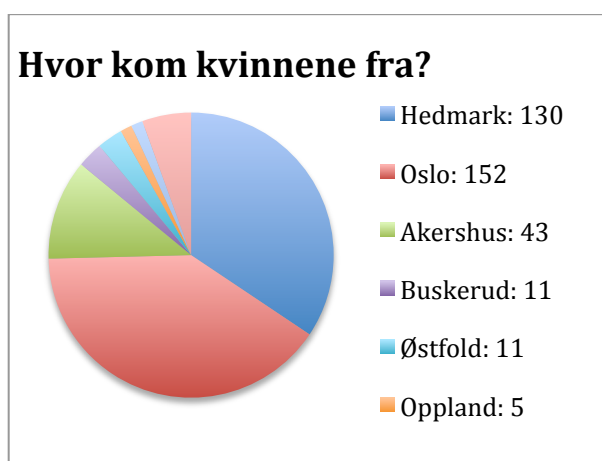
¹⁶⁷ Drolshagen, 2009, 165.

¹⁶⁸ Papendorf, 2015, 78.

i Hedmark, skal det ha vært 7-8.000 soldater på Haslemoen.¹⁶⁹ På Terningmoen var det i følge *Glåmdalen* mellom 12-14.000 tyskere.¹⁷⁰ Til sammen utgjør tallene fra disse to leirene over 20.000 tyske menn av ulik rang og tilhørighet til den tyske krigsmakten.

Dette tallet er med på å forklare hvorfor mange kvinner fra ulike kanter av landet kom til Hedmark i den første tiden etter frigjøringen. Disse kvinnene var oftest unge og ugifte, og ønsket å møte sine tyske kjærester igjen før de ble sendt ut av landet. Hjemmefronten gjennomførte razziaer i de tyske oppsamlingsleirene. Hvis det ble funnet norske kvinner i leirene, ble de fraktet til en interneringsleir i nærheten eller til politiet for avhør, noe som oftest førte til internering i en kortere eller lengre periode.¹⁷¹ Flere av kvinnene som ble internert på Hovelsåsen ble tatt ved razziaer på Terningmoen og Haslemoen og deretter sendt til Hovelsåsen.

4.4.2 Hvor kom kvinnene fra?

Figur 4.3 viser hvor kvinnene oppgav som bosted.

Som figur 4.3 viser, oppgav den største andelen av kvinnene (152) Oslo som bosted. Den nest største andelen oppgav et sted i Hedmark som bosted (130), mens den tredje største andelen (43) oppgav et sted i Akershus som nåværende bosted. Det vil si at halvparten av de internerte kvinnene kom fra Oslo og Akershus, og at 86,1% av kvinnene kom fra Hedmark, Oslo og Akershus. 16 av 19 fylker var representert på Hovelsåsen.

¹⁶⁹ ”7-8000 tyskere i Våler” *Hamar Arbeiderblad* 02.08.1945, og ”Flere gestapofolk og angivere knepet på Haslemoen” *Glåmdalen* 05.06.1945.

¹⁷⁰ ”General-razzia i den tyske fangeleiren på Terningmoen i Elverum” *Glåmdalen* 08.07.1945.

¹⁷¹ Papendorf, 2015, 79.

Kildene viser at flesteparten av kvinnene som kom fra Hedmark kom fra den sørlige delen av fylket, altså Solør, Kongsvinger og Odalen. Det er få kvinner fra Østerdalen og den nordlige delen av fylket. Den klart største andelen av kvinnene som ble internert på Hovelsåsen kom fra Østlandet. Mange av kvinnene oppgav ett sted som fødested og et annet sted som bosted, dette gjaldt særlig for mange av kvinnene som oppgav Oslo som bosted. Av de 152 kvinnene som oppgav Oslo som bosted, oppgav 81 av dem et annet sted i landet som fødested.¹⁷² En av grunnene til at de hadde flyttet fra hjemstedet og til Oslo kan ha vært på grunn av at det var flere arbeidsplasser for unge kvinner i hovedstaden og større byer enn det var på hjemstedet, som vi så i kapittel 2.

Kildematerialet viser at halvparten av de første kvinnene som ble internert kom fra Solør-Odal-distriktet, altså området rundt hvor leieren lå.¹⁷³ Det var likevel ikke før i siste halvdel av mai at større grupper kvinner ble internert, mange av disse kvinnene var også fra distriktet. Først utpå sommeren, i juli, kom kvinner fra andre deler av Østlandet og resten av landet til leiren.

Kvinnene som ble internert på Hovelsåsen kan deles inn i to grupper: de som kom fra distriktet og de som kom fra andre deler av landet. Grunnen for interneringen var den samme for alle: omgang med tyskere, men grunnen til at de ble internert i akkurat denne leiren har to forklaringer.

Den første gruppen, de som kom fra Hedmark, ble internert her fordi de kom fra området og dette var den leiren som var nærmest deres hjemsted. De hadde oppholdt seg i hjemtraktene og vanket med tyskerne som var stasjonert på deres hjemsteder. De første kvinnene som ble internert på Hovelsåsen var hjemmehørende i Solør og Kongsvinger-området og hadde pådratt seg et visst rykte under krigen, som førte til at de ble internert kort tid etter frigjøringen.

For den andre gruppen, de som kom fra andre steder i landet, kan forklaringen på at de ble internert på Hovelsåsen være de nærliggende oppsamlingsleirene for tyske tropper. Etter frigjøringen ble soldatene samlet i leirer i påvente på hjemreise til Tyskland. Kvinnene fulgte etter i håp om å få et siste møte eller en avklaring av fremtiden. Hjemmefronten tok mange kvinner på både Haslemoen og Terningmoen og bragte dem til Hovelsåsen hvor de ble internert. Berven uttalte i et brev at “blant disse var det tyskerjenter i alle kategorier, fra rene

¹⁷² Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428.

¹⁷³ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D. 48 av 95 kvinner kom fra Solør og Kongsvinger, de 47 andre kom i hovedsak fra andre steder på Østlandet.

gatetøser til personer som hadde stått i forhold til tyske soldater.”¹⁷⁴ Det var her snakk om kvinnene som hadde blitt overført til Hovelsåsen fra Oslo. Med “alle kategorier” refereres det til Rikspolitisjef Andreas Aulies uttalelse om at tyskerjentene kunne deles inn i fire kategorier: prostituerte, angivere eller kvinner som har hjulpet okkupasjonsmakten på andre måter, kvinner som hadde hatt et forhold til en enkelt tysker, og den siste kategorien som bestod av mindreårige jenter.¹⁷⁵

4.4.3 Hvor mange arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten?

Mellom 150.000 og 200.000 nordmenn arbeidet for tyskerne under krigen.¹⁷⁶ Å straffe alle kvinner og menn som hadde, direkte eller indirekte, arbeidet for tyskerne var derfor ikke gjennomførbart. Det fantes også gråsoner blant de som hadde hatt såkalt tyskerarbeid. Mange ble tvangsutskrevet til arbeidsinnsats og hadde dermed ikke noe valg.¹⁷⁷ Andre valgte å arbeide for tyskerne fordi dette var jobber som var bedre betalt enn mange norske arbeidsgivere kunne tilby i en begrenset krigsøkonomi. Dette gjaldt også for kvinnene. Som vi har sett i tidligere kapitler spilte kjønnsrollene en viktig rolle for hvem som ble straffet og ikke. Kvinners omgang med tyskere ble sett mer alvorlig på enn mennenes omgang med tyskere. Mennene hadde gjort sin plikt og forsørget familien ved å arbeide for okkupasjonsmakten, mens kvinner som arbeidet for tyskerne ble i større grad sett på som landssvikere og kollaboratører.

Kildene viser at cirka halvparten av kvinnene på Hovelsåsen (180 av 389) med sikkerhet arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten i en kortere eller lengre periode under okkupasjonen.¹⁷⁸ Det var også noen kvinner som arbeidet for NS eller Hirden, og på denne måten kan sies å ha arbeidet indirekte for tyskerne. Siden arkivmaterialet ikke er komplett kan det hende at flere av de internerte kvinnene hadde arbeidet for tyskerne. Mange av kvinnene hadde møtt den eller de tyske soldatene de hadde hatt forhold til gjennom jobben, eller gjennom felles bekjente. Bekjentskapene utviklet seg til vennskap og kjærlighetsforhold. Mange av kvinnene oppga Oslo som bosted, men andre steder i landet som fødested. En

¹⁷⁴ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y. Brev til Politimesteren i Kongsvinger, antakelig skrevet av Ø. Berven, datert 08.11.1956.

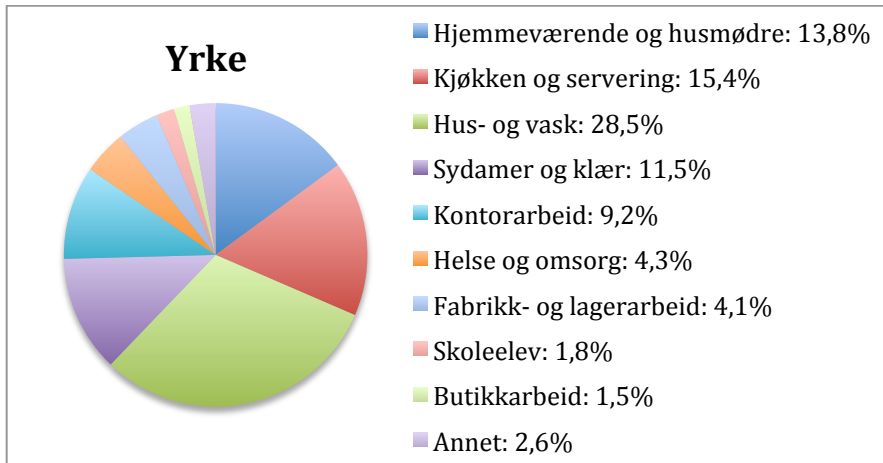
¹⁷⁵ “Fire kategorier av tyskertøser” *Glåmdalen* 21.07.1945.

¹⁷⁶ Drolshagen, 2009, 136.

¹⁷⁷ Tvangsutskrevet tyskerarbeid eller arbeidsinnsats ble iverksatt i 1943 og var påkrevet arbeidsinnsats fra nordmenn for den tyske okkupasjonsmakten. Se kapittel 2, side 22.

¹⁷⁸ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428.

forklaring på hvorfor de hadde flyttet til hovedstaden var, som vi har sett, for å arbeide.¹⁷⁹ Som ung og ukjent på et nytt sted, kanskje uten venner eller familie i nærheten, følte nok mange seg ensomme. Oppmerksomhet fra en kjekk ung soldat som kunne lokke med både kino og sigaretter gjorde trolig at mange lot seg rive med, og forhold utviklet seg på grunn av ensomhet.¹⁸⁰

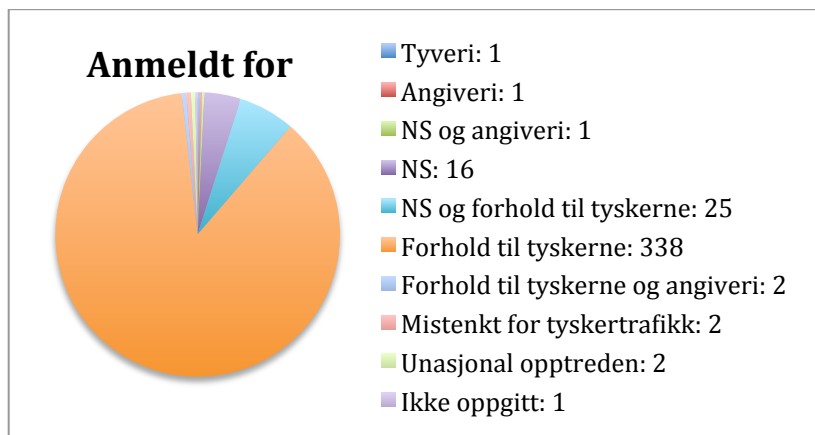
Figur 4.4 viser fordelingen av yrkene kvinnene oppgav.

Som figur 4.4 viser hadde flertallet av de internerte kvinnene typiske kvinneyrker innen husstell, matlaging, helse og omsorg. Tabellen gjenspeiler 1940-tallets yrkesmuligheter for kvinner. Flertallet av kvinnene som oppgav sivilstatus som gift var hjemmевærende og husmødre, som var normen for de fleste kvinner på denne tiden. De yngre kvinnene som ikke var gift hadde husposter og arbeidet på kjøkken og som vaskehjelper på de tyske forlegningene rundt om i landet. Alle de mest dominerende yrkene innebar arbeidsoppgaver som ikke krevde høyere utdanning enn folkeskole. I fangemappene ble mor og fars navn, fødselsdato og yrke oppgitt. De fleste av kvinnenes foreldre hadde heller ikke høyere utdanning, og mange av fedrene var jord- og skogbrukere, håndverkere og arbeidere. Noen av fedrene hadde høyere utdanning som prest eller ingeniør. De førstnevnte yrkene tilhørte arbeiderklassen, flertallet av de internerte kvinnenes familier tilhørte med andre ord arbeiderklassen. Som figur 4.4 viser, tilhørte flertallet av de internerte kvinnene på Hovelsåsen arbeiderklassen. Blant de internerte var det også noen tannlegeassistenter og hjelpesøstre, én tanntekniker og én jordmor. Utenom disse hadde ikke flertallet av de internerte kvinnene noen annen utdanning enn folkeskolen og noen kurs.

¹⁷⁹ Ellingsen et. al., 1995, 30-31.

¹⁸⁰ Drolshagen, 2009, 109, 113.

4.4.4 Hvorfor ble de internert?

Figur 4.5 viser hva de internerte kvinnene var internert for.

Som figur 4.5 viser ble flertallet av kvinnene internert fordi de ble mistenkt for å være tyskerjenter. 369 av 389 kvinner ble internert fordi de ble mistenkt for å ha hatt omgang med tyskerne.¹⁸¹ Denne omgangen omfattet alt fra én samtale til flere seksuelle forhold, samt mer seriøse forhold med planer om ekteskap.

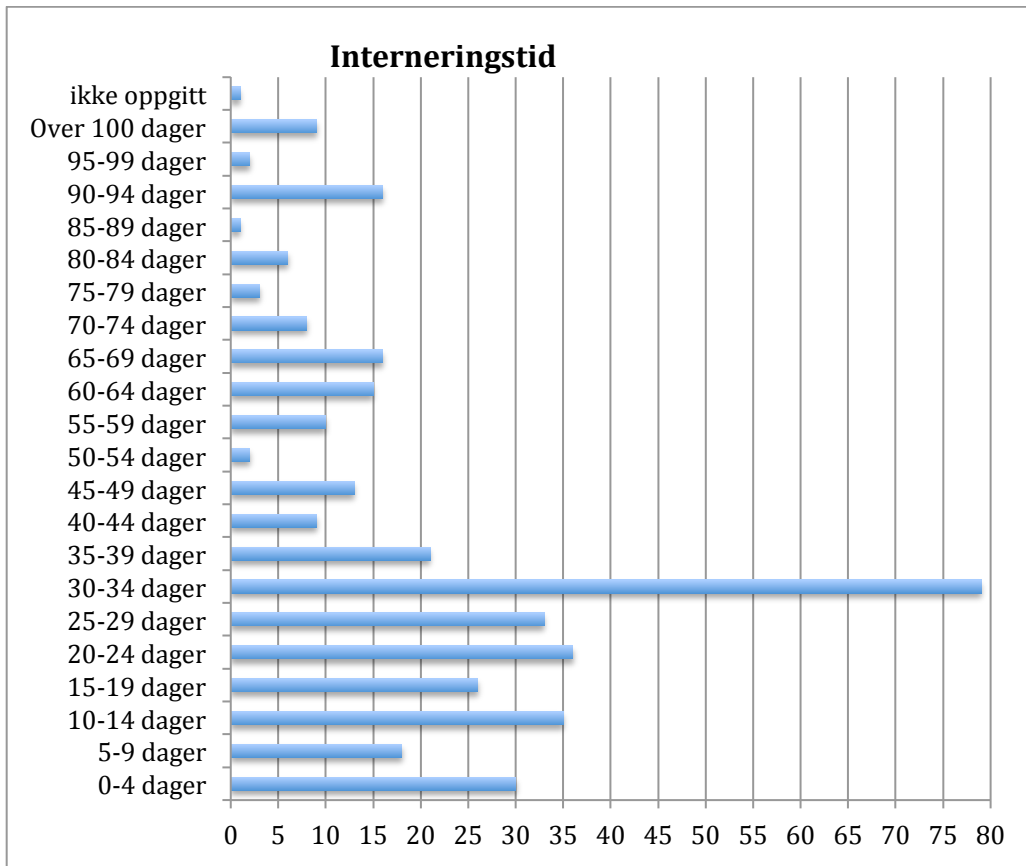
Kvinnene som var anmeldt for angiveri, tyveri og NS-medlemskap ble straffet i landssvikoppgjøret, mens de andre ble internert etter de to provisoriske anordningene.¹⁸² For de kvinnene som hadde vært medlemmer av NS eller blitt anmeldt for tyveri eller angiveri fantes det rettslig grunnlag for å kunne dømme dem i landssvikoppgjøret. Derimot ble problemet for myndighetene at det store flertallet av de som ble internert ikke kunne straffes ut ifra noen lov, og det fantes heller ikke noe rettslig grunnlag for å kunne internere dem. Med de provisoriske anordningene kunne kvinnene interneres etter disse, enten fordi de hadde eller hadde hatt en kjønnssykdom (“smitteanordningen”) eller for å beskytte kvinnene for overlast fra befolkningen ”beskyttelsesanordningen”.

¹⁸¹ Her inngår også kvinnene som ble anmeldt for NS-medlemskap eller angiveri i tillegg til forhold til tyskerne, samt kategoriene “mistenkt for tyskertrafikk” og “unasjonal opptreden”, disse utgjør til sammen 94,6% av alle de internerte kvinnene på Hovelsåsen.

¹⁸² Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428.

Lengden på interneringstiden kan si noe om hvilken anordning kvinnene ble internert etter.

4.4.5 Interneringstid og bruk av provisoriske anordninger

Figur 4.6 viser hvor lenge kvinnene satt internert på Hovelsåsen.

Hva kvinnene fortalte i avhørsrapportene og hvordan de oppførte seg kunne bli avgjørende for hvor lang interneringstid de fikk. Noen kvinner klarte å rømme og forsøkte å rømme, flertallet ble tatt og internert på nytt. Antallet forhold og hvilke typer forhold det var snakk om var også en faktor som spilte inn på hvor lenge kvinnene ble internert. Noen kvinner oppgav at de hadde hatt mange forhold til tyskerne (alt fra 5-20 forhold), dette ser ut til å være en medvirkende årsak til at interneringstiden ble lengre enn 30 dager. Det virker også som det ble sett mildere på om kvinnen oppgav at hun hadde hatt ett seriøst forhold og ønsket å gifte seg. Flertallet av kvinnene som oppgav dette, og som ikke hadde noen kjønnssykdommer fikk som regel 30 dager interneringstid. Dersom kvinnene hadde blitt inndratt ved razziaer eller led av kjønnssykdommer kunne dette påvirke lengden for interneringstiden. Dersom kvinnen hadde hatt mange forhold, og i tillegg hadde eller hadde hatt en kjønnssykdom, ble det i flere tilfeller sendt søknad om tillatelse til å internere kvinnen lengre enn 30 dager. Den lengste

straffen som ble gitt var seks måneder internering, og ble gitt til minst 13 av de internerte kvinnene.

“Beskyttelsesanordningen” og “smitteanordningen” var de to anordningene som gav rettslig grunnlag for interneringen av tyskerjentene. Disse anordningene ble laget av eksilregjeringen i London i 1943 og av den norske regjeringen sommeren 1945. Utenom disse anordningene fantes det ikke noe rettslig grunnlag for internering av tyskerjenter. Hvor grensen går mellom internering og fengsling kan diskuteres, og man kan forklare det som at kvinnene ble internert i teorien, men fengslet i praksis. Uansett begrep handler det om frihetsberøvelse. I kildemateriale blir mappene kalt fangemapper, og i leirreglementet¹⁸³ er de innsatte i leiren omtalt som fanger.

Kirsti Grøtnæs skriver i artikkelen “Jaktscener fra etterkrigstiden” at “historien om tyskertøsene viser at det fantes en forstemmende offentlig dobbeltholdning til spørsmålet om straff. Denne holdningen – særlig dens utslag – er klart uverdigg for en rettsstat.”¹⁸⁴

Her sikter Grøtnæs til bruken av de provisoriske anordningene når hun skriver om den offentlige dobbeltholdningen. Som tidligere nevnt har det ved flere tilfeller blitt satt spørsmålsteget til bruken av de provisoriske anordningene som ble brukt for å internere tyskerjentene. Ble anordningene brukt for å roe ned en hevngjerrig befolkning som krevet at alle landssvikere skulle straffes, eller ble anordningene faktisk brukt for å beskytte antatte tyskerjenter fra gatejustisen?

Provisorisk Anordning Om Polititjenesten i Norge under krigen av 26. februar 1943 (“beskyttelsesanordningen”) tilsier at personer kan interneres opptil 30 dager.¹⁸⁵ Figur 4.6 viser at flesteparten av kvinnene ikke ble internert lengre enn omtrent 30 dager (mellom 25-34 dager). Dette viser at flertallet ikke ble internert lengre enn anordningen i utgangspunktet gav hjemmel for.

131 av kvinnene ble internert i mer enn 30 dager (fra 35 dager og opptil 6 måneder). En del av disse kvinnene ble overført til Janskollen eller Hovedøya. For å kunne internere kvinnene lengre enn 30 dager måtte dette godkjennes av helsedirektoratet. De som var internert på grunn av medlemskap i NS, angiveri eller tyveri, ble etterforsket og dømt etter gjeldende lover for dette i landssvikoppgjøret. For kvinnene som var internert mindre enn 25

¹⁸³ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y.

¹⁸⁴ Kirsti Grøtnæs, *Jaktscener fra etterkrigstiden* (Kontrast 2/1986, 1986), 7.

¹⁸⁵ Papendorf, 2015, 46.

dager (145) var det mange som ble løslatt på grunn av manglende bevis, ung alder eller etter ordre fra politiet eller vergerådet. Det fantes også tilfeller hvor kvinner hadde klart å rømme.

186 av de internerte kvinnene ble med sikkerhet internert etter “beskyttelsesanordningen”, og 28 ble med sikkerhet internert etter “smitteanordningen”. Kun en liten del av de internerte kvinnene hadde hatt eller hadde en kjønnssykdom. 39 av kvinnene hadde eller hadde hatt en form for venerisk sykdom, hvorav gonore og syfilis var de mest utbredte sykdommene på Hovelsåsen.¹⁸⁶ Kildene opplyser at noen av kvinnene ble overført til sedelighetspolitiet i Oslo (13) eller at de ble internert i opptil seks måneder etter beskjed gitt fra Helsedirektoratet (13).¹⁸⁷ Flertallet av disse kvinnene hadde eller hadde hatt en venerisk sykdom, og kunne derfor være en fare for andre ved at de kunne spre sykdommen videre hvis de ikke ble behandlet. Kjønnssykdommene var grunnen til at mange ble overført til sedelighetspolitiet eller at de ble internert i mer enn 30 dager. For eksempel var behandlingen av syfilis en lang og omfattende prosess som tok cirka tre måneder – 90 dager. Ofte måtte det flere kurer til, og behandlingen kunne ta opptil to år.¹⁸⁸

Noen av kvinnene ble internert i opptil et halvt år, og flesteparten av kvinnene som ble internert i så lang tid hadde vært eller var smittet med en kjønnssykdom. De som fortsatt var internert da Hovelsåsen ble lagt ned ble overført til Hovedøya. Disse kvinnene kan man derfor finne igjen i Hovedøya-arkivet. 28 av de 39 smittede kvinnene ble med sikkerhet internert etter smitteanordningen. For 7 av kvinnene står det kun at de ble overført til Sedelighetspolitiet i Oslo. Disse 39 kvinnene utgjør 10% av de internerte på Hovelsåsen.

For de som ikke hadde veneriske sykdommer gjenstod kun ”beskyttelsesanordningen”. Det var denne anordningen som ble brukt for å internere flertallet av kvinnene som ble mistenkt for å være tyskerjenter.

For 175 av kvinnene er det ikke oppgitt hvilken anordning de ble internert etter. Det vi vet er at 44 av kvinnene ble anmeldt for enten NS-medlemskap, tyveri eller angiveri (fig. 4.4.). Disse ble dømt i landssvikoppjøret og fikk en fengslingskjennelse. Dermed står det igjen 131 kvinner med usikkert interneringsgrunnlag. En av grunnene til at kildematerialet ikke gir svar på dette, er fordi mange kvinner ble overført til Hovelsåsen fra andre leirer, blant annet fra Janskollen i Oslo og fra Sandbakken og Folkehøyskolen i Elverum. I flere av

¹⁸⁶ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428. Det var registrert 17 tilfeller av syfilis og 11 tilfeller av gonore.

¹⁸⁷ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D 1-428.

¹⁸⁸ Gjestland og Gundersen, 1990, 15.

mappene til kvinnene som ble overført fra andre leirer mangler det opplysninger om interneringsgrunnlaget.¹⁸⁹

4.4.6 Hadde noen blitt utsatt for klipping eller andre former for sjikanering?

Tre kvinner oppga at de ble internert etter eget ønske fordi de fryktet for egen sikkerhet hvis de ble sendt tilbake til hjemstedet. Lillian¹⁹⁰ var en 28 år gammel gift husmor fra Hedmark, som under krigen hadde arbeidet og vanket en del med tyskerne. Hun hadde hatt en kjærlighetsaffære med en grensepolitimann og ønsket selv å interneres etter frigjøringen. Hun var på Hovelsåsen i 43 dager. Brita¹⁹¹ var også en gift husmor fra Hedmark. Hun var 37 år og hadde ett barn med sin norske mann som hun ønsket å skilles fra på grunn av et forhold til en tysker. Brita og hennes tyske kjæreste hadde planer om å gifte seg etter at hun hadde fått skilsmisse fra ektemannen. Hun var internert i 29 dager. I likhet med Lillian og Brita var også Eva¹⁹² fra Hedmark og ønsket selv å interneres. Hun var en 23 år gammel hushjelp. Hun hadde ikke hatt noen kontakt med tyskerne under krigen, og fortalte i avhørsrapporten at hun kun hadde svart på tilsnakk fra tyskerne. Hun var på Hovelsåsen i 26 dager.

To av de tre kvinnene som selv ønsket å interneres var gift. Ekteskapet og situasjonen de hadde havnet i ved å innlede forhold til tyske soldater er trolig grunnen til at de ønsket å interneres. De hadde ikke bare vært utro mot sine norske ektemenn, de hadde i tillegg vært utro med fiendens menn. Dette kan sees på som et dobbelt svik ved at de både var utro mot ektemannen og mot nasjonen. De fryktet trolig for hva som ville skje nå, når deres tyske kjærester ikke lengre var der og kunne beskytte dem mot ektemannens og bekjentes hevn.

Tre kvinner opplyste at de var redde for å bli klippet. Helene¹⁹³ kom fra Oslo, var 19 år og arbeidet som kontordame for tyskerne. Hun hadde vært forlovet med en tysker, men var sammen med en annen tysker ved frigjøringen. Hun fortalte at hun var redd for å bli klippet i Oslo, og hadde dratt derfra. Hun ble overført til Hovelsåsen fra Elverum og var internert i 18 dager. Rita¹⁹⁴ var også 19 år gammel og fra Oslo. Hun hadde arbeidet som sanitetshjelp for tyskerne og var forlovet med en østerriksk soldat. Hun var, i likhet med Helene, redd for å bli klippet i Oslo, og hadde derfor dratt fra byen og til Elverum. Der ble hun tatt og deretter sendt til Hovelsåsen hvor hun var i 18 dager. Else¹⁹⁵ var fra Akershus, 23 år og ugift. Hun hadde

¹⁸⁹ Hovelsåsen interneringsleir, korrespondanse: SAH/Y.

¹⁹⁰ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 74.

¹⁹¹ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 133.

¹⁹² Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 151.

¹⁹³ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 306.

¹⁹⁴ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 307.

¹⁹⁵ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 329.

arbeidet som vaskepike for tyskerne og var forlovet med en østerriksk soldat. Etter 23 dagers internering på Hovelsåsen ble hun løslatt etter ordre.

Kine¹⁹⁶ og Julie¹⁹⁷ hadde begge blitt truet med å få klippet håret av seg. De var begge fra Oslo og hadde arbeidet for tyskerne, Kine som hjelpesøster og Julie som kjøkkenpike. Kine var 19 år gammel og forlovet med en tysker. Hun ble overført fra Janskollen i Oslo til Hovelsåsen hvor hun var internert i 43 dager før hun ble løslatt etter ordre. Hvorfor hun ble internert i mer enn 30 dager sier ikke kildene noe om, men ettersom hun hadde blitt overført fra Janskollen kan det ha skjedd en misforståelse med datoen for når hun ble internert, slik at hun ble internert lengre enn hun egentlig skulle.

Julie var 32 år, skilt og hadde ett barn. Om barnets far var tysk eller norsk fortelles ikke. Hun hadde hatt et forhold til en tysk soldat og hadde blitt innbragt ved flere razziaer i Oslo, hvor hun ble internert før hun ble overført til Hovelsåsen. Hun ble internert i seks måneder etter melding fra Helsedirektoratet og ble overført til Hovedøya 9. oktober som en av de siste internerte på Hovelsåsen.

I fire mapper opplyses det om kvinner som hadde blitt klippet. Det verste tilfellet var Jenny¹⁹⁸ som berettet at hun ble hentet i sitt eget hjem i Oslo av cirka 40 personer og deretter skamklippet. Hun var 19 år og hadde arbeidet for tyskerne. Hun ble først internert på Janskollen før hun ble sendt til Hovelsåsen, hvor hun var internert i 14 dager.

Anna¹⁹⁹ hadde blitt mishandlet og klippet. Hun var en 31 år gammel ugift kokke fra Akershus og hadde arbeidet for tyskerne. Hun hadde tidligere blitt behandlet for nervøsitet, og det ble opplyst at hun fremdeles var “meget nervøs”. Hun hadde forsøkt å begå selvmord to ganger, den første gangen etter at hun hadde blitt klippet og mishandlet av ukjente menn, den andre gangen fordi Hjemmefronten kom for å hente henne. Hun var på Hovelsåsen i 8 dager, men ble løslatt på grunn av sin psykiske tilstand. Hun oppgav at hun kun hadde snakket med tyskere på gaten, men aldri noen annen form for kontakt, og “protesterer bestemt mot å være tyskertøs”. Mari²⁰⁰ kom fra Oslo hvor hun hadde blitt klippet. Hun var 30 år, gift og hadde ett barn. I avhørsrapporten står det at hun hevdet at hun ikke hadde hatt noe med tyskerne å gjøre. Hun hadde blitt innbragt ved en razzia i Oslo. Hun ble først internert i Oslo, deretter ble hun sendt til Hovelsåsen før hun ble sendt til Janskollen i Oslo. Hun ble internert etter “smitteanordningen” og fikk seks måneders internering etter melding fra Helsedirektoratet.

¹⁹⁶ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 258.

¹⁹⁷ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 329.

¹⁹⁸ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 220.

¹⁹⁹ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 13.

²⁰⁰ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 247.

Trude²⁰¹ var 35 år og kom fra Oslo. Mappen hennes inneholder lite informasjon, men hun hadde vært medlem av NS og ble overført til Hovelsåsen fra Oslo. Hun oppgav at hun skulle gifte seg med en nordmann. Om hun faktisk ble klippet er usikkert, men et notis i mappen forteller at det så ut til at hun hadde blitt klippet. Hun var på Hovelsåsen i 38 dager før hun ble løslatt etter ordre.

Alle kvinnene som hadde blitt klippet eller blitt truet med klipping kom fra Oslo og Akershus, de fleste av dem var unge og ugifte og hadde arbeidet for tyskerne under okkupasjonen. Dette bygger opp om teorien om at flertallet av kvinnene som ble klippet kom fra større steder. De tre kvinnene som ble sikret etter eget ønske kom fra Hedmark. De ville interneres i frykt for at de kunne bli klippet dersom de ikke lot seg internere. To av dem var gift med nordmenn og hadde hatt forhold til tyskere. Grunnen til at de selv ønsket å interneres kan være fordi de var redde for hva ektemennene de hadde vært utro mot kunne gjøre mot dem. De kom også fra mindre steder, så at lokalbefolkningen visste om forholdene deres er sannsynlig. Om de ville blitt utsatt for noen form for gatejustis dersom de ikke hadde latt seg internere er umulig å si noe om ut i fra kildene.

4.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett nærmere på hvem kvinnene som ble internert på Hovelsåsen var. De fleste var ugifte og yngre (16-35 år). Flertallet av kvinnene kom fra større eller mindre steder på Østlandet, og forklaringen på hvorfor kvinner fra hele landet ble internert på Hovelsåsen er todelt. Noen av kvinnene var hjemmehørende i distriktet og ble internert der fordi dette var den nærmeste interneringsleiren. Kvinner fra andre steder i landet ble internert på Hovelsåsen fordi de hadde oppsøkt tyskerne i de nærliggende oppsamlingsleirene og blitt tatt av Hjemmefronten og internert.

Omtrent halvparten av kvinnene hadde arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten i kortere eller lengre perioder, som kjøkken- og vaskepiker, hushjelper, kokker og sydamer, noen hadde også hatt kontorjobber. Dette var yrker som ikke krevde høyere utdanning på 1940-tallet. Flertallet av de internerte kvinnene på Hovelsåsen kom fra arbeiderklassen. Disse kvinnene kan sammenlignes med andre liknende undersøkelser av tyskerjenter i Norge, og resultatene er veldig like.²⁰²

²⁰¹ Hovelsåsen interneringsleir, fangemapper: SAH/D nr. 267.

²⁰² Pedersen, 2012, 37.

Mine funn fra Hovelsåsen skiller seg fra hva Pedersen har funnet ut om interneringsleiren på Hovedøya utenfor Oslo på ett punkt: kvinnene på Hovedøya ble i gjennomsnitt internert lengre enn kvinnene som ble internert på Hovelsåsen. Hans funn viser at den gjennomsnittlige interneringstiden på Hovedøya lå på omtrent to måneder,²⁰³ mens den gjennomsnittlige interneringstiden på Hovelsåsen lå på omtrent én måned.²⁰⁴

Interneringsleirene ble opprettet som et svar på befolkningens krav til at tyskerjentene skulle straffes på lik linje med andre landssvikere. Det offisielle formålet var å beskytte kvinnene som ble anklaget for å være tyskerjenter fra den øvrige befolkningens hevnaksjoner, og for å forhindre en epidemi av kjønnsykdommer. I realiteten ble begge anordningene brukt som et rettslig grunnlag for i det hele tatt å kunne internere kvinnene, som ikke hadde brutt noen norsk lov.

Bruken av “smitteanordningen” var i realiteten mye mindre utbredt enn myndighetenes propaganda skulle ha det til, dette gjenspeiler seg i resultatene fra både min og Pedersens undersøkelse. På Hovedøya var 11% av cirka tusen internerte kvinner smittet av en kjønnsykdom mens de var internert.²⁰⁵ På Hovelsåsen var 10% av 389 kvinner smittet eller hadde vært smittet av kjønnsykdommer. Myndighetenes tall var langt høyere, helt opp mot 75%.²⁰⁶ Setter vi sammen tallene fra min og Pedersens undersøkelse er det snakk om cirka 1500 kvinner fra Hovelsåsen og Hovedøya. Cirka 100 smittede fra Hovedøya, og cirka 40 fra Hovelsåsen, til sammen cirka 140 smittede, dette utgjør 9%. Her må det tas i betraktning at noen av kvinnene fra Hovelsåsen ble overført til Hovedøya, og kan derfor ha blitt regnet med to ganger. Det må også tas i betraktning at disse tallene ikke dekker hele landet. Likevel er dette tallet langt unna tallene myndighetene brukte for å legitimere bruken av “smitteanordningen”.

Som vi har sett i dette kapitlet ble flesteparten av kvinnene på Hovelsåsen internert etter “beskyttelsesanordningen”. Et fåtall av kvinnene ønsket selv å interneres, flesteparten ble internert mot sin egen vilje. Dette var trolig tilfellet for kvinnene i resten av landet også. Begge anordningene kan derfor sees på som et påskudd fra myndighetenes side, for å etterkomme befolkningens krav til straff av tyskerjenter, og for å legitimere interneringen av kvinner som ble mistenkt for å ha “fraternisert” med fienden. I tillegg til internering og gatejustis, ble kvinnene også omtalt og diskutert i avisene sommeren og høsten 1945. Ulike

²⁰³ Pedersen, 2012, 89.

²⁰⁴ Se figur 4.6, Interneringstid.

²⁰⁵ Pedersen, 2012, 98.

²⁰⁶ Filmavisen 04.10.1945.

forslag om hvilken straff de burde få, meninger om deres handlinger og meddelelser fra myndighetene var noe av det som ble publisert. Dette gjaldt også for de tre største lokalavisene i Hedmark.

Kapittel 5. Reaksjoner etter krigen

5.1 Innledning

Tyskerjentenes handlinger under andre verdenskrig skapte stor debatt i samfunnet i etterkrigstiden. Avisene ble en av de viktigste plattformene for formidling av både informasjon, kunngjøringer og meninger, både for myndighetene og for folk flest. Ved å undersøke leserinnlegg og artikler fra tre lokalaviser i Hedmark sommeren og høsten 1945, vil jeg forsøke å danne et bilde av hvilke holdninger som florerer i samfunnet, og hvordan kvinnene som ble mistenkt for å ha kollaborert med tyske okkupasjonsoldater ble framstilt i avisene.

Jeg har valgt å avgrense søket fra frigjøringen 8. mai 1945 til 31. oktober 1945. Grunnen til at jeg har valgt å avgrense på denne måten, er fordi krigen var over 8. mai 1945. Før denne datoen var de avisene som fortsatt var i drift underlagt okkupasjonsmaktens pressesensur, og kunne derfor ikke skrive hva de ville. Jeg har satt en stopp ved slutten av oktober samme år, fordi leiren på Hovelsåsen ble lagt ned i midten av oktober og de siste kvinnene dro derfra 12. oktober. Det ble også skrevet mindre om temaet utover høsten. De tyske troppene som hadde vært i oppsamlingsleirene på Haslemoen og Terningmoen ble også sendt hjem, og med færre tyske soldater igjen i distriktet, kan også dette være en grunn til at temaet ikke lengre var like hett som det hadde vært tidligere.

Kapitlet er delt inn i to hoveddeler. Den første delen består av en kvantitativ analyse av de tre avisene. Jeg vil først presentere avisene hver for seg, og vise hvor stor oppmerksomhet tyskerjentene fikk i hver enkelt avis, for deretter å sammenligne alle tre avisene. I den andre delen vil jeg forsøke å danne et bilde av hvordan kvinnene ble framstilt i pressen gjennom en kritisk nærlesning av tekstene. Her vil seks av temaene som ble gitt mest oppmerksomhet bli analysert hver for seg. En slik analyse av debatten om tyskerjenter i avisene vil være med på å forklare hvilke holdninger som fantes overfor tyskerjentene. Det kan også vise i hvilken grad media var med på å lage en stereotypi av kvinnene som ble beskyldt for å ha drevet med “horisontal kollaborasjon” under krigen.

5.2 Avisene

Jeg har valgt å undersøke tre lokalaviser fra Hedmark: *Glåmdalen*, *Østlendingen* og *Hamar Arbeiderblad (HA)*. Dette er de tre største avisene i distriktet, og til sammen dekker de alle delene av fylket. *Glåmdalen* dekker Solør, Kongsvinger, Odal og bygdene østover mot

Sverige og sørover mot Akershus. *Østlendingen* dekker fylket nordover i Østerdalen og opp til grensen til Sør-Trøndelag, Trysil, Elverum og Solør. *Hamar Arbeiderblad* (HA) dekker Hamar, Hedemarken, Elverum og områdene rundt østsiden av Mjøsa mot grensen til Oppland. Etter frigjøringen kom *Glåmdalen* og *HA*²⁰⁷ ut seks dager i uken og var på mellom 4-6 sider. *Østlendingen* kom også ut seks dager i uken, men hadde fire siders utgaver.

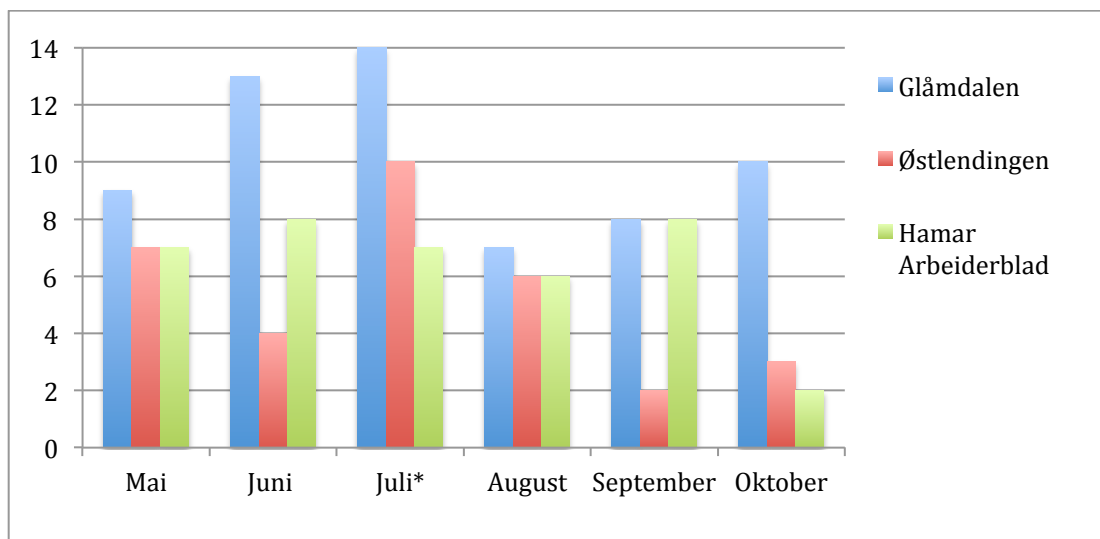
Grunnen til at jeg har valgt å undersøke lokalaviser er for å se om jeg kan finne noe om interneringsleiren på Hovelsåsen og hvordan avisene fremstilte tyskerjentene. Om kvinnene fra distriktet ble utsatt for ulike typer hets, som sjikanering eller klipping er også noe jeg har forsøkt å finne ut gjennom å undersøke lokalavisene. Det er sannsynlig at en lokalavis vil skrive om hendelser i nærområdet. Ved å undersøke disse tre avisene vil jeg finne ut hvor stort fokus det var på dette temaet i de ulike delene av fylket, og om det er de samme meningene og holdningene som gikk igjen eller ikke.

Tabellene viser hvor mange artikler og leserinnlegg de ulike avisene publiserte om tyskerjentene. Figur 5.1 viser artikler og leserinnlegg fordelt på måned, mens figur 5.2 viser fordelingen i uker. I figur 5.1 ser vi at *Glåmdalen* var den avisen som hadde flest artikler og leserinnlegg som omhandlet tyskerjentene. Juli er merket med (*) fordi jeg ikke har lyktes med å finne *HAs* aviser i perioden 6.-16. juli. Det samme gjelder for figur 5.2.

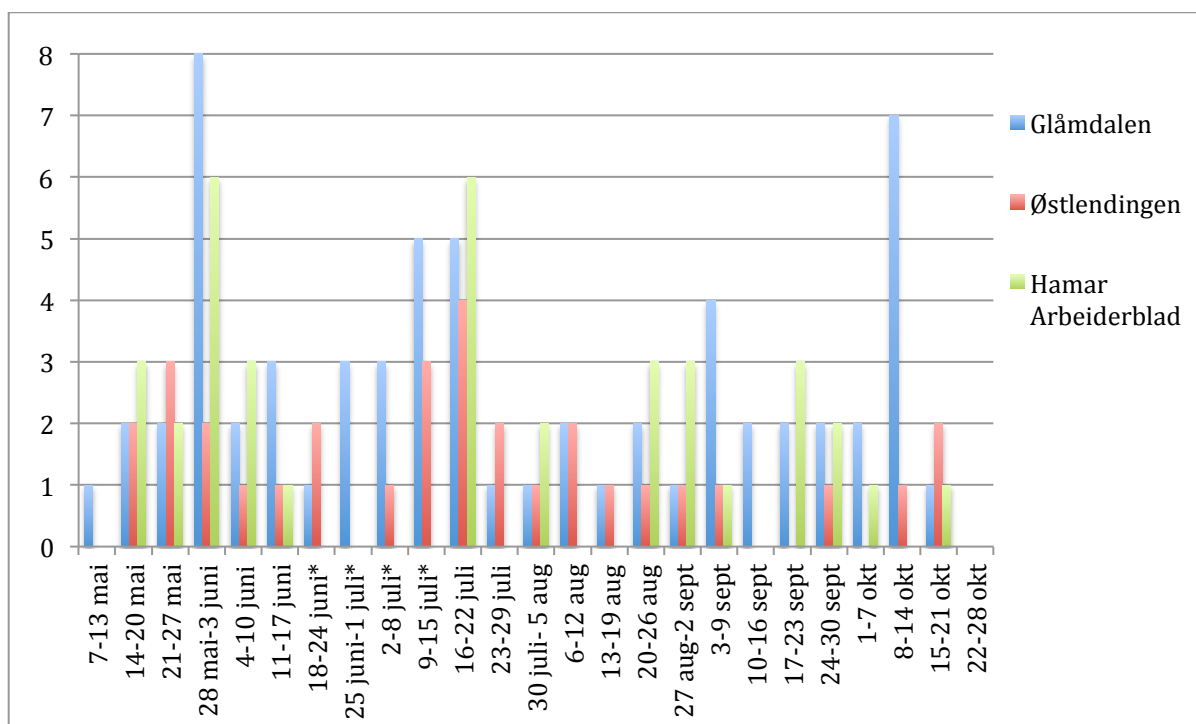
Figur 5.2 viser hvordan artiklene og leserinnleggene var fordelt på uker i den undersøkte perioden. I uke 19 (7.-13. mai) var det kun *Glåmdalen* som var i drift igjen. Vi ser også at det var flere uker hvor en eller to aviser ikke skrev om emnet i det hele tatt. I uke 43 (22.-28. oktober) hadde ingen av de tre avisene noen artikler om temaet (se fig. 5.2).

Sammenlignet med figur 5.1 ser fordelingen av saker annerledes ut i figur 5.2, fordi noen av ukene går over to måneder. Dette er med på å forskyve fordelingen av antallet saker om tyskerjentene i de tre avisene. Som vi ser i både figur 5.1 og 5.2 avtok interessen for saker om tyskerjentene noe utover høsten. Sakene fra september og oktober handlet ikke lengre om hvordan kvinnene skulle straffes, men om kvinner som hadde dratt til Tyskland, interneringen på Hovedøya og hva som ville skje med Hovelsåsen etter avviklingen av interneringsleiren.

²⁰⁷ *HA* er forkortelse for *Hamar Arbeiderblad*.

Figur 5.1 viser antallet artikler og leserinnlegg om tyskerjenter i de tre avisene i den undersøkte perioden.

Figur 5.2 viser hvordan artiklene og leserinnleggene om tyskerjenter var fordelt på uker.

5.2.1 Glåmdalen

Glåmdalen, tidligere *Kongsvinger Arbeiderblad*, var den eneste store avisen i Glåmdals-distriktet som ble utgitt under hele krigstiden, men under pressesensur.²⁰⁸ Etter krigens slutt

²⁰⁸ Egil Sørli, *Fra småbyavis til distrikts-organ – Glåmdalen 1926-76* (Kongsvinger: Glåmdalen Trykkeri, 1976), 58, 62.

ble dette en Arbeiderparti-avis. Opplaget ved frigjøringen lå på litt over 10.000 eksemplarer, men steg raskt innen papirrasjonerings grenser, og i 1946 hadde opplaget steget til 13.450 eksemplarer.²⁰⁹

I perioden 8. mai til 31. oktober fant jeg 61 artikler og leserinnlegg som omhandlet tyskerjenter, tyske soldater i distriktet og Hovelsåsen Interneringsleir.²¹⁰ Av disse var det 28 artikler, hvorav 18 var lokale og 10 var fra NTB²¹¹ og andre steder i landet. Det var også 12 leserinnlegg og 20 korte nyhetssaker eller notiser. Over halvparten av artiklene handlet om lokale hendelser.

Som vi ser i figur 5.2 hadde uke 22 (28. mai – 3. juni) og uke 41 (8.-14. oktober) flest artikler og leserinnlegg. I uke 22 handlet artiklene og leserinnleggene i hovedsak om interneringen av kvinner og opprettelsen av leiren på Hovelsåsen, samt opprydningen og forvaringen av tyske tropper i distriktet. Grunnen til at det var så mange artikler i uke 41 var sannsynligvis avviklingen på Hovelsåsen. Det ble diskutert hva som ville skje med leiren etter avviklingen av interneringsleiren og hva som ville skje med de siste internerte kvinnene som var igjen der. I *Glåmdalen* var det 45 artikler og leserinnlegg uten navngitt forfatter, de fleste av disse var nyhetssaker som er skrevet av avisens journalister. Kun to innlegg hadde fullt navngitt forfatter, dette var en “tilbakekallelse” av et usant rykte fra en leser, og ett leserinnlegg. Åtte innlegg var underskrevet med kallenavn og en med initialer.²¹²

Leserinnleggene er plassert under en egen spalte, det samme gjelder for kortere nyhetssaker som er plassert under spalten ”Dagsnytt”. Plasseringen av de to spaltene varierte fra utgave til utgave, og større artikler hadde en mer tilfeldig plassering.

5.2.2 Østlendingen

Østlendingen fikk lokalene ødelagt etter bombingene av Elverum 11. april 1940, men ble satt i produksjon igjen etter omtrent en måned.²¹³ *Østlendingen* var en Bondeparti-avis, og senere Senterparti-avis da partiet byttet navn. Også denne avisen kom raskt i produksjon igjen etter

²⁰⁹ Sørli, 1976, 68, 70.

²¹⁰ *Glåmdalen* (mikrofilm-utg.) (1945)20. Strekkode: a16009425. Objekt-id: 71483307000002201. Oria.no

²¹¹ NTB, forkortelse for Norsk Telegrambyrå. Norsk presses sentrale nyhets- og billedbyrå, landsdekkende selskap som dekker nyheter fra hele landet og selger sine saker til andre aviser.

²¹² Politisjef Aulies uttalelse regner jeg som hans ord, og plasserer derfor han som forfatter, selv om det er *Glåmdalens* journalister som har skrevet saken på nytt og publisert det. Det samme gjelder en meddelelse fra justis- og politidepartementet.

²¹³ Tor Arne Johansen, *Et produksjonssystem i støpeskjeen. Teknologitvilling i norske aviser 1940-2010* (Oslo: Norsk pressehistorisk forening, 2013), 16.

den tyske kapitulasjonen. Hvor stort opplaget var etter frigjøringen har jeg ikke lyktes i å finne ut av.

I perioden jeg har undersøkt hadde *Østlendingen* 32 artikler og leserinnlegg om temaet.²¹⁴ Av artiklene var 12 lokale nyheter, mens ni var fra NTB og andre steder i landet. Det var også 10 kortere nyhetssaker og notiser. Av disse var det kun ett leserinnlegg, underskrevet E. Dahl. Resten av sakene er artikler og meddelelser fra myndighetene. Noen av disse er uttalelser fra Rikspolitisjef Aulie. Til tross for at avisen hadde en egen spalte for leserinnlegg, kalt “Lesernes meninger”, handlet kun ett av leserinnleggene i perioden om tyskerjentene.

Østlendingen hadde flest artikler i uke 29 (16.-22. juli), to av artiklene handlet om norsk-tyske ekteskap, en artikkel handlet om tyskerjenter som var innbragt ved razziaer på Terningmoen, og som ble sendt til sine hjemsteder. Den siste artikkelen var en meddelelse fra Rikspolitisjefen om at tyskerjentene ikke måtte behandles på en slik måte at flere kunne bli prostituerte.

5.2.3 Hamar Arbeiderblad (HA)

Hamar Arbeiderblad er den tredje avisen jeg har undersøkt. Avisen var organ for Arbeiderpartiet i Hamar, Hedemarken og Østerdalen. Den ble lagt ned under krigen, men gjenoppstod i et samarbeid med *Høires Hamar Stiftstidende* under navnet *Hedemarkingen* fra 2. juli 1943 og frem til frigjøringen.²¹⁵ *HA* alene var i drift igjen allerede 14. mai 1945²¹⁶, og denne første utgivelsen hadde et opplag på 7.650 eksemplarer. I utgangen av oktober samme år hadde opplaget steget til det dobbelte, cirka 14.000 eksemplarer.²¹⁷

I perioden 14. mai til 31. oktober fant jeg 37 artikler og leserinnlegg om tyskerjenter i *HA*.²¹⁸ Digitalarkivet mangler aviser fra 6.-16. juli, og jeg har ikke funnet avisen noe annet sted, så hvor mange saker det var i avisen i denne perioden er uvisst.

Av disse var det 24 artikler, hvorav 13 var lokale, mens 11 var fra NTB og andre deler av landet. Det var også tre leserinnlegg og ti korte nyhetssaker og notiser.

²¹⁴ *Østlendingen* (mikrofilm-utg.) (1945) Strekkode: 75WK00336 Objekt-id: 71481300950002201. Glåmdalsmuseets bibliotek. Oria.no

²¹⁵ Guri Hjeltnes, *Avisoppjøret etter 1945* (Oslo: Aschehoug, 1990), 249.

²¹⁶ Johansen, 2013, 25.

²¹⁷ Kaare Wilhelmsen, *Partiorgan og distriktsavis. Hamar Arbeiderblad 1925-1975* (Hamar: A/S Hamar Arbeiderblad, 1975), 126.

²¹⁸ *Hamar Arbeiderblad*, arkiv: www.h-a.no/arkiv

I *HA* var det flest saker i uke 22 (28. mai – 3. juni) og uke 29 (16.-22. juli) med seks artikler hver (se figur 5.2). I uke 22 handlet artiklene om hva som skulle gjøres med tyskerjentene, samt en artikkel om hva som skulle gjøres med barn som hadde tyske fedre. En artikkel handlet om behandlingen av noen tyskerjenter i Danmark. I uke 29 handlet to av sakene om ekteskap mellom norske kvinner og tyske menn, to om tyskerjentene og situasjonen på den tyske oppsamlingsleiren på Terningmoen i Elverum, samt to om Rikspolitisjef Aulies kunngjøring, hvorav en er kunngjøringen, mens det andre er et leserinnlegg om kunngjøringen.

I *Hamar Arbeiderblad* var det 29 artikler og leserinnlegg uten navngitt forfatter, to leserinnlegg underskrevet med kallenavn og tre artikler med initialer. Kun ett innlegg var undertegnet med fullt navn. Rikspolitiet har to meddelelser i *HA*. Det var dessuten færre leserinnlegg enn i *Glåmdalen*, ikke bare om temaene jeg har undersøkt, men generelt. Spalten for leserinnlegg ble kalt “Fritt ord”.

5.2.4 Sammenligning av de tre avisene

Ut i fra gjennomgangen av avisene ser vi at det er flere saker i *Glåmdalen* enn i både *Hamar Arbeiderblad* og *Østlendingen*, 24 færre i *HA* og 29 færre i *Østlendingen*. En grunn til dette kan være på grunn av Hovelsåsen og oppsamlingsleiren på Haslemoen som begge lå i området *Glåmdalen* i hovedsak dekket. *HA* dekket ikke dette området, dette kan være en forklaring på at det var færre artikler og leserinnlegg om temaet i denne avisen. Til forskjell skrev *HA* mer om Terningmoen enn *Glåmdalen* gjorde, av samme grunn som nevnt over. Dette gjelder også for *Østlendingen*, noe som er naturlig ettersom denne avisen hadde sitt hovedkontor i Elverum, samme sted som Terningmoen lå.

Funnene viser at *HA* og *Østlendingen* hadde færre leserinnlegg om temaet også, forholdsvis tre og ett leserinnlegg mot *Glåmdalens* 12 leserinnlegg. *HA* og *Østlendingen* hadde også en mer lik fordeling mellom lokale og nasjonale saker. *Glåmdalen* hadde 18 lokale og ti nasjonale artikler, nesten to tredjedeler av artiklene var lokale. *HA* og *Østlendingen* hadde en mer lik fordeling, *HA* med 13 lokale og 11 nasjonale, *Østlendingen* med 12 lokale og ni nasjonale. *Østlendingen* skiller seg ut fra de to andre avisene, med kun ett leserinnlegg. Dette innlegget er så vidt inne på temaet tyskerjenter, og handlet i hovedsak om Hjemmefronten og deres oppførsel i fredsdagene.

En likhet jeg har funnet er nyhetssaker fra NTB og nasjonale nyhetssaker som ble trykket i flere av avisene. Et eksempel er en melding fra Rikspolisjef Andreas Aulie om at politiet og Hjemmestyrkene skulle ta seg av etterforskningsaker, og at privatpersoner ikke skulle foreta arrestasjoner eller liknende på egenhånd. Denne saken fant jeg igjen i alle tre avisene. Det er flere eksempler på artikler som finnes i flere aviser, både nasjonale meddelelser og meldinger fra politiet, Hjemmestyrkene og politikere, samt historier fra andre deler av landet. Razziaer som hadde blitt gjennomført på Haslemoen eller Terningmoen er også et tema i alle avisene. *Glåmdalen* og *Østlendingen* skrev begge om Terningmoen og Haslemoen, mens *Hamar Arbeiderblad* skrev mest om Terningmoen. Haslemoen ble kun nevnt et par ganger i *HA*.

I begynnelsen av den undersøkte perioden handlet de fleste artiklene og leserinnleggene om hvordan og når tyskerjentene skulle straffes. Utover sommeren skiftet fokuset over til å handle om norsk-tyske ekteskap og krigsbarna. Mange av innleggene fra juli til september handlet også om razziaer på de tyske oppsamlingsleirene. I oktober ble det skrevet en del om hva som skjedde med Hovelsåsen og opprettelsen av leiren på Hovedøya.

Vi skal nå se nærmere på hva som ble skrevet i artiklene og leserinnleggene i de tre avisene, og jeg vil analysere de holdningene og meningene som kom fram i tekstene.

5.3 Mediedebatten om tyskerjentene

Undersøkelsen av avisene viser mer enn hvor mange artikler og leserinnlegg de tre avisene hadde om tyskerjentene. Ved å undersøke innholdet i tekstene har jeg gjort en kvalitativ analyse i form av en kritisk nærlesing av artiklene og leserinnleggene. Dette har jeg gjort for å vise hvilke meninger og holdninger som kom fram om ulike temaer i debatten om tyskerjentene i de tre avisene. Jeg vil undersøke hvilke ord som ble brukt og hvilke holdninger som kom fram gjennom bruken av ordene. Ved å sette flere leserinnlegg og artikler om et bestemt tema i sammenheng med hverandre, kan dette vise et større bilde av oppfatningen om tyskerjentene i lokalsamfunnet i etterkrigstiden. Ved å se nærmere på ulike temaer vil det dannes et bilde av hvilke meninger og oppfatninger som fantes i samfunnet i tiden etter frigjøringen.

Jeg har valgt å dele tematikken inn i seks deler som vil bli diskutert hver for seg. De seks temaene er de det ble skrevet mest om i avisene i den undersøkte perioden. Hvordan synet på ulike temaer rundt tyskerjentene ble fremstilt i avisene, gjennom både leserinnlegg

og artikler i *Østlendingen*, *Glåmdalen* og *HA*. Temaene jeg vil drøfte er forventninger til straff, klippeaksjoner, intelligens, norsk-tyske ekteskap, renslighet og smitte og kvinnenes sosiale bakgrunn.

5.3.1 Forventninger til straff

At kvinner som vanket med okkupasjonssoldater kunne utgjøre en viss risiko for landets sikkerhet var muligens en medvirkende årsak til at kvinnene fikk et dårlig rykte, og at forventninger om at de skulle straffes oppstod. Selv om det gjaldt de færreste av tyskerjentene, var det likevel noen som drev med angiveri i krigsårene. Nesten like mange norske menn som kvinner hadde hatt såkalt tyskerarbeid, men dersom en kvinne hadde snakket eller festet sammen med tyskerne ble hun stemplet som tyskerjente. I hovedsak var det kvinnenes omgang med tyskerne og bruddet med den forventede oppførselen til kvinner som var det største problemet for folk flest i samtiden.

Som vi har sett tidligere var det en forventning til at alle landssvikere skulle straffes etter frigjøringen. I avisene kom det fram ulike forslag til hvordan tyskerjentene burde straffes. Utestengelse var et av forslagene. I forbindelse med den første lovlige 17. Mai-feiringen på fem år, var det sterke meninger om hvem som burde få være med på feiringen og ikke: tyskerjenter og landssvikere burde utestenges fra offentlige arrangementer. I et leserinnlegg i *Hamar Arbeiderblad* 16. mai var nettopp tyskerjenter og nazisters deltakelse i den forestående feiringen tema:

17. Mai møter ganske sikkert disse individer [tyskerjenter og nazister] fram for å feire dagen. Dette mener jeg må forhindres. De som frivillig har hatt omgang med tyskere eller nazister og som har festet sammen med dem bør også holde seg vekk.²¹⁹

Innsenderen mente trolig at de som hadde sviktet nasjonen under krigen ikke burde få ta del i feiringen av den norske nasjonaldagen. Tyskerjentene ble sett på som landssvikere på grunn av deres omgang med tyskere. Som vi har sett i tidligere kapitler, kunne ikke tyskerjentene dømmes etter de samme lovene som nazister, da det å omgås tyskere ikke var en straffbar handling. I leserinnlegget over ser vi at tyskerjenter og nazister ble satt i samme bås med

²¹⁹ "herr direktør" *Hamar Arbeiderblad* 16.05.1945.

fellesbetegnelsen “disse individer”. I nordmenns øyne i tiden etter frigjøringen fantes det ikke noe klart skille mellom ulike typer landssvik; svik var svik, uavhengig om det var av økonomisk, politisk eller seksuell art.

Men det var ikke bare feiringen av 17. mai 1945 tyskerjentene burde utestenges fra. Utover sommeren kom det inn flere leserinnlegg hvor avsenderne mente at tyskerjenter burde holde seg unna festligheter og liknende.

En ting som ergrer en flerhet av de mange som lørdag var i Byparken var at tyskertøsene slapp inn. Frekke og freidige som ellers holdt de seg frampå (...) En skulde vel kunne gå ut fra at man no har såpass oversikt over hvem det er som er ”tyskertøs” og ikke at ihvertfal de som er sluppet utigjen kunde bli nektet adgang til de steder skikkelige folk holder til.²²⁰

Her kom det fram at innsenderen mente at internering ikke var straff nok for tyskerjenter, og at de i tillegg burde utestenges fra steder med “skikkelige folk”. Her distanserer innsenderen seg fra tyskerjentene ved å skille mellom “oss” og “de”, hvor innsenderen selv regner seg som en del av “oss” - de gode nordmennene, skikkelige folk, mens “de” er tyskerjentene, - de som hadde sviktet i krigsårene.

Internering som straff var også et tema som gikk igjen i sakene som omhandlet tyskerjentene. Som vi har sett i tidligere kapitler, oppstod det et problem for myndighetene i forbindelse med hvilken straff tyskerjentene skulle få. De hadde ikke brutt noen lov, men på grunn av sine valg av fienden som kjærester brøt de med de moralske forventningene. “Tyskerjenter som har opptrådt som angivere eller kriminelle forbrytere er selvsagt sikret i den utstrekning politiet har kunnet få fatt i dem”, ble det opplyst i en artikkel i *Østlendingen* 23. mai 1945.²²¹ Men hva med alle antatte tyskerjenter som ikke hadde brutt noen lov?

Folk skriver og folk ringer og folk holder faktisk på å spørre oss i hjel: hva blir det til med tyskertøsene? Skal de overhodet ikke stå til regnskap for den skjensel og vanære de har bragt over vårt land? Joda, det skal de! (...) myndighetene [arbeider] på spreng for å få dem internert og uskadeliggjort (...).²²²

²²⁰ “Tyskertøsene og offentlige sammenkomster” *Glåmdalen* 17.07.1945

²²¹ “Radikal utrenskning innenfor politiet” *Østlendingen* 23.05.1945.

²²² “Også tyskertøsene skal interneres” *Østlendingen* 14.06.1945.

I denne artikkelen kom det tydelig fram at tyskerjentene burde, og skulle straffes de også. Det kan oppfattes som at journalisten er enig i alle henvendelsene om at tyskerjentene burde straffes. De skulle ikke bare interneres, de skulle også “uskadeliggjøres”. Hva som menes med uskadelig-gjøring kom fram senere i artikkelen, hvor det ble diskutert hvordan Norge som “kulturnasjon og rettsnasjon” skulle ta hånd om tyskerjenter på lovlig vis.

Artikkelen viser også at dette var et tema som vakte stor interesse, og det var mange ubesvarte spørsmål om hvordan, og når kvinnene som hadde sviktet under krigen skulle få sin straff og hva slags straff de skulle få.

Sunnhetsloven av 1860 var et forslag som ble presentert i den samme artikkelen, denne loven gav hjemmel for internering av “personer som lider av ondartede sykdommer hvis videre utbredelse av smitte kan være å befrykte”. Det var altså snakk om internering av kvinner som var syke, om det kun var snakk om kjønns sykdommer sies det ingen ting om.

“Skjensel og vanære” var også ord som ble brukt for å beskrive synspunktene rundt tyskerjentenes handlinger i krigsårene. Kvinnene hadde skjemet ut landet og vanæret nasjonen og det norske folket (kanskje særlig norske menn) ved å velge fienden framfor sine egne landsmenn og sitt eget land. Kvinnenes omgang med tyskere ble sett på som landssvik, og befolkningen mente at tyskerjentene burde straffes på samme måte som andre landssvikere.

Av alle landssviksaker er vel denne den vanskeligste å ordne opp i, for det er ingen lov som direkte kan ramme dem som utelukkende for ”flirtens” skyld har hatt omgang med tyskerne. At disse tyskerjentene har vist en uverdlig holdning og derfor har et dårlig stempel på seg er klart.²²³

At kvinnenes omgang med tyske soldater ble omtalt som for “flirtens” skyld kan bety at forholdene mellom norske kvinner og tyske soldater ikke ble sett på som vanlige, romantiske kjærlighetsforhold. En flørt defineres som et kortvarig og useriøst forhold. Dette kan tolkes som at kvinnene ikke var sammen med tyskere på grunn av kjærlighet, men for fornøyelse og egen vinnings skyld. Setter man ordet “flirt” sammen med omgang og uverdlig holdning ser vi at det her er snakk om et seksuelt forhold. Den uverdige holdningen er kvinnenes brudd med

²²³ “Tyskerjentene bør komme i forbedringsanstalter” *Glåmdalen* 02.06.1945.

de forventede kjønnsrollene på 1940-tallet, hvor seksualiteten først og fremst tilhørte ekteskapet eller prostitusjon. Det ble også skrevet at tyskerjentene var den vanskeligste av alle landssviksakene, dette kan tolkes som at tyskerjentene ble sett på som landssvikere på lik linje med de som faktisk hadde begått landssvik.

Tyskerjentene utgjorde en egen gruppe og de falt mellom to stoler i flere sammenhenger. I landssvikoppgjøret var de fleste verken nazister eller frontsøstre.²²⁴ Også i forbindelse med kvinnerollen havnet tyskerjentene utenom de “vanlige” rammene. De færreste av kvinnene var prostituerte, og de færreste var heller ikke gift, noe som førte til at tyskerjentene også falt utenom de to kategoriene av kvinner som det var sosialt akseptert at hadde seksuelle forhold. De falt utenfor resten av samfunnet innen både de rettslige rammene og de sosiale forventningene til kvinners kjønnsroller. Det var altså en forventning til at tyskerjentene i Hedmark også skulle straffes. Det ble foreslått ulike måter å straffe dem på, og det var et spørsmål som opptok alle de tre avisene.

5.3.2 Klippeaksjoner

Å klippe av kvinners hår kan sees på som en symbolsk kastrasjons, og klippeaksjoner forekom rundt om i Norge i frigjøringsdagene. Anette Warring mener at klippingen symboliserer kvinners unasjonale adferd, men at det også ble et bevis på at de hadde krenket samtidens krav til kjønns moralske normer for akseptert adferd.²²⁵ Jeg har ikke funnet bevis for at det skjedde klippeaksjoner i Hedmark i kildematerialet fra Hovelsåsen, men som vi nå skal se ble dette temaet likevel diskutert i avisene fra Hedmark.

23. mai var en hel artikkel tilegnet dette temaet i *Østlendingen*, og avisen frarådet publikum fra å straffe kvinnene som hadde “fløyet” med tyskere på eget initiativ.

Det [tyskerjentene] er et spørsmål som øyensynlig opptar mange sinn sterkt for tiden (...) og dømme pikene fra livet. In casu²²⁶ fra håret. (...) I Frankrike har man klippet håret av dem. Det er så. Men vi er ikke franskmenn. (...) Det sies at det samme skal ha vært tilfelle blant annet i Stavanger (...) også i Oslo er det

²²⁴ Frontsøstre er norske kvinner som tjenestegjorde som sykepleiere i det tyske Røde Kors på Østfronten under andre verdenskrig. Disse kvinnene ble dømt i landssvikoppgjøret for å tjenestegjort i tysk tjeneste. Dette til tross for at Røde Kors er en internasjonal humanitær hjelpeorganisasjon som bistår begge sider i strid.

²²⁵ Ellingsen et. al., 1995, 124.

²²⁶ In casu – i foreliggende tilfelle.

forekommet en del. (...) Det er et kinkig problem, det er ikke til å komme forbi. (...) men [ville] slikt være verdig opptreden?²²⁷

Artikkelen viser at folk visste om at hårklipping var en “vanlig” straff for antatte tyskerjenter, både i andre norske byer og i Frankrike. Her spiller artikkelens forfatter også på følelser, ved å stille spørsmål om en slik type oppførsel var verdig. Ville en synke så lavt og bryte reglene for å få ut frustrasjonen man føler overfor kvinnene som hadde hatt forhold til tyskere? Nasjonaliteten brukes også som et virkemiddel, ved å distansere seg fra franskmenn som klipper håret av tyskerjenter, og oppfordre til verdig opptreden blant nordmenn.

Noen dager senere ble det samme temaet tatt opp i en artikkel i *HA* som oppfordret myndighetene til å ta en avgjørelse så fort som mulig, for å forhindre private aksjoner mot tyskerjentene. Det hadde kommet avisen for øret at det ble planlagt en privat aksjon mot tyskerjentene, og avisen frarådet også her mot at befolkningen skulle ta hevn: “Vi ser det som vår plikt å forhindre enhver form for vilkårlig lynsjustis”. Samtidig vises det sympati for de som ville være med på aksjonen da avisen skrev videre: “Vi forstår så godt den reaksjonen tyskerjentene utløser hos størstedelen av publikum.”²²⁸ Et slikt utsagn viser at avisen delte lesernes syn på kvinnene. I følge en artikkel i *HA* hadde det ikke forekommet noen kjente klippeaksjoner mot kvinner i fylket i slutten av juli:

Vi har heldigvis i dette distriktet ikke vært så ille berørt av dette problemet som andre steder. Således har det ikke forekommet hårklippinger eller andre forulempinger av tyskerjenter som er sluppet ut igjen av internering.²²⁹

Det virker her som at de kvinnene som hadde vært internert og sluppet ut igjen fikk være i fred for ytterligere sjikanering. At dette var tilfellet er heller tvilsomt dersom vi ser tilbake på leserinnleggene der innsenderne ønsket at tyskerjentene som hadde vært internert og sluppet ut igjen burde utestenges fra offentlige arrangementer.

Også en av *Glåmdalens* lesere fikk sine meninger om tyskerjentene på trykk. Til tross for at de fleste kvinnene som ble ansett for å være tyskerjenter hadde blitt internert da innlegget stod

²²⁷ “Hårklipping er ikke verdig” *Østlendingen* 23.05.1945.

²²⁸ “Tyskerjentene” – et problem som må løses” *Hamar Arbeiderblad* 30.05.1945.

²²⁹ “Tyskerjentene” *Hamar Arbeiderblad* 23.07.1945.

på trykk i slutten av august 1945, virker det ikke som at denne leserens forargelse over kvinnenes oppførsel i krigsårene hadde avtatt særlig i løpet av sommeren.

Når en ser på disse tyskerjentene som går ute, noen har kanskje sittet inne en 8-14 dager, mens mesteparten aldri har vært innenfor murene. Disse usle skapninger som forenet seg så intimt med de tyske undertrykkere(...) Da ikke myndighetene gjør noe ved dette uvesenet, så skulle det vel være en folkets sak å gi dem en påminnelse (...) I minste fall var en hårfrisering på sin plass.²³⁰

Innsenderen mente at den straffen kvinnene hadde fått var for mild, om de i det hele tatt hadde fått noen straff. Innsenderen mente at ettersom myndighetene ikke gjorde nok for å straffe tyskerjentene, var det folkets rett å straffe kvinnene på egen hånd. Han eller hun mente at klipping ville være en passende form for straff for kvinnene. Innlegget ble trykket i slutten av august 1945, på dette tidspunktet hadde en stor del av tyskerjentene som hadde blitt internert i 30 dager i månedsskiftet mai-juni sluppet ut igjen. Om innsenderen ikke visste hvordan praksisen rundt interneringen var, eller om vedkommende rett og slett mente at også dette var en for mild straff er uvisst, men han/hun skriver 8-14 dager i forbindelse med å "sitte inne". Med "innenfor murene" kan det tolkes som det her var snakk om fengselsstraff, og at vedkommende forvekslet internering og fengsling.

Det kom fram i avisene at befolkningen i Hedmark visste om at klippeaksjoner var en "vanlig" straff for horisontal kollaborasjon. Avisene frarådet leserne fra å la følelsene ta overhånd og straffe kvinnene på egenhånd, og skrev at det ville komme en løsning fra myndighetenes side. Funnene i avisene tyder ikke på at det skjedde noen klippeaksjoner i Hedmark, selv om det gikk rykter om at det var planlagt aksjoner og andre former for lynchjakt av kvinner.

Avisenes dobbeltholdninger her er interessante. De tok avstand fra de holdningene som kom fram blant befolkningen, men likevel trykket de meningene, i form av både artikler og leserinnlegg. Journalistene og avisenes redaksjoner var en del av befolkningen de også, og som folk flest hadde også de meninger om tyskerjentene. Selv om avisene skulle forholde seg objektive til temaene de skrev om, skinner journalistenes meninger gjennom i tekstene, og viser til en viss grad at de delte lesernes meninger om tyskerjentene.

²³⁰ "Landssvikere" *Glåmdalen* 21.08.1945.

5.3.3 Intelligens

Så vidt jeg vet foreligger det ingen undersøkelser over de piker som har fraternisert med tyske soldater, men den alminnelige erfaring synes bestemt å tale for at det blant dem har vært uforholdsmessig mange svakt begavede, og også endel asociale psykopater – delvis endog likefrem sinnssyke.²³¹

Dette utsagnet er hentet fra et brev skrevet av Ørnulv Ødegård, direktør ved Gaustad sykehus, til Krigsbarnutvalget. At en overlege og professor i psykiatri uttalte noe slikt på bakgrunn av “alminnelig erfaring” virker uprofesjonelt i dag, i 1945 var praksisen en annen. På denne tiden ble løsaktighet sett på som et kjennetegn på åndssvakhet.²³² Denne sammenhengen kommer også fram i avisene fra sommeren og høsten 1945.

Dr. Øverland var ikke den eneste legen som uttalte seg om tyskerjentene. I et intervju spurte *Glåmdalen* Dr. Bakke på Flisa i Åsnes om hvordan han likte selskapet på Hovelsåsen etter et besøk der: “-det var en lite tiltalende forsamling, men når en tar i betraktning at det er tyskertøser fra nær sagt alle kanter av landet, kan en jo ikke vente det bedre.” Videre spørres det hvordan de internerte kvinnene oppførte seg: “-det er ikke mors beste barn akkurat, - frekke og nesevise som det verste taterpakk.”²³³

Tater var en nedsettende betegnelse som ble brukt om Rom- og Romanifolket, som ble sett på som kriminelle omstreifere.²³⁴ Tater var et skjellsord på 1940-tallet, og å sammenligne tyskerjentene med tater var synonymt med å omtale dem som løgnere og bedragere, personer som ikke var ønsket i samfunnet. At tyskerjentene omtales som “ikke mors beste barn” kan sees i sammenheng med deres sosiale bakgrunn, men også sammen med oppdragelsen. De var uoppdragne og brøt med forventningene til hvordan kvinner skulle oppføre seg, både i forhold til kjønnsrollene og samtidens moralske holdninger.

Oppfatningen om tyskerjentenes mangel på intelligens kom også fram i avisene gjennom måten de ble omtalt på. En politifullmektig uttalte at “[d]et later til at disse jentene ennå ikke er klar over at det er noe ulovlig de gjør seg skyldige i.”²³⁵ Dette kan tolkes som at

²³¹ Ellingsen et. al., 1995, 13.

²³² Wagnild, 2010, 28.

²³³ ““Celeber” leir på Hovelsåsen i Åsnes” *Glåmdalen* 29.05.1945.

²³⁴ Thomas Vestgården og Sigmund Aas, *Skammens historie. Den norske stats mørke sider 1814-2014* (Oslo: Cappelen Damm, 2014), 39-40.

²³⁵ “Tyskertøsene kommer strømmende til Elverum” *Østlendingen* 24.07.1945.

politifullmektigen mente at tyskerjentenes mangel på intelligens gjorde at de ikke skjønnte konsekvensene av det de hadde gjort. Denne mangelen på intelligens gjaldt både unge og eldre kvinner:

[A]lle aldre var representert [ved en razzia på Terningmoen i Elverum], - fra jenter, som vanskelig kunne ha passert 15 opp til modne ”damer” langt opp mot de 50. (...) Noen av ”damene” så fremdeles temmelig freidige, egentlig skamfulle var neppe noen av dem(...).²³⁶

Artikkelen forklarer kvinnenens oppførsel ut i fra deres mangel på intelligens og fornuft. Mangelen på intelligens her blir uttrykt med å si at de fremdeles er freidige og ikke skamfulle, tegn på at de ikke skjønnte konsekvensene av det de hadde gjort, og fremdeles holdt på med da de fortsatt oppsøker tyskerne. Dette gjaldt for både yngre og eldre kvinner. I avisene omtales kvinner som oppsøkte de tyske oppsamlingsleirene i nedsettende og ironisk ordelag. Ussel, som kan bety dum eller mindreverdige, er ett ord som ble brukt ved flere anledninger. Kvinnene ble også omtalt som late, som i denne artikkelen:

(...)og nå hengir de seg til et ørkesløst dagdriverliv uten å gidde å ta sine fingre i nyttig arbeid, - så lenge det går – for å seinere ganske sikkert å falle samfunnet og sine arbeidende medmennesker en byrde.²³⁷

Tyskerjentene kunne bli en byrde for samfunnet på grunn av deres latskap og fordi de ikke ville arbeide. Latskap kan sees på som et tegn på dumhet, og mangelen på intelligens gjorde at kvinnene ikke gadd å arbeide. Slik kunne de bli en byrde for samfunnet uten at de selv skjønnte det. Det ble også skrevet at “mange av dem har ikke vett og tanke for de gale de har gjort.” og “har de sunket så dypt får de sannelig se å komme seg opp igjen ved egen hjelp”.²³⁸ Igjen ble det hevdet at det var kvinnenens intelligensnivå som var årsaken til handlingene og at de ikke skjønnte hvilke konsekvenser dette ville få.

Tyskerjentene ble framstilt som mindre intelligente kvinner som ikke visste bedre eller som ikke skjønnte at det de hadde gjort, og fortsatt gjorde etter frigjøringen, ble sett på som galt i

²³⁶ “Jamen moro å være på moen att! –Smånotiser omkring storrazziaen på Terningmoen” *Østlendingen* 09.07.1945.

²³⁷ “Mangelen på hushjelp” *Glåmdalen* 02.08.1945.

²³⁸ “Problemet tyskertøser” *Hamar Arbeiderblad* 01.06.1945.

både befolkningens og myndighetenes øyne. Dette gjaldt også i Hedmark, som jeg har vist i dette avsnittet. Mangelen på intelligens ble ikke brukt for å unnskyldte kvinnenenes handlinger, men heller for å understreke hvor uintelligente de var. Kvinnene ble omtalt som om de verken skjønnte sitt eget beste eller hva som var det beste for samfunnet rundt dem, i tillegg var de frekke og vulgære i oppførsel og væremåte. Oppførselen strider igjen mot de forventede kjønnsrollene i samtiden, hvor kvinnen skulle være veloppdragen og lydlig overfor faren eller ektemannen, og i krigstid også overfor nasjonen.

5.3.4 Norsk-tyske ekteskap

Ekteskap mellom norske kvinner og okkupasjonssoldater var et tema som opptok mange i tiden etter den tyske kapitulasjonen. Mange kvinner hadde giftet seg med en tysker allerede under okkupasjonen, og i ettertid oppstod det diskusjoner om hvorvidt slike ekteskap skulle sees på som gyldige eller ikke. Ikke bare i Norge, men også i Tyskland. Etter frigjøringen kunne ikke tyske vigselmenn lengre vie norsk-tyske par i Norge. Sommeren 1945 var hvert syvende bryllup i Norge mellom norske kvinner og tyske menn.²³⁹ 19. juli 1945 hadde *Glåmdalen* en artikkel om norsk-tyske ekteskap med en meddelelse fra Justis- og politidepartementet via NTB, som informerte om at:

[D]et er etter norsk lov ikke noe til hinder for at norske kvinner og tyske statsborgere (soldater) inngår ekteskap med hverandre. Skal vielsen foregå her i landet, må den foretas av norske vigselmenn.²⁴⁰

Justisdepartementets meddelelse ble trykket i avisene for å formidle deres beslutning i et spørsmål som opptok mange i tiden etter frigjøringen. Som vist i kapittel 3 ble det gjort flere endringer før meddelelsen over ble besluttet vedtatt. At vielser mellom norske kvinner og tyske soldater heretter måtte foretas av norske vigselmenn kan sees i sammenheng med at det fortsatt befant seg et stort antall tyske soldater i landet, også tyskere som kunne foreta vielser under krigen. Etter kapitulasjonen hadde ikke tyske prester og vigselmenn som fortsatt befant seg i Norge legitimitet til å utføre vielser. Meddelelsen ble trykket i avisene for å forhindre forvirring dersom norske kvinner fortsatt ønsket å gifte seg med tyske soldater, noe

²³⁹ Drolshagen, 2009, 165.

²⁴⁰ "Problemet norske kvinners ekteskap med tyskere." *Glåmdalen* 19. juli 1945.

mange fortsatt gjorde. Denne avgjørelsen kan sees i sammenheng med det rettslige problemet som tyskerjentene skapte for norske myndigheter. Dersom flere tyskerjenter giftet seg med tyskere kunne norske myndigheter sende dem ut av landet, og dermed kvitte seg med flere kvinner som var med på å utgjøre “problemet tyskerjentene”. Dette kom også fram i en artikkel i *HA*.

I september hadde *HA* en artikkel der problematikken rundt hva som burde gjøres med norske kvinner som hadde giftet seg med tyskere ble tatt opp. “Den norske regjering ønsker etter sigende å bli kvitt denne ynkelige og uverdige art mennesker”.²⁴¹ Her står det skrevet i klartekst hvilken oppfatning journalisten hadde om og hvordan han tolket den norske regjeringens meninger om tyskerjentene. For å løse problemet om straff som tyskerjentene skapte for myndighetene burde de sendes ut av landet, som vist i forrige artikkel fra *Glåmdalen*. På grunn av de vanskelige transportforholdene ble dette umulig. Det dannes også en avstand fra tyskerjentene ved å karakterisere dem som en annen art av mennesker, og som en “ynkelig og uverdige art”. Dette ble gjort for å vise at det var forskjell på “oss” og “de”, hvor “de” har gjort noe galt. “Oss”-gruppen tok avstand fra dette, de hadde ikke gjort noe galt, og hadde opptrådt i samsvar med eksilregjeringens oppfordringer om å danne en isfront mot okkupasjonsmakten. Etter frigjøringen tok også norske myndigheter avstand fra landssvikere og tyskerjenter, i likhet med resten av “oss”-gruppen.

Utover høsten hadde det verste oppstyret rundt tyskerjentene avtatt, men nå dukket det opp nye spørsmål. Mange av de norske kvinnene som hadde giftet seg og dratt til Tyskland angret seg og ønsket å reise hjem. I den forbindelse trykte *Østlendingen* en gjengivelse av en kunngjøring fra et regjeringsmøte:

(...) alle norskfødte kvinner som er gift med tyskere [får] komme hjem til landet igjen. (...) Beslutningen er slik å forstå at det ikke vil bli gitt disse mennesker en permanent oppholdstillatelse i Norge. De må være forberedt på å bli internert her hvis forholdene tilsier det. Norsk statsborgerskap blir det ikke tale om.²⁴²

Ved å betegne kvinnene som ”norskfødte” viser det at de var født i Norge, men at de ikke lengre ble regnet som norske. Dette ble hjemlet i ekteskapsanordningen fra 17. august 1945,

²⁴¹ “6000 norske kvinner gift med tyskere under okkupasjonstiden” *Hamar Arbeiderblad* 21.09.1945.

²⁴² “Norskfødte kvinner får vende hjem fra Tyskland” *Østlendingen* 17.10.1945.

som omtalt i kapittel 3. Kvinnene ble også omtalt som ”disse mennesker”, noe som distanserer disse kvinnene fra andre kvinner.

Flere ganger stod det om store massebryllup mellom norske kvinner og tyske soldater som har funnet sted ulike steder i landet. 300 tyskerjenter hadde meldt i fra at de ville gifte seg med sine tyske kjærester i Bergens-området etter frigjøringen,²⁴³ i Trøndelag hadde det blitt inngått flere hundre norsk-tyske ekteskap i tiden etter frigjøringen²⁴⁴ og i følge Associated Press skulle så mange som 6000 norske kvinner ha giftet seg med tyskere i løpet av krigen.²⁴⁵ Norske kvinner ønsket også å gifte seg med tyskere i Stavanger-området.²⁴⁶ Etter vielsen, som ville bli et massebryllup, ville de bli plassert i “spesielle leirer for tyske kvinner” og sendt til Tyskland så snart det lot seg gjøre. Det er imidlertid ikke en eneste artikkel eller leserinnlegg hvor det nevnes at det ble inngått ekteskap mellom norske kvinner og tyske soldater i Hedmark. Ekteskap har antakelig blitt inngått mellom kvinner fra Hedmark og tyske soldater også, men det er ingenting i avisene som tyder på at det skjedde “massebryllup” i Hedmark, slik tilfellet var flere andre steder i landet.

At kvinnene ville bli plassert i leire for “tyske” kvinner kan tolkes som at de etter vielsen ville bli sett på som tyske statsborgere. Ved ekteskapsinngåelse med en mann av en annen nasjonalitet mistet norske kvinner det norske statsborgerskapet da de flyttet fra landet, men med den nye ekteskapsanordningen mistet kvinnen det norske statsborgerskapet idet hun giftet seg med en utenlandsk mann.²⁴⁷ Denne anordningen ble ikke vedtatt før 17. august 1945, men den fikk tilbakevirkende kraft. Det vil si at anordningen ikke hadde blitt vedtatt når denne artikkelen stor på trykk. Likevel ble kvinnene ansett som tyske idet ekteskap med en tysker ble inngått.

Det ble gjennomført flere såkalte “massebryllup” mellom norske kvinner og tyske soldater ulike steder i landet. Avisene skrev derimot ikke noe om at slike massebryllup skjedde i Hedmark. Som vist i forrige kapittel kom det kvinner fra alle landets kanter til Hedmark for å gjenforenes med sine tyske kjærester. Flere av de internerte på Hovelsåsen ønsket å gifte seg med sine tyske kjærester og forloveder som befant seg i oppsamlingsleirene i distriktet. Flere artikler, særlig i *HA*, skrev også om kvinner som ble funnet på Terningmoen ved razziaer i

²⁴³ “”Tyskertøser” som vil gifte seg” *Hamar Arbeiderblad* 17.07.1945.

²⁴⁴ “”Tyskertøsene” skal ekteskap med tyskere stoppes?” *Hamar Arbeiderblad* 18.07.1945.

²⁴⁵ “6000 norske kvinner gift med tyskere under okkupasjonstiden” *Hamar Arbeiderblad* 21.09.1945.

²⁴⁶ “Tyskertøsene får gifte seg” *Glåmdalen* 05.07.1945.

²⁴⁷ Olsen, 1998, 306.

den tyske oppsamlingsleiren. Det kan tenkes at også disse kvinnene ønsket å gjenforenes med sine tyske kjærester for å inngå ekteskap, men ble internert i stedet.

Myndighetene valgte å frata kvinnene som hadde giftet seg med tyskere deres norske statsborgerskap, slik kunne kvinnene sendes ut av landet, og den norske stat ble kvitt en del av tyskerjentene og problemet de skapte i forbindelse med straff.

5.3.5 Renslighet og smitte

Kvinnen og kvinnens roller ble knyttet til hjemmet og de oppgavene som fulgte med. Kvinnelighet forbindes også med renslighet. Dette kan knyttes til kristendommens krav til renhet, hvor det jomfruelige er den reneste tilstanden.²⁴⁸ Renhet er ikke bare knyttet til det jomfruelige, det kan også knyttes til det Wagnild kaller fiendesmitte. Med dette mener hun at kvinnens omgang med fienden smittet henne med gale tanker og handlinger. Smitte kan også være i konkret form, som kjønnssykdommer. Som vi har sett tidligere økte antallet tilfeller av kjønnssykdommer betraktelig under krigen. Dette var et problem som ble knyttet til kvinnene, gjerne de prostituerte, men også tyskerjentene, da deres oppførsel ble sett på som løsaktighet.

23. mai publiserte *Hamar Arbeiderblad* en artikkel med et intervju av Rikspolitiet og stilte spørsmål om tyskerjentene. Det ble uttalt at kvinnene “i første rekke [utgjorde] et sosialt spørsmål og et renslighetsspørsmål som vil bli tatt opp seinere.”²⁴⁹ At dette var noe som ble tatt opp med politiet tyder på at det var en oppfatning om at politiet burde løse problemet rundt renslighetsspørsmålet, og straffe dem det gjaldt. Det sosiale spørsmålet det siktes til her er hvordan kvinnene ville bli behandlet av myndighetene. Det ble forsikret om at alle angivere og kriminelle ville bli siktet etterhvert som politiet arresterte dem. Renslighetsspørsmålet det ble siktet til kan være kvinner som hadde kjønnssykdommer, men det sies ikke noe mer om det.

HA publiserte en ny artikkel om temaet et par dager senere, “Nemlig den hygieniske [siden av problemet med tyskerjentene], - og den er av alvorligste art.” Videre i artikkelen ble det hevdet “at veneriske sykdommer er uhyggelig utbredt blant tyskerjentene.”²⁵⁰ I likhet med andre artikler om emnet oppfordres det også i denne artikkelen til at myndighetene burde ta hånd om saken. I dette tilfellet henvises det til Helsemyndighetene og det ble foreslått å innføre nøyere legekonsroll av de som ble ansett for å være tyskerjenter.

²⁴⁸ Wagnild, 2010, 36.

²⁴⁹ “Rikspolitiets vansker” *Hamar Arbeiderblad* 23.05.1945.

²⁵⁰ “Tyskerjentene – et problem som må løses” *Hamar Arbeiderblad* 30.05.1945, og “Tyskertøsene – et aktuelt problem” *Østlendingen* 31.05.1945.

I midten av juli delte Rikspolitisjef Andreas Aulie tyskerjentene inn i fire kategorier, denne kategoriseringen ble gjengitt som artikler i både *Glåmdalen* og *HA*.²⁵¹ Den første kategorien var de verste: de som var prostituerte allerede før krigsutbruddet, samt enkelte som hadde “kommet til i krigens år. Ofte er de venerisk syke og derfor en fare for sine omgivelser.”²⁵² Aulie uttalte i samme artikkel at “Hvis disse kvinnene ikke får høve til å rehabilitere seg, er det fare for stor nyrekruttering til de prostituertes skare.” Han antydnet også at tallet på smittede antakelig var høyere i byene enn på mindre steder. Grunnen til at Aulies uttalelse ble trykket i avisene kan være for å forsikre befolkningen om at politiet jobbet med å finne en løsning på hva de skulle gjøre med tyskerjentene, og på denne måten forhindre at folket straffet tyskerjenter på egenhånd.

I begge de to ovenfor nevnte artiklene var det snakk om fysisk smitte i form av kjønns sykdommer. Det oppfordres til at politimyndigheten måtte gripe inn, i frykt for at flere av de antatte tyskerjentene skulle ende opp som prostituerte dersom det ikke ble gjort noe.

“Fiendesmitte” kan sees på i flere sammenhenger. Blant annet i forbindelse med krigsbarn og genetisk arv ved at barn med tysk blod kunne danne en femtekolonne i det norske samfunnet når de vokste opp.²⁵³ En femtekolonne er en betegnelse på borgere som sympatiserer med fienden, for eksempel i krig, og driver politisk og militær undergraving.²⁵⁴ Barn med tyske fedre kunne dermed komme til å utgjøre en trussel for den norske staten da de vokste opp, og dette skapte debatt i samfunnet. Hva som burde gjøres med dem ble også diskutert i avisene. 5. juni ble det skrevet i en artikkel at “herrefolket” hadde etterlatt seg et stort antall barn “som med sine ‘germanske’ arveanlegg i sin tid kan komme til å volde landet adskillige bekymringer.”²⁵⁵

Det var et forstemmende syn som rent fikk det til å grøsse i en. (...) Mange av dem hadde tyskeravkommet i barnevogn, andre i armene, mens andre ikke var kommet lengre enn til å bære tilskue på kroppen resultater av omgangen med sine fine venner.²⁵⁶

²⁵¹ Se side 50-51 for Rikspolitisjef Aulies kategorisering.

²⁵² “Rettergangen mot tyskertøsene” *Hamar Arbeiderblad* 21.07.1945, og ”Fire kategorier av tyskertøser” *Glåmdalen* 21.07.1945.

²⁵³ Olsen, 1998, 352.

²⁵⁴ Torolf Rein, “Femtekolonne” I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 14.02.2009. <https://snl.no/femtekolonne>

²⁵⁵ “Har tyskerne etterlatt seg 6000 arvinger i Norge?” *Østlendingen* 05.06.1945. Hermetegnene er i originalteksten.

²⁵⁶ “General-razzia i den tyske fangeleiren på Terningmoen i Elverum” *Glåmdalen* 08.07.1945.

I artikkelen over beskrives tyskerjenter som ble tatt ved en razzia på Terningmoen. Som artikkelen forteller hadde flere av kvinnene barn med tyske soldater som de hadde med seg til leiren, andre var gravide. "Tyskeravkom" er en nedsettende betegnelse på barna med tyske fedre, her henvises det også til barnas nasjonalitet da de betegnes som tysk avkom. Barna hadde tysk blod i årene og ble ikke regnet som norske til tross for at moren var norsk. Barna ble også et synlig bevis på at kvinnene hadde drevet "horisontal kollaborasjon" med fiendens soldater. Mens landet fortsatt var okkupert ble Lebensborn redningen for mange av kvinnene som fikk barn med tyskerne, men etter frigjøringen ble de overlatt til deg selv. Den norske stat opprettet en egen komité som skulle finne en løsning på hva som burde gjøres med "tyskerungene", som de ble kalt på folkemunne.²⁵⁷ Dette ble kunngjort for *Glåmdalens* lesere i en artikkel i midten av juli:

Sosialdepartementet har oppnevnt et sakkyndig utvalg til behandlingen av de spørsmål som reiser seg i samband med barn født utafor ekteskap av norsk mor og tysk far. (...) Utvalget er bedt om å påskynde behandlingen av sakene så mye som mulig. Komitéarbeidet er alt i gang.²⁵⁸

Her ble det påpekt at barna (som regel) var født utenfor ekteskap. Medlemmene av komiteen bestod av en byrettsdommer, en jurist, en lege, en representant for Justisdepartementet, en representant for Norsk Barnevernsråd og en journalist med stort engasjement for sosialt arbeid.²⁵⁹ Denne sammensetningen tyder på at det ble lagt stor vekt på å løse de rettslige forholdene rundt hva som kunne gjøres med norske krigsbarn. At komiteen ble bedt om å påskynde arbeidet, tyder på at det var et ønske om å komme fram til en løsning så fort som mulig.

Ettersom moren ble sett på som svakt begavet og faren var tysk, mente mange at disse barna ikke hadde særlig gode oppvekstvilkår. I tillegg var de ikke ønsket i det norske samfunnet da det ble fryktet at de kunne utgjøre en "femtekolonne". Den svenske professoren Torgny Segerstedt kom med et forslag om hva som burde gjøres med norske krigsbarn:

²⁵⁷ Olsen, 1998, 340.

²⁵⁸ "Hva skal der gjøres med barn av tysk far?" *Glåmdalen* 13.07.1945.

²⁵⁹ Olsen, 1998, 341-342.

Barna til tyskertøsene i Norge kommer til å tilhøre en sådan pariaklasse (...). ”Vi burde ta disse barna til Sverige og behandle dem således at de som hadde meget dårlige anlegg ble tatt vare på særskilt og de andre ble oppdratt i svenske hjem, hvor de kunne vokse opp til helt alminnelige medborgere av samfunnet”²⁶⁰

En paria er et sosialt utskudd, og ordet ble opprinnelig brukt som en betegnelse på mennesker med arvelige posisjoner av sosial status. Med pariaklasse menes det her at krigsbarna utgjorde en uønsket gruppe i det norske samfunnet. Vi ser her at ved å betegne krigsbarna som en trussel for den norske stat da de vokste opp, og som en uønsket gruppe i det norske samfunnet kom det tydelig fram at barna ikke var ønsket i Norge. Verken som barn eller når de ble voksne. Forslaget over ble imidlertid ikke fulgt, og de aller fleste krigsbarna vokste opp i Norge.

Tyskerjentene ble sett på som spredere av både kjønnssykdommer, tyske holdninger og barn med uønsket arveanlegg som kunne utgjøre en ny trussel for Norge når de vokste opp. Antallet tilfeller av kjønnssykdommer økte under okkupasjonen, og tyskerjentene fikk skylden for denne økningen, på grunn av deres omgang med tyske soldater og sin promiskuøse adferd. Selv om kvinnene hadde blitt smittet av tyskere, var det likevel kvinnene som fikk skylden for spredningen av sykdommene. Det ble fryktet at dersom kvinnene ikke ble behandlet kunne det føre til en epidemi av kjønnssykdommer. Behandlingen av kjønnssykdommer var mer krevende på 1940-tallet enn det er i dag.²⁶¹

Tyskerjentene ble også sett på som mindre begavet i forhold til resten av landets befolkning. Deres lave intelligens blandet med tysk blod ble sett på som en dårlig kombinasjon av arvemateriale, som ble videreført via barna som mange av forholdene resulterte i. Barna ble ikke sett på som norske, og i tillegg til arveanlegget var de ikke ønsket i det norske samfunnet. Både fordi de ikke ble regnet som norske, men også fordi det var en risiko for at de kunne komme til å utgjøre en trussel for den norske staten når de vokste opp, på grunn av sitt halvt tyske opphav.

²⁶⁰ “Norske tyskerbarn til Sverige?” *Hamar Arbeiderblad* 29.09.1945.

²⁶¹ Gjestland og Gundersen, 1990, 15. Se også kapittel 4, s. 56.

5.3.6 “Både fine og fattige tyskerjenter”

Et annet aspekt som opptok mange av avisens lesere var om det ble gjort forskjell på “fine” og “fattige” tyskerjenter. Det ble ved flere tilfeller, både i form av leserinnlegg og artikler stilt spørsmål ved om kvinner fra mer velstående familier ble behandlet bedre enn kvinner som kom fra mindre velstående familier.

Det ringer oss en forarget mann fra byen: -hvorfor tar dom ikke de ”fine” tyskertøsene? Er ikke tyskerdamene fra høyere samfunnslag like straffskyldige som de fra arbeiderklassen? Her må det ikke være noen forskjell! Dersom det er som mannen sa, at tyskertøsene fra overklassen slipper unna, så er dette meget beklagelig. De som har fløyet med tyskerne skal ha sin straff, uansett stand og stilling. Vi håper det prinsippet blir knesatt i det videre opprenskningsarbeidet blant tyskertøsene.²⁶²

Uansett om kvinnene kom fra rike eller fattige familier, og uansett foreldrenes stand og stilling i samfunnet skulle alle kvinnene som hadde kollaborert med tyskerne straffes. I saken over ser vi at det er en enighet mellom mannen som ringte inn og avisen, begge parter var enige om at alle kvinnene skulle ha den samme straffen, og som det stod i en annen artikkel i *HA*: “Likhet for loven må det være”.²⁶³

Også andre steder i landet var det enighet om at alle tyskerjenter skulle straffes likt. I Halden holdt det på å bli streik da noen kvinner fra finere familier fikk mildere straff enn sine mindre velstående medsøstre.

Foranledningen er at fem av byens mer velsituerte fruer lørdag ble sikret for samkvem og festing med tyskerne. Allerede i går ble de sloppet ut igjen, men de andre sikringsfangene på festningen i alminnelighet har måttet sitte 30 dager. (...) De er nå samtlige arrestert.²⁶⁴

Det var en enighet om at kvinnene som hadde sviktet landet ikke skulle kunne kjøpe seg fri eller slippe unna med mildere straffer på grunn av sin bakgrunn og sosiale klasse. Det samme

²⁶² “Slipper de ”fine” tyskertøsene unna sikringen?” *Glåmdalen* 02.06.1945.

²⁶³ “Liste over tyskertøser” *Hamar Arbeiderblad* 05.06.1945.

²⁶⁴ “De fine ”tyskerfruene” ble satt inn igjen” *Hamar Arbeiderblad* 01.09.1945.

gjenspeiler seg i det øvrige landssvikoppgjøret hvor alle som eksempelvis hadde vært medlemmer av NS ble straffet etter de samme lovparagrafene, alle angivere ble straffet etter andre paragrafer og det samme mente befolkningen også skulle gjelde for tyskerjentene.

I Elverum hadde det oppstått rykter om at kvinnene ble forskjellsbehandlet etter sosial stand.

Folk er ellers lite nøyde med denne delinga – og mener det ser ut som tøsene deles i to – de ”simple” og de ”prominente”. De ”simple” havner i brakkene på Sandbakken og de ”fine” plasseres på Folkehøyskolen hvor lokaliteten jo unektelig er atskillig mer komfortable.²⁶⁵

Dette utdraget viser at det var misnøye over at det ble gjort forskjell på ”fine” og ”simple” tyskerjenter, alle burde behandles likt. Det skulle være likhet for loven, ikke bare når det kom til hvilken straff kvinnene burde få, men også i måten de ble behandlet på mens de var internert.

5.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist hvordan tyskerjentene ble framstilt i tre lokalaviser sommeren og høsten 1945. Aviser var det mediet som nådde ut til folk flest i tiden like etter frigjøringen, da radioene fortsatt var beslaglagt, og avisene ble brukt til å formidle nyheter og meninger. Jeg har vist hvordan avisens og lesernes meninger har påvirket hverandre og hvordan debatten om landssvikoppgjøret og tyskerjentene ble belyst og framstilt.

Vi har sett hvordan avisene gjennom hele den undersøkte perioden har hatt et noe tvetydig budskap ved at de frarådet publikum fra å utsette antatte tyskerjenter for gatejustis, samtidig som det ble vist forståelse for at det var fristende for mange. Avisene skulle forholde seg objektive til det de skrev om, men journalistenes holdninger skinner likevel gjennom i artiklene. Avisene valgte også å trykke leserinnlegg med sterke meninger om tyskerjentene. Dette kan tolkes som at avisene sympatiserte med det som ble skrevet i innleggene, og fordi avisenes journalister ikke hadde mulighet til å ytre slike meninger selv, ble leserinnleggene et slags talerør for redaksjonenes og journalistenes holdninger overfor tyskerjentene.

²⁶⁵ ”Tyskerjentene i Elverum – og litt til” *Hamar Arbeiderblad* 05.06.1945.

Analysen har vist at det var et negativt syn på tyskerjentene i Hedmark våren, sommeren og høsten 1945. Det var en allmenn oppfatning om at kvinner som hadde fraternisert med fienden skulle straffes, men hvordan de skulle straffes var det delte meninger om. Den samme holdningen har kommet fram i lignende undersøkelser om tyskerjentene fra andre deler av Norge.

Hva som skulle gjøres med norsk-tyske ekteskap og krigsbarna var også et spørsmål som ble tatt opp i avisene med jevne mellomrom. Kvinnenes upopulære valg av kjærester og ektemenn ble forbundet med kvinnenes mangel på intelligens. Den lave intelligensen ble også forbundet med krigsbarna med tyske fedre: på 1940-tallet mente mange eksperter og forskere at lav intelligens var genetisk overførbart. Barna til tyskerjentene ville bli en byrde for den norske stat da de vokste opp, og de kunne også komme til å utgjøre en trussel og en femtekolonne i samfunnet.

Tyskerjentene ble stigmatisert som gruppe, til tross for at det var både “fine” og “fattige” blant dem, og kvinnene representerte alle samfunnslag. Analysen viser at det var en enighet i samfunnet om at alle tyskerjenter skulle få den samme straffen og behandlingen uansett sosial bakgrunn og stilling.

Generelt sett hadde de tre avisenes artikler og leserinnlegg en gjennomgående negativ holdning til tyskerjentene og hvordan de hadde opptrådt i krigsårene. Det kommer også fram at både myndighetene og avisene hadde en dobbeltholdning til hvordan problemet tyskerjentene skapte, skulle løses, og hvordan de skulle behandles fram til det kom en løsning. Holdningene og meningene som kom fram i avisene fra Hedmark stemmer godt overens med hva tidligere forskning har vist fra andre deler av landet, ved at det var en gjennomgående negativ holdning til tyskerjentene.

Kapittel 6. Avslutning

Oppgaven har studert hvordan tyskerjentene i Hedmark ble behandlet i tiden like etter frigjøringen. Den straffen tyskerjentene fikk kan sees i sammenheng med samtidens kjønnsroller og kvinnesyn, og de moralske forventningene dette innebar. Kvinnene ble straffet fordi de hadde brutt med samtidens forventninger til hvordan kvinner skulle oppføre seg, ved at de selv hadde valgt en tysk partner. De hadde også valgt fienden framfor egne landsmenn som partnere. De brøt med datidens normer om god oppførsel med sin promiskuøse væremåte, og ble derfor sett på som løsaktige. Dette var en av grunnene til at tyskerjentene ble sett på som, og sammenlignet med prostituerte.

Ved å velge fiendens menn brøt kvinnene også nasjonens forventninger i en vanskelig tid der det ble forventet at det skulle tas avstand fra okkupasjonsmakten. Mannens oppgave var å beskytte kvinnen fra fienden, men når kvinnen valgte fienden framfor egne landsmenn ble mannens rolle overflødig. Da et stort antall av nasjonens kvinner valgte fienden ble nasjonens menn krenket, slik ble hele nasjonens ansikt utad krenket.

Under okkupasjonen var eksilregjeringen i London med på å skape en forventning til at alle som sviktet nasjonen i krigstid ville bli straffet, dette gjaldt også for tyskerjentene som fraterniserte med fienden.

Ved frigjøringen blusset forventningene om straff opp. I påvente på at myndighetene, som i tiden etter frigjøringen var sterkt underbemannet og overarbeidet, skulle finne en løsning på hvordan tyskerjentene skulle straffes, tok befolkningen saken i egne hender. Flere steder i landet, særlig på større steder og i byer, opplevde tyskerjentene å bli sjikanert og ydmyket offentlig. Fra befolkningens side ble kvinnene straffet med gatejustisens ryktespredning, sjikanering, klippeaksjoner og utfrysning. Klippeaksjonene kan sees på som symbolsk kastrasjon, og trolig skjedde det ingen slike klippeaksjoner i Hedmark i tiden like etter frigjøringen.

I landssvikoppgjøret ble alle NS-medlemmer, svartebørshaier og andre som ble sett på som landssvikere dømt for sine unasjonale handlinger og holdninger. Å forelske seg i noen med en annen nasjonalitet enn ens egen var ikke straffbart etter norsk lov. På grunn av de forventningene om straff som ble skapt i krigsårene, ble myndighetene presset til å gjøre noe med kvinnene som ble beskyldt for å ha fraternisert med fienden. Fra myndighetenes side ble kvinnene straffet gjennom to provisoriske anordninger, disse ble laget og tatt i bruk som et påskudd for å internere kvinner som ble ansett for å være tyskerjenter.

“Beskyttelsesanordningen” og “smitteanordningen” gav hjemmel for å internere tyskerjentene.

Hvor mange kvinner som ble internert til sammen i Norge er ikke kartlagt, men at det var snakk om flere tusen er sikkert. Etter frigjøringen ble det opprettet flere midlertidige interneringsleirer for tyskerjenter over hele landet. Av omkring 40 navngitte leirer, var kun to av dem drevet av Staten, i samarbeid med Hjemmefronten, politiet og Helsesrådet.

Statens interneringsleir for kvinner på Hovelsåsen i Hedmark var en av de to statlig drevne leirene som ble tatt i bruk for tyskerjentene. I alt var 389 kvinner internert i denne leiren. De fleste kvinnene var unge og ugifte, halvparten av dem hadde arbeidet for den tyske okkupasjonsmakten i kortere eller lengre tid som blant annet kjøkken- og vaskepiker, kokker, syersker og kontordamer. Omkring halvparten av alle kvinnene som ble internert på Hovelsåsen var fra Hedmark.

Kildematerialet viser at nesten alle kvinnene som ble utsatt for sjikanering kom fra større steder, flesteparten av dem oppgav Oslo som bosted. Ingen av kvinnene som hadde blitt klippet eller truet med klipping kom fra Hedmark. Kun to av kvinnene fra Hedmark ble internert etter eget ønske. De var begge gift med nordmenn, men hadde hatt forhold til tyske soldater under okkupasjonen. Deres utroskap var mest sannsynlig grunnen til at de ønsket å interneres, i frykt for at de kunne bli utsatt for overgrep fra ektemannen eller andre fra hjemstedet.

Kildene fra Hovelsåsen viser også at flesteparten av de internerte kvinnene ble internert etter “beskyttelsesanordningen”. 186 kvinner ble med sikkerhet internert etter “beskyttelsesanordningen”, men det er trolig flere ettersom en del av mappene ikke oppgir hvilke anordninger kvinnene ble internert etter.

39 kvinner ble antakelig internert etter “smitteanordningen”, av disse ble 28 med sikkerhet internert etter denne anordningen. Som vist i kapittel 4 tilsvarer dette tallet at 10% av kvinnene på Hovelsåsen ble internert etter “smitteanordningen”. Sett i sammenheng med myndighetenes propaganda, som også ble trykket i avisene etter kapitulasjonen, ser vi at realiteten var en ganske annen enn hva myndighetene skulle ha det til. Det samme gjelder bruken av “beskyttelsesanordningen”, ettersom kun et fåtall av de internerte kvinnene selv ønsket å interneres. Dette er med på å underbygge teorien om at de provisoriske anordningene ble brukt som et påskudd for i det hele tatt å kunne internere antatte tyskerjenter.

Bruken av de provisoriske anordningene og internering ble løsningen på problemet tyskerjentene skapte for myndighetene, som fryktet at befolkningen ville straffe kvinnene på egenhånd dersom de ikke foretok seg noe.

Også i avisene i etterkrigstiden ble debatten om hva som skulle gjøres med tyskerjentene tatt opp. Gjennom leserinnlegg og artikler fra tre lokalaviser fra Hedmark har jeg vist hvordan tyskerjentene ble framstilt i pressen. Hvilke temaer som var mest omtalte i avisene varierte noe over tid i den undersøkte perioden. Dette kan ha sammenheng med at noen av “problemene” ble løst etter hvert, samtidig som det oppstod nye spørsmål.

Avisene viser at tyskerjentenes handlinger i krigsårene ikke ble godtatt i Hedmark heller. Gjennom hele perioden jeg har undersøkt er det en negativ holdning overfor kvinnene, dette kommer fram i blant annet ordbruken. Funnene fra avisene tyder også på at det ikke skjedde noen klippeaksjoner i Hedmark. Jeg finner det lite sannsynlig at noe slikt kan ha skjedd uten at det hadde blitt skrevet om i avisene, med tanke på de holdningene som fantes overfor tyskerjentene. Jeg har heller ikke funnet noe som tyder på at det ble avholdt massebryllup mellom kvinner fra Hedmark og tyske soldater, slik det ble flere andre steder i landet.

Avisenes dobbeltmoral er interessant. Som vist i kapittel 5 var det begrensninger for hva avisene kunne mene, da de måtte forholde seg objektive for legitimitetens skyld. Samtidig velger de, særlig *Glåmdalen*, å trykke lesernes meninger i leserinnleggene. Dette kan tolkes som at avisene, til en viss grad, støttet meningene og holdningene som kom fram i leserinnleggene.

Holdningene i avisene og interneringen av tyskerjentene forteller oss noe om hvor stor interesse og debatt kvinnene skapte i Hedmark. Temaet ble tatt opp i avisene nesten hver uke fra mai til oktober 1945, og nesten 400 kvinner, hvorav 180 var fra Hedmark, ble internert på Hovelsåsen. På grunn av sine valg av kjæresten under krigen, brøt de med både forventningene og normene i samtiden. Deres samvær med fienden ble sett på som landssvik, og de måtte derfor straffes for sine handlinger. Til tross for at disse handlingene i utgangspunktet ikke var straffbare.

Det er forskjell på hvordan kvinnene omtales i avisene og i kildene fra Hovelsåsen. I avisene har særlig leserinnleggene en gjennomgående negativ tone, men som tidligere nevnt

kunne ikke artiklene ha den samme negative tonen. Likevel skinner også journalistenes negative holdninger overfor kvinnene gjennom.

I avhørsrapportene fra Hovelsåsen er tonen generelt mer nøytral enn i avisene. Det finnes eksempler på mer negative kommentarer fra forfatterne av avhørsrapportene, men i det store og hele er språket mer nøytralt.

Ut i fra hva kildematerialet fra Hovelsåsen og de tre avisene fra Hedmark forteller, tyder alt på at tyskerjentene i Hedmark ble straffet etter de samme provisoriske anordningene og sett på med det samme negative synet som ellers i Norge. Det tyder imidlertid ikke på at det skjedde noen klippeaksjoner i Hedmark, da ingen av de internerte kvinnene fra Hedmark på Hovelsåsen hadde blitt klippet. Det ble heller ikke ble skrevet noe om lokale klippeaksjoner i fylkets tre største aviser, som til sammen dekket hele Hedmark. Til tross for at mine to primærkilder ikke forteller noe om slike hendelser, kan det likevel ha skjedd. Det kan være at avisene har valgt å ikke skrive om det dersom det hadde hendt, men jeg synes det hadde vært merkelig med tanke på den gjennomgående negative holdningen overfor tyskerjentene.

Holdningene overfor tyskerjentene ser ut til å være de samme i Hedmark som i resten av landet. Tyskerjentene i Hedmark ble også straffet etter de samme provisoriske anordningene og behandlet likt av myndighetene som andre steder i landet. Det tyder imidlertid ikke på at det forekom hevnaksjoner overfor kvinnene fra befolkningens side, til tross for den negative holdningen overfor dem.

En masteroppgave har sine begrensinger, og underveis har det dukket opp mange nye veier og problemstillinger det kunne vært spennende å se nærmere på. Med et begrenset antall sider til disposisjon er det mye jeg har måtte utelate på grunn av plassmangel og relevans for den problemstillingen jeg har valgt.

Dersom jeg hadde hatt tid og mulighet ville jeg sett på anmeldelsesprotokoller fra politiet i Hedmark for å se om det ble anmeldt noen former for sjikanering. Dette har blitt gjort i andre liknende undersøkelser, og det hadde vært spennende å se om det samme skjedde i Hedmark. En slik undersøkelse kunne gitt et tydeligere svar på om det skjedde klippeaksjoner eller andre overgrep mot tyskerjentene.

Det har heller ikke blitt skrevet eller forsket så mye på Hedmark under krigen. Hvordan hverdagslivet var der under okkupasjonen er det også skrevet lite om. Hvor mange tyskere som var stasjonert der og hvor disse var innkvartert hadde vært interessante aspekter

for min problemstilling med tanke på hvordan kontakten oppstod mellom soldatene og kvinnene fra Hedmark.

Som nevnt i historiografien i innledningskapitlet er Cæcilie Stang den eneste som har skrevet noe om krigsbarna i Hedmark. Artikkelen hun skrev er fra 1999, og på de 18 årene som har gått siden den gang har ingen tatt opp igjen dette temaet. Dette mener jeg burde gjøres.

Over 70 år har gått siden den tyske kapitulasjonen, og på disse årene har vår opplevelse av andre verdenskrig endret seg svært mye. Verken min generasjon eller foreldregenerasjonen har opplevd krigen selv, og har derfor ikke den samme tilknytningen og de samme minnene som generasjonene som opplevde krigen har. Dette er med på å påvirke hvordan vi ser på andre verdenskrig i dag. Forskningen har spilt en viktig rolle for hvordan vår oppfatning om tyskerjentene er i dag, og forskningen har vist at mange av mytene om og fra krigen ikke er noe mer enn nettopp myter. Flere sider av krigen har også kommet fram gjennom forskningen de siste årene.

Flere av gruppene som ble ofre for etterkrigstidens gatejustis og overgrep fra myndighetene har fått offentlige unnskyldninger og erstatninger fra staten, dette gjelder blant annet de norske krigsbarna. Likevel gjelder ikke dette for alle. Tyskerjentene har aldri fått noen offentlig unnskyldning fra den norske stat.

Spørsmålet om når og om norske tyskerjenter skal få en offentlig unnskyldning fra Staten ble stilt til Statsminister Erna Solberg sommeren 2016 i et intervju på TV-programmet Torp på NRK.²⁶⁶ I dette intervjuet kommer det fram at Regjeringen planlegger et faglig gjennomarbeid for å finne ut av hva det eventuelt skal gis en unnskyldning for. Solberg mener at det ikke er tvil om at enkelte av tyskerjentene har lidd overlast, særlig de som ble fratatt statsborgerskapet, men at alle ikke kan skjæres over en kam når det er snakk om en offentlig unnskyldning. Hun trekker fram kvinnene som ble mistenkt og dømt for angiveri eller andre kriminelle handlinger, disse skal ikke unnskyldes.

Solberg trekker også fram politikken som ble ført i etterkrigstiden, og mener at særlig ekteskapsanordningen som fratok norske kvinner, men ikke norske menn, statsborgerskapet, er kjønnsdiskriminerende. Likevel mener hun at det må sees nærmere på saken før det kan gis noen offentlig unnskyldning til norske tyskerjenter. Hun understreker flere ganger i intervjuet at Regjeringen må passe på at de ikke unnskylder noe som de ikke skal unnskyldes.

²⁶⁶ Erna Solberg, intervjuet av Ole Torp, Torp/NRK, 07.06.2016.

Det har snart gått ett år siden intervjuet, men det har fortsatt ikke kommet noen antydninger til at det vil komme en unnskyldning med det første.

Som jeg har vist i denne oppgaven ble norske kvinners rettigheter krenket på flere måter da de ble beskyldt for å være tyskerjenter. Internering på bakgrunn av provisoriske anordninger med tvilsom hjemmel, offentlig ydmykelse i pressen, og gjennom befolkningens gatejustis. Norske kvinner som forelsket seg i tyske soldater brøt ingen lov, likevel ble de straffet. På grunn av stemplet de fikk i frigjøringsdagene slet mange av kvinnene med dette ryktet resten av livet. At en demokratisk rettsstat som Norge fortsatt ikke har gitt noen offentlig unnskyldning til disse kvinnene, som ganske enkelt forelsket seg i feil mann, er ganske ubegripelig. Forhåpentligvis kommer en unnskyldning snart.

7. Bibliografi

7.1 Primærkilder

Trykte kilder

Provisoriske anordninger som ble utarbeidet før mai 1945 finnes i *Samling av provisoriske anordninger, kgl. Res. 1940-1945*, utgitt av det kongelige justis- og politidepartement, London, 7. april 1945.

Provisorisk anordning av 26. februar 1943 om polititjenesten i Norge under krig, § 6 “beskyttelsesanordningen”.

Provisorisk anordning av 12. juni 1945 om åtgjerder mot kjønns sykdommer, “smitteanordningen”.

Aviser

Arbeiderbladet: 29. mai 1945.

Filmavisen: 4. oktober 1945.

Glåmdalen: mai-oktober 1945.

Hamar Arbeiderblad: mai-oktober 1945.

Østlendingen: mai-oktober 1945.

Lover

Grunnloven. Kongerike Norges Grunnlov (1814)

Utrykte kilder

Fra Statsarkivet i Hamar

I fotnotene har jeg brukt forkortelsen SAH for Statsarkivet i Hamar.

SAH/C betyr at det er hentet fra journalene og kartoteket

SAH/D betyr at det er hentet fra de seks eskene med ”fangemapper”

SAH/Y betyr at det er hentet fra boksen med korrespondanse

Fra privatarkiv 273, Hovelsåsen Interneringsleir:

C- Journaler og overgripende registre, mai 1945 – oktober 1945, register til fangemappene.

D- Saksarkiv ordnet etter organets hovedsystem, mai 1945 – oktober 1945, samtlige 6 esker, saksmappe 1-428.

Y- Korrespondanse 1945-1948.

Intervju

Torp, Ole: Torp. Intervju med Erna Solberg. Torp/NRK, 07.06.2016.

7.2 Litteratur

- Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg: *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012.
- Blom, Ida og Sogner, Sølvi (red.) Gro Hegemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye: *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelens Forlag, 2005.
- Dahl, Hans Fredrik og Sørensen, Øystein (red.): *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Oslo: Pax Forlag, 2004.
- Drolshagen, Ebba D.: *De gikk ikke fri. Kvinnene som elsket okkupasjonsmaktens soldater*. Oslo: Oktober Forlag, 2009.
- Drolshagen, Ebba D.: *Den vennlige fienden. Wehrmacht-soldater i det okkuperte Norge*. Oslo: Spartacus Forlag, 2012.
- Ellingsen, Dag, Anette Warring og Inga Dóra Björnsdóttir: *Kvinner, krig og kjærlighet*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Ericsson, Kjersti og Simonsen, Eva (red.): *Children of world war II. The hidden enemy legacy*. Oxford: Berg, 2005.
- Gjestland, Trygve og Gundersen, Thor: "Tyskertøser" på Hovedøya". *St. Hallvard*, nr. 2 (1990): 4-19.
- Goldstein, Joshua S.: *War and gender. How gender shapes the war system and vice versa*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Grøtnæs, Kirsti: "Jaktscener fra etterkrigstiden". *Kontrast* nr. 2 (1986).
- Haave, Carl og Herstad, Sverre J. (red.): *Quislings hønsegård: Berg Interneringsleir*. Oslo: Cammermeyers forlag, 1948.
- Hjeltnes, Guri: *Avisoppgjøret etter 1945*, Oslo: Aschehoug, 1990.
- Jacobsen, Kari Sommerseth og Stang, Cæcilie (red.) *Mangfold, historier om kvinner i Hedmark*. Kongsvinger: Flisa Boktrykkeri, 1999.
- Johannessen, Monica Waage: *"Tyskertøsene" Myndighetenes behandling og befolkningens reaksjoner*. Haugesund: Vormedal Forlag, 2016.
- Johansen, Tor Arne: *Et produksjonssystem i støpeskjeen. Teknologiutvikling i norske aviser 1940-2010*. Oslo: Norsk pressehistorisk forening, 2013.

- Jørgensen, Helle: *“Norske kvinner og tyske soldater. En undersøkelse av kvinner fra Alta, Tromsø og Lenvik som var sammen med tyske soldater under andre verdenskrig”*. Mastergradsavhandling, H. Jørgensen, 2006.
- Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Leira, Astrid Daatland: *Kjærligheten har ingen vilje*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1987.
- Lunde, Jon Vegard: *Hjemmefronten på Hedmarken og i Østerdalen. Bind 1: 1940-42. Motstand og ikke-motstand*. Lillehammer: Jon Vegard Lunde Pressetjeneste, 1998.
- Lunde, Jon Vegard: *Hjemmefronten på Hedmarken og i Østerdalen. Bind II: 1943-juli 1944. Det har lett for å gå godt*. Lillehammer: Jon Vegard Lunde Presseservice, 2001.
- Olsen, Kåre: *Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre*. Oslo: Forum Aschehoug, 1998.
- Papendorf, Knut: *Siktet som tyskertøs. Rettsoppjøret i videre forstand*. Oslo: Novus Forlag, 2015.
- Pedersen, Terje A.: *“Tyskerjentene i Norge. Reaksjoner og klippeaksjoner, 1940-1946”* Mastergradsavhandling, T. A. Pedersen, 2006.
- Pedersen, Terje A.: *Vi kalte dem tyskertøser*. Oslo: Spartacus Forlag, 2012.
- Strømstad, Diana: *Fra fordømmelse til anerkjennelse? En diskursanalyse av mediedebatten om de norske krigsbarna og tyskerjentene i perioden 1945 og 1885*. Mastergradsavhandling, D. Strømstad, 2006.
- Sørli, Egil: *Fra småbyavis til distrikts-organ – Glåmdalen 1926-76*. Kongsvinger: Glåmdalen Trykkeri, 1976.
- Vestgården, Thomas og Aas, Sigmund: *Skammens historie. Den norske stats mørke sider 1814-2014*. Oslo: Cappelen Damm, 2014.
- Wagnild, Anne-Katrine: *“Et dobbelt svik? –tyskerjentene sett i lys av nasjonalitet og seksualitet.”* Mastergradsavhandling, A. K. Wagnild, 2010.
- Wilhelmsen, Kaare: *Partiorgan og distriktsavis. Hamar Arbeiderblad 1925-1975*, Hamar: A/S Hamar Arbeiderblad, 1975.

Yuval-Davis, Nira: *Gender and nation*. London: Sage publications, 1997.

Øksnevad, Toralv: *Det lå i luften*. Oslo: Aschehoug, 1946.

Aarnes, Helle: *Tyskerjentene. Historiene vi aldri ble fortalt*. Gyldendal Forlag, 2009.

Nettsider

Anno Museum: "11. april: Bombingen av Elverum og Nybergsund". Hentet 08.03.2017 fra URL: http://annomuseum.no/krigsutbruddet-i-hedmark-1940-dag-for-dag?kp_id=39:142:2210 Sist aksessert 08.03.2017.

Arkivverket, "Hovelsåsen Interneringsleir". Hentet 11.11.2016 fra: <http://www.arkivportalen.no/side/arkiv/detaljer;jsessionid=F1crbjfDYkNV+eF1Ghi3256?arkivId=no-a1450-03000000000894> Sist aksessert 11.11.2016.

Arkivverket, "Hovelsåsen Interneringsleir". Hentet 11.11.2016 fra: <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-030000000072715> Sist aksessert 11.11.2016.

Arkivverket, "Hovelsåsen kuranstalt". Hentet 11.11.2016 fra: <http://arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-03000000111184>. Sist aksessert 11.11.2016.

Berg, Ole T.: "Nasjon" I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 23.10.2014. URL: <https://snl.no/nasjon> Sist aksessert 03.05.2017.

Elden, John Christian og Skilbrei, May-Len: "Prostitusjon" I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 11.02.2016. URL: <https://snl.no/prostitusjon>. Sist aksessert 08.03.1017.

Grimnes, Ole Kristian: "Norge under andre verdenskrig" I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 26.04.2017. URL: https://snl.no/Norge_under_andre_verdenskrig#-Fra_krig_til_fred. Sist aksessert 04.05.2017.

Rein, Torolf: "Femtekolonne" I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 14.02.2009. URL: <https://snl.no/femtekolonne> Sist aksessert 09.05.2017.

Teigen, Karl Halvor: "Abraham Maslow" I *Store Norske Leksikon*. Sist endret 16.12.2016. URL: https://snl.no/Abraham_Maslow. Sist aksessert 27.03.2017.